

STATS VETENSKAPLIG TIDSKRIFT

INNEHÅLL

UPPSATSER

Olof Petersson och Bo Särviik: När de borgerliga vann
Sten Sparre Nilson: Kryssande konfliktlinjer i norsk politik

ÖVERSIKTER OCH MEDDELANDE

Politisk åskådning som utbildningsmål. Av *Stefan Björklund* och *Ola Westin*.
Kommunal decentralisering. Av *Francesco Kjellberg*.
Det amerikanska presidentvalet. Av *Mats Bergquist*.

LITTERATURGRANSKNINGAR

Magnus Isberg m.fl.: Partierna inför valjarna. Anm. av *Gunnar Sjöblom*.
Erik J. Knudtson: Knut Wicksells tryckta skrifter. Anm. av *Lars Jonung*.
Kai Kronvall: Politisk masskommunikation i ett flerpartisystem. Anm. av *Magnus Isberg*.
Birgitta Odén: Lauritz Weibull och forskarsamhället. Anm. av *Evert Vedung*.
Arne Svensson: Den politiska saken. Anm. av *Kaj Wickbom*.
Håkan Wiberg: Konfliktteori och fredsforskning. Anm. av *Kjell Goldmann*.
Replikväxling *Henrik Hermerén* – *Bo H. Bjurulf*

LITTERATURNOTISER

STATSVETENSKAPLIG TIDSKRIFT

REDAKTIONSSEKRETERARE OCH ANSVARIG UTGIVARE

Torbjörn Vallinder, Lund

Redaktionsutskott: Redaktionssekreteraren samt
professorerna Nils Stjernquist och Håkan Strömberg, Lund

Biträdande redaktionssekreterare
Lennart Lundquist, Lund

Tidskriftens ombud vid de statsvetenskapliga institutionerna
Pär-Erik Back, Umeå Leif Lewin, Uppsala Sören Holmber, Göteborg
Gunnar Wallin, Stockholm

Tidskriften utkommer med fyra häften om året
och tryckes med bidrag från Statens råd för samhällsforskning

Prenumeration sker hos Statsvetenskaplig Tidskrifts expedition, Lund
(postgiro nr 27 95 65-6)

Prenumerationspriset för 1977 är 58,80 kr inkl. moms. Pris för enstaka häfte 17,65 inkl. moms.

Universitetsstuderande erhåller abonnemang till nedsatt pris
efter hänvändelse till vederbörande lärare

Expeditionens och redaktionens adress: Fack, 220 05 Lund 5,
tel. (046) 12 41 00 ankn. 616

Eftertryck av tidskriftens artiklar och övriga innehåll utan angivande av källan förbjudes.

Lund i januari 1977

FAHLBECKSKA STIFTELSEN

INNEHÅLL

UPPSATSER

<i>Olof Petersson och Bo Särllvik: När de borgerliga vann</i>	79
<i>Sten Sparre Nilson: Kryssande konfliktlinjer i norsk politik</i>	93

ÖVERSIKTER OCH MEDDELANDEN

Politisk åskådning som utbildningsmål. Av <i>Stefan Björklund</i> och <i>Ola Westin</i>	105
Kommunal desentralisering. Av <i>Francesco Kjellberg</i>	119
Det amerikanska presidentvalet. Av <i>Mats Bergquist</i>	131

LITTERATURGRANSKNINGAR

<i>Magnus Isberg m.fl., Partierna inför väljarna</i> . Anm. av <i>Gunnar Sjöblom</i>	139
<i>Erik J. Knudtzon: Knut Wicksells tryckta skrifter</i> . Anm. av <i>Lars Jonung</i>	150
<i>Kai Kronvall: Politisk masskommunikation i ett flerpartisystem</i> . Anm. av <i>Magnus Isberg</i> . .	151
<i>Birgitta Odén: Lauritz Weibull och forskarsamhället</i> . Anm. av <i>Evert Vedung</i>	155
<i>Arne Svensson: Den politiska saxen</i> . Anm. av <i>Kaj Wickbom</i>	157
<i>Håkan Wiberg: Konfliktteori och fredsforskning</i> . Anm. av <i>Kjell Goldmann</i>	161
Replikväxling <i>Henrik Hermerén</i> – <i>Bo H. Bjurulf</i>	163

LITTERATURNOTISER	165
-------------------------	-----

När de borgerliga vann

AV OLOF PETERSSON OCH BO SÄRLVIK

När den borgerliga koalitionsregeringen tillträdde 1976 var det efter ett val som fick avgörande politiska konsekvenser, ehuru endast förhållandevis små förskjutningar hade skett i partiernas relativa styrkeförhållanden sedan det närmast föregående riksdagsvalet. De borgerliga partierna centerpartiet, moderata samlingspartiet och folkpartiet hade emellertid tillsammans uppnått 50,8 procent av de avgivna rösterna (tabell 1) liksom en absolut majoritet i riksdagen. Jämfört med riksdagsvalet 1973 innebar 1976 års val en framgång för folkpartiet och moderata samlingspartiet, medan övriga partier fick en mindre röstandel än vid det närmast föregående valet (tabell 2). Förändringarna var emellertid små. I själva verket har det inte vid något tidigare val under detta sekel förekommit att partiernas röstandelar har förändrats

så lite. Vid alla dessa föregående val har åtminstone något parti ökat eller minskat med mer än två procentenheter. Emellertid innebar det jämna läget efter 1973 års val, att det endast behövdes en svag tendens för att balansen mellan blocken skulle förändras.

Ändå var det en valmanskår som åtminstone i ett viktigt avseende hade förändrats kraftigt sedan valet 1973. Nära sex miljoner personer var röstberättigade vid valet 1976, vilket är drygt en kvarts miljon fler än vid valet tre år tidigare. Denna stora nettoökning berodde främst på att röstberättiganden hade sänkts. 1976 var man röstberättigad om man senast valdagen fyllt 18 år. Inte minst med hänsyn till den stora proportionen nytillkommande unga väljare, är det värt att notera att valdeltagandenivån steg med en knapp pro-

Tabell 1. Giltiga valsedlars procentuella fördelning för hela riket efter parti och typ av val 1976

	VPK	S	C	FP	M	KDS	SKP	ÖVR
Riksdagsvalet	4,8	42,7	24,1	11,1	15,6	1,4	0,3	0,1
Landstingsvalen	4,7	43,7	23,2	10,9	14,9	1,9	0,4	0,2
Kommunfullmäktigevalen	4,9	43,0	22,1	11,3	15,1	1,9	0,3	1,3

Källa: Statistiska meddelanden Be 1976:10, Statistiska centralbyrån

Tabell 2. Förändringar i partiernas styrka i de tre typerna av val mellan 1973 och 1976.

	VPK	S	C	FP	M	KDS	SKP	ÖVR
Riksdagsvalen 1973-1976	-0,5	-0,9	-1,0	+1,7	+1,3	-0,4	-0,1	-0,1
Landstingsvalen 1973-1976	-0,3	0	-2,0	+1,4	+1,2	-0,2	0	-0,1
Kommunfullmäktigevalen 1973-1976	-0,2	-0,2	-1,6	+0,9	+1,2	-0,2	-0,1	0

centenhet från det rekordhöga valdeltagandet vid 1973 års val, från 90,8 till 91,7 procent (tabell 3). Valdeltagandet befinner sig nära den maximala nivå som rent praktiska hinder sätter för valdeltagandet. Det innebär att det inte längre finns några betydande grupper med markant lägre valdeltagande än den övriga befolkningen. En del smärre skillnader kvarstår ändå. Så återfinns till exempel kommuner med högst valdeltagande i storstädernas närhet, Lomma (96,0), Vellinge (95,9), Staffanstorp (95,8) och Danderyd (95,7), medan det lägsta valdeltagandet förekommer i glesbygdskommuner som Jokkmokk (85,0) och Kiruna (85,1).

Mandatställningen i den nyvalda riksdagen är 180 för de borgerliga partierna och 169 för socialdemokraterna och vänsterpartiet kommunisterna. (Antalet mandat har minskats från 350 till 349). Från det att den första enkammarriksdagen sammanträdde 1971 har socialdemokraterna tappat 11 mandat (tabell 4). Vpk är efter den mindre framgången 1973 nu exakt tillbaka på nivån efter 1970 års val med 17 mandat. Centern tappade fyra mandat 1976, men är ändå fortfarande klart störst bland de borgerliga partierna. Moderata samlingspartiet har nu 55 mandat, en ökning med 14 sedan 1970. Folkpartiet vann 5 mandat, men har ändå 19 färre mandat än 1970.

I tabell 5 anges partiernas resultat i riksdagsvalet inom varje valkrets. Jämförs dessa siffror med motsvarande från 1973 års val är det allmänna intrycket att tendensen i valutslaget är detsamma i alla delar av landet. Men en närmare granskning visar att det finns flera undantag från den allmänna regeln.

	Antal valkretsar med förändring i samma riktning som i hela riket	Antal valkretsar med förändring i annan riktning än i hela riket
Vpk	25	3
S	23	5
C	20	8
Fp	25	3
M	26	2
Kds	28	0

Tillbakagången för kds var enhetlig över hela landet. Men centern uppnådde trots den totala minskningen framgångar i åtta valkretsar (Jämtlands län, Jönköpings län, Skaraborgs län, Bohuslän, Västernorrlands län, Älvsborgs läns norra, Göteborgs kommun och Västerbottens län). Även socialdemokraterna ökade, mot den allmänna trenden, i ett antal valkretsar (Norrbottens län, Gävleborgs län, Göteborgs kommun, Gotlands län och Västerbottens län). Vpk ökade eller höll oförändrad röstandel i tre valkretsar: Gotlands län, Västerbottens län och Malmöhus län. Andelen som röstade på folkpartiet ökade i alla valkretsar utom tre: Göteborgs kommun, Jämtlands län och Västerbottens län. De två valkretsar där moderaterna inte ökade 1976 var Jämtlands län och Norrbottens län.

I det följande kommenteras valtendenserna parti för parti. Källorna är dels valresultatet på valkrets nivå (tabell 5), dels uppgifter om partiernas röstetal i kommunerna (för de tre storstäderna församlingarna) 1973 och 1976. Det senare materialet

Tabell 3. Röstberättigade 1976 och valdeltagande i valen 1970-1976

	Antal röstberättigade 1976	Valdeltagande (%)		
		1976	1973	1970
Riksdagsvalet	5 947 910	91,7	90,8	88,3
Landstingsvalen	5 582 557	90,5	90,7	88,2
Kommunfullmäktigevalen	6 158 769	90,3	90,5	88,1

Källa: Statistiska meddelanden Be 1976:10 (prel. uppgift)

Tabell 4. Mandatfördelning i riksdagen efter valen 1970, 1973 och 1976

	VPK	S	C	FP	M	S:a S+K	S:a B
1970	17	163	71	58	41	180	170
1973	19	156	90	34	51	175	175
1976	17	152	86	39	55	169	180

har ställts till förfogande av riksskatteverket och har närmare analyserats i Olof Petersson: "1976 års val" (Forum för samhällsdebatt nr 2 1976). Förhållandena avser riksdagsvalet om inget annat anges.

Vänsterpartiet kommunisterna

Alltjämt är Norrbottens län vpk:s starkaste valkrets (11,2 procent). Men Norrbotten är också den valkrets där vpk:s nedgång kommit klarast till uttryck med en minskning på 2,5 procentenheter sedan 1970. Det ligger nära till hands att sätta detta sviktande väljarstöd i samband med striden mellan de två fraktionerna inom partiet. Men valresultatet 1976 stöder också den iakttagelse om en pågående omstrukturering av partiets sociala bas som tidigare gjorts vid intervjuundersökningarna.¹⁾ Från 1968 års val synes andelen arbetare bland vpk-väljarna stagnera medan i stället stu-

derande och tjänstemän ökar. Det är därför inte förvånande att vpk 1976 ökade i städer som Lund och Uppsala.

Ökar eller minskar vpk:s geografiska differentiering? Röstförändringarna mellan 1973 och 1976 är sådana, att frågan inte kan besvaras entydigt. Den kraftiga tillbakagången i kärnområdet Norrbotten medverkar till att skillnaderna mellan olika landsdelar utjämnas. Men å andra sidan gjorde vpk ett förhållandevis bra val i de redan starka storstadsområdena, medan de små kommunerna ytterligare sackade efter. I detta avseende förstärktes således de geografiska skillnaderna i vpk:s väljarbas.

Socialdemokraterna

De största förlusterna för socialdemokraterna noterades i Värmlands län (-2,2) och Malmöhus län (-2,1), men i de övriga valkretsarna var tillbaka-

Tabell 5. Riksdagsvalet 1976. Procentuell fördelning av giltiga valsedlar valkretsvis.

Valkrets	VPK	S	C	FP	M	KDS
Stockholms kommun	8,8	38,1	13,3	13,3	24,8	0,8
Stockholms län	6,2	37,3	19,4	13,4	22,3	0,7
Uppsala län	5,4	42,2	25,1	11,3	14,3	1,2
Södermanlands län	3,1	49,8	22,1	10,8	12,5	1,4
Östergötlands län	3,5	46,2	23,2	9,4	15,3	2,0
Jönköpings län	2,5	36,4	30,4	11,5	15,4	3,6
Kronobergs län	3,5	37,6	34,2	7,6	15,4	1,4
Kalmar län	3,2	43,3	29,6	6,7	15,1	1,9
Gotlands län	2,6	37,7	37,3	8,3	13,4	0,6
Blekinge län	3,3	49,5	22,0	10,5	12,6	1,5
Kristianstads län	1,8	39,1	30,1	10,5	16,8	1,4
Fyrstadskretsen	3,8	45,9	16,0	11,8	21,6	0,6
Malmöhus län	1,4	42,1	27,1	10,9	17,8	0,7
Hallands län	2,4	35,4	35,1	10,3	15,9	0,7
Göteborgs kommun	8,1	38,9	15,9	18,2	17,5	0,9
Bohuslän	3,7	37,6	25,8	16,3	15,5	1,1
Älvsborgs läns norra	3,0	39,3	30,4	12,6	13,3	1,4
Älvsborgs läns södra	2,9	38,9	28,4	9,4	18,9	1,2
Skaraborgs län	2,5	34,8	34,4	10,7	15,3	2,1
Värmlands län	4,0	46,1	25,8	9,8	13,2	0,7
Örebro län	4,3	48,7	24,0	10,0	10,8	1,7
Västmanlands län	4,3	50,3	21,0	11,2	11,6	1,2
Kopparbergs län	4,2	46,3	30,2	8,1	9,3	1,4
Gävleborgs län	6,3	50,9	25,9	7,9	7,4	1,2
Västernorrlands län	5,0	50,4	28,4	6,8	7,3	1,8
Jämtlands län	3,8	47,9	31,7	7,0	7,9	1,3
Västerbottens län	4,1	45,3	26,3	11,7	8,8	3,3
Norrbottens län	11,2	53,7	18,2	6,1	8,1	2,0
Hela riket	4,8	42,7	24,1	11,1	15,6	1,4

gången mindre än två procentenheter. I fem valkretsar ökade, som ovan nämnts, partiets röstandel. Särskilt bör ökningen i Norrbotten (+1,6) uppmärksammas. Också 1973 års val var en framgång för socialdemokraterna i Norrbotten. Mellan 1970 och 1976 har partiet ökat med 2,0 procentenheter i valkretsen, vilket skall jämföras med nedgången på 2,6 procentenheter i hela riket. Utvecklingen bör ses i samband dels med vpk:s tillbakagång under perioden, dels med de statliga sysselsättningsåtgärderna.

Förutom i Norrbottens län har socialdemokraterna egen majoritet i tre valkretsar: Gävleborgs län, Västernorrlands län och Västmanlands län. Socialdemokraternas svagaste valkretsar är som tidigare Skaraborgs län, Hallands län och Jönköpings län.

Inga större förändringar mellan 1973 och 1976 har skett när det gäller socialdemokraternas geografiska förankring. Det finns ingen enhetlig tendens att partiet gått särskilt starkt tillbaka i tidigare svaga områden eller tvärtom. Betecknande är att framgångar registrerades både i starka områden (Norrbotten) och i svaga (Göteborg).

Centerpartiet

Med 1976 års val ökade de regionala skillnaderna i centerpartiets väljarstöd. Partiet hade framgångar i områden där det tidigare var starkt och minskade mest i sina svaga kommuner. Jämförs stora och små kommuner framträder detta mönster tydligt.

Antal invånare i kommunen	Andel center-röster 1973	Genomsnittlig förändring för centern 1973-1976
mindre än 8 000	31,9	+ 0,6
8 000 - 11 999	31,9	+ 0,1
12 000 - 19 999	28,3	- 0,3
20 000 - 49 999	26,8	- 0,8
50 000 -	17,7	- 2,1

Denna tendens är rakt motsatt de senaste årens. Under en följd av val har centern gjort inbrytningar i tidigare svaga områden, främst i storstäderna. Vid 1973 års val skedde denna utveckling till stor del på folkpartiets bekostnad. Dessa vinster synes 1976 delvis ha förlorats. Centerns största förluster noterades således i Fyrstadskretsen (-4,5), Malmöhus län (-4,2) och Stockholms län (-2,8).

Folkpartiet

Just i de län där centerpartiet minskade mest gick folkpartiet fram mer än genomsnittligt. Att dessa områden dessutom i stort är identiska med de, där folkpartiet tappade flest röster 1973 pekar på att folkpartiet lyckades återvinna en del av de stora förlusterna 1973 och att de väljare som nu strömmade tillbaka ofta kom från centern.

Ett undantag från det allmänna mönstret är folkpartiets svaga resultat i Göteborgs kommun (-0,7). Trots att partiet där gick kraftigt tillbaka 1973 lyckades det inte återta något av förlusten, utan fortsatte tvärtom nedgången. Annu är dock Göteborg folkpartiets starkaste valkrets (18,2), följt av Bohuslän (16,3).

Moderata samlingspartiet

Vid förra valet ökade moderaterna kraftigt i storstäderna. Denna tendens var inte lika påtaglig 1976. Ökningen i Stockholms kommun (+1,5) och Göteborgs kommun (+1,2) var i nivå med riksgenomsnittet. I Sydsverige var uppgången däremot större: Malmöhus län (+3,2), Fyrstadskretsen (+2,5) och Kristianstads län (+2,2). I de redan svaga norrlandskretsarna gjorde däremot moderata samlingspartiet inga större vinster. I detta avseende ökade partiets geografiska differentiering: de svaga områdena sackade ytterligare efter.

Kommunfullmäktigevalen

Att valdeltagandet i kommunfullmäktigevalen blev drygt en procentenhet lägre än i riksdagsvalet (tabell 3) får till allra största delen tillskrivas utökningen av den kommunala rösträtten till invandrare som varit bosatta i landet mer än tre år. Det är föga förvånande att dessa nya väljargrupper inte har samma höga röstbenägenhet som

svenska medborgare. I en preliminär beräkning uppskattas valdeltagandet bland invandrarna till 59 procent.²⁾ Statistiska centralbyrån kommer senare att publicera detaljerade uppgifter om valdeltagandets variationer.

När det gäller invandrarnas partival vet vi nu en del genom den intervjuundersökning, som leds av Tomas Hammar vid statsvetenskapliga institutionen i Stockholm. I Stockholms kommun var jugoslaverna den grupp som hade störst andel som röstade socialdemokratiskt och kommunistiskt, medan invandrare från Polen hade störst andel borgerligt röstande. Skillnaderna kvarstod även om hänsyn togs till social bakgrund.³⁾

Att med ledning av den offentliga valstatistiken dra några slutsatser om invandrarnas röstningssätt är ytterst vanskligt. Skillnaden mellan partifördelningen i riksdagsvalet och kommunvalet beror dels på invandarrösterna, dels på de svenska medborgare som röstat på skilda partier i de samtidiga valen. Att de "splittrade rösterna" inte är av försumbar storlek visar såväl intervjuundersökningar som valresultaten 1970 och 1973.

Centerpartiet och moderata samlingspartiet erhöll 1976 proportionellt fler röster i riksdagsvalet än i kommunfullmäktigevalen. Också 1970 och 1973 var centerpartiet starkare i riksdagsvalet än i de lokala valen (tabell 6). I övrigt synes inget visst parti ständigt vara över- eller underrepresenterat i riksdagsvalen. Moderaterna fick till exempel relativt fler riksdagsröster 1973 men färre 1970, folkpartiet färre 1973 och 1976 men fler 1970 etc. Man kan också avvisa hypotesen att ett parti som ökar i röstetal jämfört med föregående val skulle få fler röster i riksdagsvalet än i kommunvalet (och omvänt att ett parti som går tillbaka skulle få färre röster i riksdagsvalet än i kommunvalet). Centerpartiet och folkpartiet 1976 är två exempel på motsatsen.

Vpk och kds fick, med något enstaka undantag, proportionellt färre röster i riksdagsvalet än i de lokala valen i alla län. För socialdemokraterna är den geografiska bilden mer splittrad. I tio län var

partiet starkare i riksdagsvalet, i tretton län var resultatet bättre i de lokala valen. Centerpartiet gjorde ett bättre riksdagsval i alla län.

Förstagångsväljarna

Före valet var förstagångsväljarna en av de väljargrupper som stod i centrum för intresset. Mot bakgrund av det jämna parlamentariska läget kunde det halvmiljonstora nytillskottet till valmanskåren få direkt avgörande betydelse för regeringsfrågan. Från tidigare valundersökningar vet vi, att de unga väljarna är en lätttrölig grupp. Kännetecknade av svag partiidentifikation är de i högre grad än äldre väljare känsliga för de aktuella valvindarna. Som en regelbundenhet har sålunda observerats, att när ett parti ökar sin röstandel i ett val är framgångarna särskilt påtagliga bland de unga väljarna. Omvänt brukar ett förlorande parti ha en särskilt svag ställning bland förstagångsväljarna. Vid valet 1973 var sålunda vpk och centern klart överrepresenterade inom åldersgruppen 20-22 år, medan de då förlorade partierna socialdemokraterna och folkpartiet där hade proportionellt färre röster än genomsnittligt.⁴⁾

Om detta allmänna mönster gäller också vid 1976 års val borde de förlorande partierna vpk, socialdemokraterna och centern vara förhållandevis svaga bland förstagångsväljarna, medan folkpartiet och moderaterna skulle gynnas av de nya rösterna. I tabell 7 presenteras uppgifter om förstagångsväljarnas röstning 1976. Källorna är två. Först presenteras data från den valundersökning som genomförts i samarbete med statistiska centralbyrån.⁵⁾ Dessutom redovisas data från statistiska centralbyråns partisympatiundersökning.⁶⁾

Det allmänna intrycket av partifördelningen bland förstagångsväljarna är att det endast finns smärre skillnader, när den jämförs med fördelningen bland samtliga röstande. I själva verket är det endast på en punkt där de unga väljarnas röstning signifikant skiljer sig från övriga väljares. Vänsterpartiet kommunisterna har, liksom vid de

Tabell 6. Skillnaden mellan partiets andel i riksdagsvalet och partiets andel i kommunfullmäktigevalen (procentenheter). Positiv differens innebär att partiet var starkare i riksdagsvalet än i kommunalvalet.

	VPK	S	C	FP	M	KDS
1970	+0,4	0	+1,1	+0,1	-0,3	0
1973	+0,2	+0,4	+1,4	-1,0	+0,4	-0,3
1976	-0,1	-0,3	+2,0	-0,2	+0,5	-0,5

två tidigare valen, en klart större andel sympatisörer bland de unga än genomsnittligt. Det är att märka att detta fenomen både 1970 och 1973 kunde förklaras mot bakgrund av den vanliga regelbundenheten att ett parti med ökande röstandel gynnas av de unga väljarna. Men 1976 gick vpk totalt sett tillbaka och borde därför nu haft proportionellt färre röster än genomsnittligt. Att datamaterialet pekar i rakt motsatt riktning är ett tecken på att en mer långsiktig förskjutning har ägt rum i vpk:s valmanskår. Vpk:s starka ställning bland yngre väljare är inte bara ett tillfälligt fenomen.

Men bortsett från vpk finns det inget parti som har en signifikant starkare eller svagare ställning bland förstagångsväljarna. Visserligen är andelen socialdemokrater mindre bland de unga i båda undersökningarna, men skillnaden ligger inom den statistiska felmarginalen. Resultatet av analysen blir alltså i huvudsak negativt: förstagångsväljarnas röstning 1976 var anmärkningsvärd i det avseendet att den inte var särpräglad. Partifördelningen bland de unga är på det hela taget densamma som i hela valmanskåren. Därmed kan ett antal spekulationer före och efter valet avvisas. Moderaterna gjorde inget särskilt starkt val bland de unga. De resultat från vissa skolval som gav näring åt detta antagande får snarast förklaras med att de aktuella skolorna inte var representativa för hela gruppen förstagångsväljare. Inte heller centerpartiet blev 1976 något speciellt ungdomsparti. Faktiskt var andelen centersympatisörer bland förstagångsväljarna klart större 1973. Och vad gäller balansen mellan blocken finns inga tecken i våra data att de borgerliga partierna sammantagna skulle gynnas av de nya väljarna. Styr-

keförhållandet mellan de två blocken bland de unga skiljer sig inte från läget i hela valmanskåren. Förstagångsväljarnas röstning kan inte förklara valutgången.

Opinionsförskjutningar före valet

Ett halvår före valet befann sig socialdemokraterna i en opinionsmässig vågdal. SIFO-undersökningarna i mars och april 1976 rapporterade att mindre än 40 procent sade sig sympatisera med socialdemokraterna. Från detta bottenläge ökade visserligen sedan socialdemokraterna, men våren 1976 var det ändå uppenbart att en del av partiets sympatisörer nu stödde något borgerligt parti. Trots detta var läget för centerpartiet inte ljusst. Under nästan hela perioden sedan valet 1973 var sympatierna för centerpartiet sjunkande. Både SIFO:s och SCB:s opinionssiffror visade en avtagande trend. Under våren 1976 var det i stället folkpartiet och moderata samlingspartiet som ökade.

En tabell baserad på SCB:s partisympatiundersökning i maj 1976 illustrerar dessa förskjutningar. Vid intervjun ställdes inte endast frågan om aktuell partisympati, utan också om röstning vid 1973 års val. Tabellen visar bruttoförändringarna mellan dessa båda tidpunkter.⁷⁾ Materialet ger tydligt besked om att socialdemokraterna förlorade fler sympatisörer till de borgerliga partierna än de vann. Även om alla tre borgerliga partier gynnades av denna förskjutning, framträder i maj 1976 folkpartiet som det parti som mest gynnades av tillskottet av tidigare socialdemokrater. Men rörligheten mellan september 1973 och maj 1976 gick inte enbart över blockgränsen. Tvärtom ägde

Tabell 7. Förstagångsväljarnas röstning i riksdagsvalet 1976

	VPK	S	C	FP	M	Övriga	Summa procent	Antal intervjuade
Valundersökningen								
- förstagångsväljare	9*	41	26	12	10	2	100	211
- samtliga	4	45	23	12	14	2	100	2443
Partisypatiundersökningen								
- förstagångsväljare	6*	44	23	10	13	4*	100	347
- samtliga	-3	47	24	11	13	2	100	4167

*Skillnaden mellan förstagångsväljare och övriga väljare är statistiskt signifikant på 95 % - nivån.

ungefär hälften av förändringarna i partisympatierna rum inom det borgerliga blocket.⁸⁾

Så såg bilden ut i maj 1976. Opinionsförskjutningarna fram till denna tidpunkt stämmer mycket väl med faktiska partiförändringar som ägde rum mellan valet 1973 och 1976. Visserligen är inte alltid storleken på förändringarna i maj de som senare observeras vid valet, men tendensen stämmer nästan på varje punkt.

Vilka förändringar i opinionen skedde då mellan maj och valet? Återigen kan vi utnyttja SCB:s partisympatiundersökning. I november 1976 återintervjuades samma personer som kontaktades i maj. Vid novemberundersökningen ställdes inte bara en fråga om då aktuell partisympati utan också om faktisk röstning i riksdagsvalet 1976. Genom att korstabulera partisympati i maj 1976 med röstning i september kan man få en bild av partiförskjutningarna under sommaren och själva valrörelsen.⁹⁾

Under perioden från maj 1976 till valet skedde en ytterligare nettoström av sympatisörer från socialdemokraterna till det borgerliga blocket, främst centerpartiet. Det bör dock påpekas att förändringarna från valet 1973 till maj 1976 i detta avseende är betydligt större än förändringarna månader före valet. Detta återspeglas också i de totala opinionssiffrorna. Huvuddelen av socialdemokraternas förluster var redan ett faktum när valrörelsen inleddes.

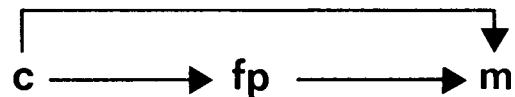
Analysen av opinionsutvecklingen i valmanskåren från valet 1973 till valet 1976 grundar sig således på två tabeller som belyser individuella förändringar i partisympatier, dels under perioden från valet 1973 till maj 1976, dels under tiden från maj 1976 till det följande valet. Vid ett detaljstudium av de två tabellerna framträder den faktiska förändringen i röstfördelningen från 1973 till 1976 som ett resultat av många förskjutningar i partiernas styrkeförhållanden under den mellanliggande valperioden.

Inte alla de förändringar som framträder i datamaterialet kan, tagna var för sig, bedömas som statistiskt säkerställda, och vi skall därför inte här ingå på en mer detaljerad analys av de två förändringstabellerna. Emellertid kan man sammanställa en helhetsbild, som stämmer väl med såväl paneldata som den faktiska röstutvecklingen. Utvecklingen för socialdemokraternas del har redovisats ovan, men datamaterialet ger därutöver också möjligheter att dra något mer detaljerade slutsatser om förskjutningarna mellan de tre borgerliga partierna. De huvudsakliga tendenserna under perioden från 1973 till maj 1976 illustreras

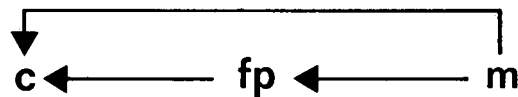
i figur 1A, under perioden från maj 1976 till valet 1976 i figur 1B. I båda figurerna anger pilarnas riktning nettoeffekterna av övergångar mellan partierna. En pil som förbinder två partier pekar sålunda mot det parti som fick ett ökat stöd genom övergångar mellan dessa båda partier.

Figur 1 Nettoförskjutningar mellan de borgerliga partierna

1A. Valet 1973 - maj 1976

1B. Maj 1976 - valet 1976

I maj 1976 var läget det att centerpartiet – i jämförelse med valet 1973 – hade drabbats av nettoförluster i förhållande till folkpartiet och moderaterna. Under samma tid hade dock centerpartiet fått ett tillskott från socialdemokraterna som nära nog uppvägde förlusterna till de båda andra borgerliga partierna. Som också framgår av figur 1A vann folkpartiet genom övergångar från centerpartiet, men förlorade samtidigt sympatisörer till moderaterna. Under tiden från maj 1976 till valet i september ägde det rum en avgörande omsvängning av stämningarna bland de borgerliga väljarna. Såsom åskådliggörs i figur 1B – där alla pilar ändrat riktning i jämförelse med figur 1A – ökade centerpartiet under denna period på bekostnad av såväl folkpartiet som moderaterna. Samtidigt fortsatte centerns vinster från socialdemokraterna. Under samma period ägde det rum en liten nettoförskjutning från moderaterna till folkpartiet, som också fick ett nettotillskott från socialdemokraterna.

Av allt att döma har sålunda centerpartiet under våren 1976 opinionsmässigt befunnit sig i ett klart svagare läge än vid valet 1973. Det var endast på grund av återhämtningen under tiden från maj till september 1976 som partiets tillbakagång begränsades till en procentenhet i jämförelse med föregående val. Man bör dock hålla i minnet, att det svagare stödet för centerpartiet bland förs-

tagångsväljarna – i jämförelse med motsvarande tillskott av nya väljare 1973 – också bidrog till partiets tillbakagång vid 1976 års val, men även bland försttagångsväljarna finns det en tendens till att centerpartiet förbättrade sin ställning från våren 1976 till valet i september.

Valrörelsen 1976 synes sålunda ha varit ovanlig i det avseendet att opinionsströmmarna inom det borgerliga blocket gått i rakt motsatt riktning mot tendensen i valutslaget. Folkpartiet och moderaterna vann inte valet under valrörelsen. Tvärtom innebar månaderna före valet för dessa partier en stagnation. För centerpartiets del innebar valrörelsen däremot att ett hotande nederlag kunde vändas till enbart en mindre tillbakagång.

Väljarnas bild av partisystemet

I nära nog alla länder med parlamentariskt styrelseskick av västeuropeisk typ – och praktiskt taget ända sedan de moderna partisystemen tog form under senare delen av 1800-talet – har det blivit ett vedertaget politiskt språkbruk att beskriva partiernas ideologiska orientering och deras positioner i förhållande till varandra antingen med begreppsparat höger-vänster eller med hjälp av klassificeringen höger-center-vänster. Rösträttsutvidgningen och de socialdemokratiska arbetarpartiernas genombrott under årtiondena kring sekelskiftet fick ofta till följd att den gamla ”vänstern” blev partisystemets ”center”, men i övrigt har termerna höger-center-vänster fått ett så entydigt och allmänt accepterat deskriptivt innehåll att de nästan alltid kan användas för att ungefärligen positionsbestämma ett parti utan risk för missförstånd. Om man till exempel påstår att ett parti i något västeuropeiskt land har förskjutit sin politiska linje åt höger, så är det i allmänhet inte någon tvekan om vilka förändringar som i så fall skulle ha inträtt i partiets inställning till skatte-, social- eller arbetsmarknadspolitik.

Det finns givetvis också andra skiljelinjer i de europeiska partisystemen, till exempel motsättningar mellan klerikala och antiklerikala eller protestanter och katoliker, regionala skiljelinjer och intresse motsättningar mellan industriellt-kommersiellt centrum och agrar periferi. Men i stort sett har sådana skiljelinjer kommit att underordnas höger-center-vänster-grupperingen och spelar en roll främst genom att definiera gränser mellan några av partierna i partisystemets center eller höger. I en stor studie av koalitionsbildningar i länder med parlamentariskt system har sålunda De

Swaan visat att ingen annan ordnande princip än partiernas gängse placering på en höger-vänsterskala ger en bättre grund för att förutsäga vilka partier som kan tänkas samverka i regeringsställning. Partier samverkar med varandra för att uppnå majoritetsställning, men – såsom De Swaan visar – partier är obenägna att ingå i en koalition som inte innefattar åtminstone ett angränsande parti på vänster-högerskalan och de är också oviljiga att ingå i en samverkan med ett ”längre bort” placerat parti om inte också ett ”mellanliggande” parti på skalan tas med i koalitionen. Koalitionen kommer som regel inte att innefatta fler partier än nödvändigt för att åstadkomma majoritet och samtidigt tillse att inget ”mellanliggande” parti uteslutes. Som en följd därav kommer koalitioner (eller i varje fall sådana som inte får mycket kort varaktighet) som regel att innefatta en sammanhängande kedja av partier på en avgränsad del av vänster-högeraxeln i partisystemet.¹⁰

Att beskriva ett partisystem genom att ange partiernas placering i förhållande till en skala från höger till vänster måste alltid innebära att man också kan utsäga något om avstånden mellan partierna, så att vissa partier kan sägas stå varandra nära medan andra står långt ifrån varandra. Det samma skulle givetvis gälla, om man skulle anse att partiernas positioner i förhållande till varandra bestämdes av deras positioner på helt skilda skalor. Istället för att placera alla partier längs en rät linje måste man då placera dem i ett koordinatsystem, där de båda axlarna (dimensionerna) representerade var sin skala. På motsvarande sätt kan en sådan beskrivningsteknik generaliseras så att man anger partiernas avstånd till varandra i en rymd med fler än två dimensioner. Den slutsats man kan dra av De Swaans undersökning är emellertid att en enda dimension (vänster-högerplaceringen) ensam tycks ha bestämt de generella förutsättningarna för koalitionsbildningar. Detta utesluter inte att det ofta varit så att flera olika koalitioner skulle ha kunnat bildas på basis av höger-vänsterskalan; andra omständigheter har då avgjort vilken av dem som faktiskt kommit till stånd.

Om det finns en allmänt accepterad bild av avstånden mellan partiernas positioner (längs en enda axel eller i ett system med flera axlar) så kan detta få konsekvenser inte endast för partiernas villighet att ingå i olika typer av koalitioner utan också för *väljarnas förväntningar* på hur partierna skall ställa sig till regeringsbildning i samverkan med andra partier. Inte minst kan detta

gälla väljarens förväntningar beträffande det parti han eller hon själv har röstat på. Det kan tänkas att förväntningarna inte infrias, antingen på grund av att partiet vägrar att medverka till en majoritetsbildning som väljaren anser önskvärd, eller genom att partiet tvärtom medverkar i en koalition vars politiska linje befinner sig alltför långt från den som väljaren hade avsett att stödja. I båda fallen kan de svikna förväntningarna bli ett skäl till att rösta på ett annat parti vid nästa val.

Det är ju ett välkänt förhållande i svensk parlamentarism att partier söker anticipera sådana väljarreaktioner och att sådana bedömningar tas med i beaktande vid deras ställningstagande till regeringsbildningar, även om de ingalunda behöver bli ensamt avgörande. Ett parti som inträder i en oväntad koalition kan sålunda göra det med förhoppningen att vinna mer än det eventuellt förlorar – antingen röstmässigt eller i något annat hänseende – genom att få inflytande på regeringspolitiken. Som väl kända exempel kan anföras övervägandena inom bondeförbundet inför uppgörelserna med socialdemokraterna 1933-1936 och 1951.¹¹⁾ Erfarenheten visar också, att förväntningarna bland väljarna kan förändras som en följd av att ett parti förändrar sin position och att sådana förväntningar kan öka – likaväl som minska – partiets förmåga att dra till sig stöd i valmanskåren. Empiriska data från intervjuundersökningar indikerar till exempel, att etablerandet av mittensamverkan medförde att åtminstone centerpartiet fick en bredare bas både röstmässigt och genom att det i ökad utsträckning kom att ses som det näst bästa partiet.¹²⁾ Generellt sett tycks det finnas ett ömsesidigt samband mellan partiernas uppträdande och väljarnas förväntningar, som begränsar partiernas manöverfrihet men ingalunda helt låser partiernas positioner i förhållande till varandra.

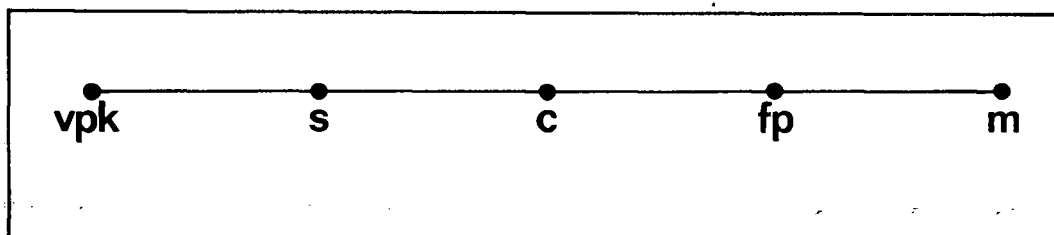
En av författarna till föreliggande uppsats har i tidigare publicerade arbeten utnyttjat intervju-data för att kartlägga vilken bild väljarna hade

av partisystemet vid 1968 års val.¹³⁾ En av de mätningstekniker som då användes var att låta de intervjuade med utgångspunkt från vart och ett av partierna ange vilket parti de ansåg stod "närmast", "näst närmast" och "längst ifrån" respektive parti. I det datamaterial som man erhöll på detta sätt fanns det ett visst mått av individuella variationer med avseende på sådana avståndsbedömningar. Men det visade sig ändå att den jämförligt största delen av väljarna i några viktiga avseenden hade samstämmiga uppfattningar om hur partierna var placerade i förhållande till varandra. Med hjälp av en skalningsteknik, som utvecklats för denna typ av dataanalys, kunde det visas att data om väljarnas uppfattningar av partisystemet kunde sammanfattas av en placering av partierna längs en rät linje på det sätt som visas i figur 2.

I figur 2 har avstånden mellan angränsande partier godtyckligt gjorts likstora. Skalningstekniken ger i själva verket också någon information om den relativa storleken hos sådana avstånd, men för diskussionen här är det inte nödvändigt att närmare ingå på den typen av mättningsproblem.

Bilden överensstämmer som synes helt med den vedertagna uppfattningen av partierna som placerade längs en vänster-höger skala. Om man ser bilden som en återspeglning av ideologiska positioner, måste man dock hålla i minnet att placeringen av centerpartiet till vänster om folkpartiet knappast kan grundas på någon entydig eller allmänt accepterad ideologisk positionsbestämning. Att bland de borgerliga partierna centerpartiet placerades närmast socialdemokraterna hade dock en klar förankring i politiska realiteter. Centerpartiet (eller Landsbygdspartiet bondeförbundet) var det enda borgerliga parti, som under flera decennier samverkat med socialdemokraterna i regeringsställning (bortsett från samlingsregeringen). Under valrörelsen 1968 markerade centern också starkt distansen till moderaterna (högerpartiet) och lade stor vikt vid sitt intresse för låg-

Figur 2

inkomstgrupperna. Den aktuella politiska situationen har så att säga bekräftat etablerade uppfattningar om centerpartiets position. Ehuru det inte framgår av figuren, kan det tilläggas att mitensamverkan också avspeglades i att avståndet mellan centerpartiet och folkpartiet uppfattades som mindre än avståndet mellan folkpartiet och moderaterna (högerpartiet).

Det politiska läget vid valet 1976 var ett annat. Centerpartiet var före valet det största oppositionspartiet, och det var sedan länge klargjort, att en borgerlig trepartiregering utgjorde regeringsalternativet. Under valrörelsen drev centerpartiet dessutom en helt egen och starkt uppmärksammas oppositionslinje i kärnkraftsfrågan. Efter valet besatte centerpartiet statsministerposten i den första borgerliga koalitionsregeringen i den svenska parlamentarismens historia (om man bortser från Ekmans frisinnade-liberala regeringsperiod). Att folkpartiet skulle medverka i en trepartikoalition var också klart, men under gångna valperioden hade partiet i ekonomiskt-politiska frågor snarast kommit att framstå som mer benäget för samarbete med socialdemokraterna än tidigare.

Vid 1976 års valundersökning ställdes samma frågor om avstånden mellan partierna som åtta år tidigare. Redan vid den preliminära analys av materialet, som hittills kunnat företas, visar det sig att väljarnas uppfattningar om partisystemet förändrats på ett sätt som helt korresponderar mot förändringarna i den politiska situationen. En enkel redovisning av dessa data ges i tabell 8. Skill-

naden framkommer redan om vi först ser till väljarnas bedömningar av avstånden från de två partier som befinner sig längst till vänster och längst till höger. Med avseende på vpk råder nära nog enighet om att socialdemokraterna är det närmaste partiet och moderaterna är på störst avstånd. Om 1968 års bild fortfarande skulle vara giltig, skulle emellertid centerpartiet ha bedömts som näst närmast. Så är emellertid inte längre fallet, utan meningarna är mycket delade om huruvida folkpartiet eller centerpartiet intar den placeringen.

Samma oklarhet i bedömningen av folkpartiets och centerpartiets placeringar framträder, när avstånden bedöms med utgångspunkt från moderaterna vid partisystemets högerpol. För socialdemokraternas del betraktas vpk av de flesta som det närmaste partiet, men återigen råder det betydande oenighet om huruvida centerpartiet eller folkpartiet är det närmaste partiet. I motsats till vad som var fallet 1968 överväger dock bedömningar, som innebär att avståndet från socialdemokraterna till folkpartiet är mindre än avståndet från socialdemokraterna till centerpartiet. (Folkpartiet nämndes av 55 procent som "närmast" eller "näst närmast", medan motsvarande andel för centerpartiet var 34 procent). Däremot har en mycket stor majoritet nu liksom 1968 uppfattningen att moderaterna står längst från socialdemokraterna. Ifråga om både centerpartiet och folkpartiet anser de flesta, att de båda partierna är närmare varandra än något annat parti, och båda

Tabell 8. Väljarnas uppfattningar om 'avstånd' mellan partierna

I en serie frågor ombads de intervjuade att för vart och ett av partierna ange vilket parti de ansåg "stå närmast" och "näst närmast" resp parti. På samma sätt ställdes frågor om vilket parti, som står "längst ifrån" resp parti. Svaren redovisas för vart och ett av partierna på så sätt att kolumnrubriken anger från vilket parti bedömningen gjorts. I resp rad anges de partier, som oftast nämnts såsom "närmast", "näst närmast" etc i förhållande till de parti bedömningen avser. Procentsiffrorna anger andelen av samtliga intervjuade, som nämnt resp parti. Dock redovisas i resp cell i tabellen endast partier, som nämnts av minst 10%.

	Parti från vilket 'avstånd' till andra partier bedömts:				
	VPK	S	C	FP	M
Närmaste parti	S: 84%	VPK: 64% FP: 17%	FP: 69% M: 15%	C: 63% M: 14% S: 12%	FP: 46% C: 37%
Näst närmaste parti	FP: 35% C: 28%	FP: 38% C: 26% VPK: 12%	M: 51% FP: 18% S: 16%	M: 43% C: 22% S: 20%	C: 44% FP: 37%
Parti som står "längst ifrån"	M: 73%	M: 71% C: 11%	VPK: 74% S: 11%	VPK: 73%	VPK: 76% S: 11%

partierna anses i allmänhet vara närmare moderaterna än socialdemokraterna. (Ifråga om centerpartiet ansåg 66 procent, att moderaterna var närmast eller näst närmast, ifråga om folkpartiet ansåg 57 procent att moderaterna var närmast eller näst närmast. Procenttalen erhålls genom adderingar i tabellen).

Förändringen från 1968 kan enkelt sammanfattas så, att det inte längre finns någon allmänt accepterad uppfattning om vilket av de två mittenpartierna, som står närmast socialdemokraterna. Innebörden av detta resultat är givetvis inte entydig. Det kan antingen indikera, att de två mittenpartierna inte längre anses skilja sig nämnvärt i detta avseende (dvs att de egentligen ses som placerade i samma position på vänster-högerskalan), men det kan också betyda att de senaste årens politiska utveckling fått till resultat att det nu finns två distinkt olika uppfattningar om de två mittenpartiernas positioner i förhållande till socialdemokraterna och moderaterna. Det kan tänkas att centerpartiets ställningstagande i kärnkraftsfrågan, där det klart intog en större distans till socialdemokraterna än något annat parti, kan ha bidragit till att dess placering blivit mindre entydig än tidigare. Avgörande kan detta emellertid inte ha varit. Med hjälp av en annan typ av data (väljarnas rangordning av partierna från bästa till näst bästa parti, som behandlas i det följande) kan det nämligen visas, att uppfattningarna om centerpartiets placering hade börjat förändras redan vid valet 1970. Dessutom skulle inte kärnkraftspolitiken kunna förklara varför centerpartiet nu tycks uppfattas som närmare moderaterna än vad som tidigare varit fallet. I själva verket finns det knappast någon grund att tveka om den huvud-

sakliga förklaringen är att söka i riksdagspolitik och koalitionsmöjligheter: centerpartiet uppfattas inte längre som en särskilt tänkbar koalitionspartner till socialdemokraterna och skiljer sig därför inte distinkt från folkpartiet.

Om man bortser från oklarheten med avseendet på mittenpartiernas inbördes placering, framträder liksom tidigare grupperingen vänster-center-höger som en huvudaxel i partisystemet. Med minst lika stor tydlighet som i data från 1968 års val framkommer också en uppdelning i två block. Vpk och socialdemokraterna bedöms som närmare varandra än något av partierna inom det borgerliga blocket. Och när bedömningarna görs från partierna inom det borgerliga blocket uppfattas avståndet till de andra blockpartierna genomgående som mindre än avståndet till socialdemokraterna.

I tabell 9 redovisas data som ingår i ett annat mått, vilket också kan utnyttjas för att kartlägga väljarnas uppfattningar om avstånd i partisystemet. I detta fall tillfrågades de väljare som hade en partipreferens vilka partier de ansåg vara "näst bäst" respektive "därnäst bäst" och vilket parti de tyckte "sämst" om. I tabellen redovisas endast svaren beträffande uppfattningar om näst bästa parti. Vid 1968 års undersökning kunde det – med hjälp av tillämplig skalningsteknik – visas att även denna typ av data bestyrkte att väljarna i allmänhet såg partierna som ordnade från vänster till höger på samma sätt som i den föregående figuren. Redan vid 1970 och 1973 års undersökningar uppvisade data grundade på samma intervjufrågor en sämre överensstämmelse med mönstret från 1968. Vad som då hände var väsentligen att en ökande proportion av moderatväljarna började nämna

Tabell 9. Partipreferenser och uppfattningar om vilket parti som är "näst bäst"

I tabellens kolumner har de röstberättigade uppdelats efter partiidentifikation (d v s parti som man är "anhängare av" eller känner sig "stå närmast"). För varje sådan partigrupp redovisas den procentuella fördelningen av svaren på en intervjufråga om vilket parti den intervjuade "tyckte näst bäst om".

Parti som anses "näst bäst"	Partiidentifikation				
	VPK	S	C	FP	M
VPK	–	24	1	0	0
S	83	–	18	17	3
C	6	25	–	50	49
FP	1	23	50	–	39
M	0	3	20	19	–
Inget parti nämnt (även småpartier och oklassificerbara svar)	10	25	11	14	9
Summa procent	100	100	100	100	100
Antal intervjupersoner	89	1166	508	276	276

centerpartiet snarare än folkpartiet som sitt näst bästa parti.

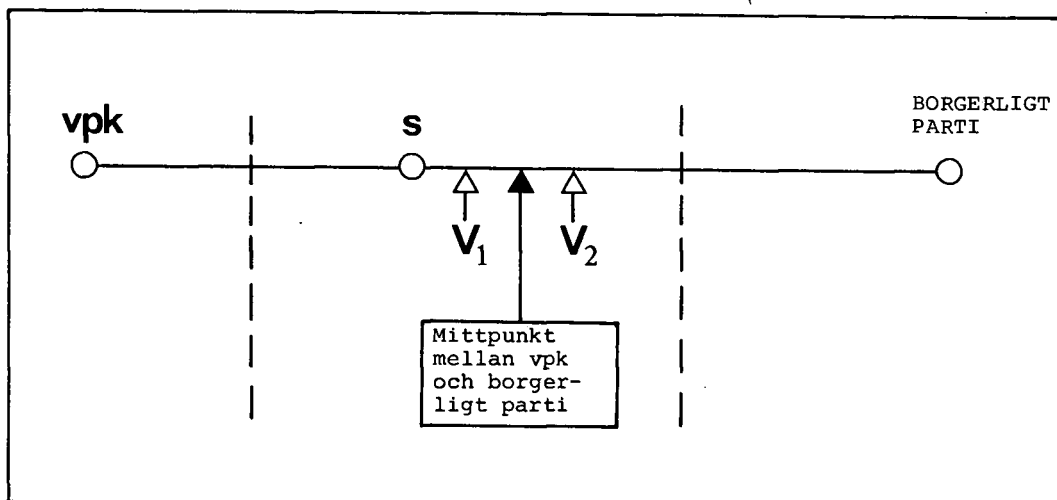
Vid 1976 års val har ytterligare en förändring inträffat. Bland socialdemokratiska väljare har tidigare varit utan jämförelse vanligast att nämna centerpartiet som det näst bästa partiet. (Vid 1968 års val nämnde 56 procent av socialdemokraterna centerpartiet, 12 procent nämnde vpk och 13 procent nämnde folkpartiet. Vid 1970 års val var motsvarande procenttal 59, 17 respektive 8 procent. Vid 1973 års val hade sympatierna för centerpartiet minskat något medan vpk bedömdes mer positivt än tidigare. Procenttalen var då 21 procent för vpk, 44 procent för centern och 7 procent för folkpartiet.) Vid 1976 års val bedöms folkpartiet mycket oftare än tidigare som det näst bästa partiet. Endast 25 procent av de socialdemokratiska sympatisörerna bedömer nu centerpartiet – huvudmotståndaren i valrörelsen – som det näst bästa partiet. Som en följd härav fördelar sig socialdemokraternas andrahandspreferenser tämligen jämnt mellan vpk, centerpartiet och folkpartiet. I partisystemets mitt uppfattar centerpartiets och folkpartiets väljare fortfarande oftast det andra mittenpartiet som näst bäst. I det hänseendet har ingen förändring inträffat sedan 1968. Om man går något längre tillbaka i tiden kan man däremot visa hur rikspolitiken påverkat väljarnas bild. Vid 1956 års val nämnde 54 procent av de bondeförbundsväljare, som hade någon andrapreferens, socialdemokraterna, medan endast 17 procent nämnde folkpartiet. Bland folkpartiväljarna fanns då knappast några sympatier för centerpartiet: 50 procent betraktade högerpartiet som näst bäst och 41 procent nämnde socialdemokraterna.¹⁴⁾

Även i preferensordningsdata visar det sig sålunda att centerpartiets tidigare samarbete med socialdemokraterna hade ett fortsatt inflytande under 1960-talet och början av 1970-talet, men detta tycks ha eroderats först vid 1976 års val. Vid 1968 års val satte den under 1960-talet etablerade mittensamverkan mest tydligt sin prägel på datamaterialet. Vad som sedan hänt kan kanske enklast sammanfattas så att moderatväljarna nu uppfattar centerpartiet som närmare än tidigare.¹⁵⁾

En diskrepans med avstånd mellan partier som tycks framträda vid en jämförelse mellan tabell 8 och 9 förtjänar slutligen att uppmärksammas. Denna gäller avståndet mellan socialdemokraterna och vänsterpartiet kommunisterna. När väljarna gjorde bedömningar av avstånden från det socialdemokratiska partiet ansåg de flesta att vpk var närmare än något annat parti. (Samma fenomen föreligger även om man endast tar i beaktande de socialdemokratiska sympatisörernas bedömningar av avstånden till andra partier). Våra data om andrahandspreferenser vittnar ändå om att socialdemokraternas sympatisörer mycket oftare nämner något borgerligt parti än vpk som det näst bästa partiet.

Såsom har visats i Särllviks tidigare arbeten är denna diskrepans endast skenbar. Den har framkommit i hela serien av undersökningar och den sammanhänger med att väljarens bedömningsgrunder inte är desamma när de båda typerna av frågor besvaras. Förhållandet kan illustreras med figur 3. Figuren bygger på förutsättningen att en socialdemokratisk väljare först jämför avståndet mellan det egna partiet och placeringen av dels

Figur 3

vpk, dels ett borgerligt parti. När han sedan besvarar frågan om vilket parti som är näst bäst, jämför han i stället avstånden från sin egen position till vart och ett av de två andra partierna. Punkterna V_1 och V_2 representerar två socialdemokratiska väljare som gör dessa bedömningar. Om de ser partierna på det sätt som figuren anger, kommer båda att uppfatta vpk som närmast till det egna partiets position. V_1 som befinner sig till vänster om mittpunkten mellan vpk och det borgerliga partiet, kommer att välja vpk som det näst bästa partiet, eftersom det är näst närmast *hans egen* position (eller "idealpunkt" för att använda Coombs' terminologi). Väljaren V_2 , som själv befinner sig till höger om mittpunkten mellan vpk och det närmaste borgerliga partiet, kommer däremot på samma grund att anse, att det borgerliga partiet är näst bäst (dvs närmast hans egen placering).

Om modellen är korrekt följer – såsom Särilvik också tidigare påvisat – en intressant politisk implikation. Bland socialdemokraternas sympatisörer är det mest vanligt att man uppfattar distansen från den egna positionen till vpk som längre än avståndet från det socialdemokratiska *partiet* till vpk. Man kan tolka detta så, att det stora socialdemokratiska partiet får stöd från en jämförelsevis stor proportion av väljare i eller nära mittfältet på en vänster-center-högerskala. I en särskild analys, som redovisas i ett annat arbete, har det också påvisats att denna slutsats bestyrks av validerande politiska attitydmått. Det är till exempel vanligare att socialdemokratiska sympatisörer anser att deras egen position är till höger om partiet än att de själva står till vänster om partiet.¹⁶⁾

Den borgerliga koalitionsregering, som bildades efter 1976 års val, kan ses som en bekräftelse på att det svenska partisystemet fungerar som ett tvåblockssystem, trots att gränserna mellan blocken ibland har överskridits. Intill regeringsskiftet utgjorde emellertid tvåblocksuppdelningen ett slags teoretisk modell, som grundade sig på bestämda antaganden om de parlamentariska konsekvenserna av ett eventuellt majoritetsskifte i riksdagen. Med den borgerliga koalitionsregeringens tillkomst har tvåblocksmodellen så att säga bragts i tillämpning i båda sina alternativa möjligheter för regeringsbildning. Om svensk parlamentarism skulle fortsätta att fungera på denna bas, är det åtminstone möjligt att vi står inför en period av parlamentarism av klassisk typ, där regeringsansvaret från tid till annan växlar mellan de båda sidorna i partisystemet.

Det är givetvis ännu för tidigt att säga, om det

borgerliga blocket i fortsättningen kommer att bevara en så stark sammanhållning i alla parlamentariska lägen. Våra data om väljarnas bild av partisystemet bekräftar emellertid att trepartikoalitionen svarar väl mot förväntningar som byggts upp under 1960-talet och 1970-talet inom den borgerligt röstande delen av valmanskåren. De förändringar i bilden av partisystemet som uppkom vid 1976 års val innebär dessutom i grunden, att alla de tre partierna nu uppfattas som närmare varandra än tidigare. Det är kanske inte överraskande att hela vår serie av data från 1956 till 1976 vittnar om att uppfattningarna i valmanskåren undergått förändringar, som avspeglar skiftningarna i riksdagspartiernas relationer till varandra. Men detta innebär med stor säkerhet att en eventuell framtida omgruppering i partisystemet skulle åstadkomma ett starkt utslag också i väljarnas bedömningar av partierna och troligen också i många väljares partival. Vilka parter som skulle vinna och vilka som skulle förlora i det nya läget kan man däremot inte ha någon bestämd mening om. I nuläget är det emellertid tydligt att blockgränsen markeras skarpt genom att den största delen av mittenpartiernas väljarunderlag föredrar moderaterna framför socialdemokraterna.

Till sist kan det vara befogat att understryka att tvåblocksformeringen i partisystemet inte sammanfaller med någon enkelt definierad social klassgräns i valmanskåren, även om de borgerliga partierna har huvuddelen av sitt väljarunderlag i tjänstemanna- och företagargrupperna och socialdemokraterna har starkast stöd inom arbetarklassen. Tvärtemot vad som ofta förutsades – eller befarades – inom det socialdemokratiska partiet under 1950-talet, är det inte på grund av tjänstemannagruppernas ökning eller partiets svårigheter att vinna stöd bland tjänstemännen som partiet försattes i minoritet. Vid 1968 års val uppnådde socialdemokraterna en starkare ställning än någonsin tidigare i tjänstemannagrupperna, och tillbakagången under 1970-talet är ingalunda be- tingad av ett svagare stöd enbart bland tjänstemännen.¹⁷⁾

Noter

- 1 Se t ex Olof Petersson och Bo Särilvik: "Valet 1973", *Allmänna valen 1973. Del 3* (SÖS) Statistiska centralbyrån, Stockholm 1975.
- 2 Tomas Hammar: Det första invandrarvalet. Preliminär rapport. (Expertgruppen för invandrarforskning, rapport nr 3, Stockholm 1977), sid 85.
- 3 A.a., sid 111 ff.

- ⁴ Olof Petersson och Bo Särllvik, a.a., tabell 25.
- ⁵ Undersökningen leds av Olof Petersson. Resultatet framläggs senare i år i boken *Väljarna och valet 1976*.
- ⁶ Uppgift om röstning inhämtad vid telefonintervju i november 1976. Datamaterialet, som inte tidigare publicerats, har ställts till förfogande genom vänligt tillmötesgående av byrådirektör Staffan Sollander, SCB. Uppgift om urval och fältarbete återfinns i *Statistiska meddelanden Be 1976:6.3*.
- ⁷ *Statistiska meddelanden Be 1976:6.2*, tabell 6a.
- ⁸ Även mellan två val brukar normalt hälften av partitytena ske mellan borgerliga partier. Se t ex Olof Petersson och Bo Särllvik, a.a., tabell 12.
- ⁹ *Statistiska meddelanden Be 1976:6.3*, tabell 15.
- ¹⁰ Abram De Swaan: *Coalition Theories and Cabinet Formation. A Study of Formal Theories of Coalition Formation Applied to Nine European Parliaments after 1918* (Elsevier, Amsterdam 1973). Se också Robert Axelrod: *Conflict of Interest: A Theory of Divergent Goals with Applications to Politics* (Markham, Chicago 1970), Chapter 8.
- ¹¹ Se t ex Olle Nyman: *Svensk parlamentarism 1932-1936* (Skrifter utgivna av statsvetenskapliga föreningen i Uppsala, 1947), Olof Ruin: *Mellan samlingsregering och tvåpartisystem. Den svenska regeringsfrågan 1945-1960*. (Bonniers, Stockholm 1968).
- ¹² Bo Särllvik: "Voting Behavior in Shifting Election Winds": An Overview of the Swedish Elections 1964-1968", *Scandinavian Political Studies*, 5, 1970.
- ¹³ Bo Särllvik: "Sweden: The Social Bases of the Parties in a Developmental Perspective", i Richard Rose (ed): *Electoral Behavior: A Comparative Handbook* (The Free Press, New York 1974). Se även den i föregående not anförda uppsatsen.
- ¹⁴ Jämförelsedata för 1970 och 1973 återfinns i Bo Särllvik: "Valet 1970", *Allmänna valen 1970. Del 3* (SOS) Statistiska centralbyrån, Stockholm 1973, Olof Petersson och Bo Särllvik: "Valet 1973", *Allmänna valen 1973. Del 3* (SOS) Statistiska centralbyrån, Stockholm 1975. Analysen av data från 1968 års undersökning har publicerats i de ovan citerade arbetena av Bo Särllvik.
- ¹⁵ Vår analys bygger i huvudsak på en preliminär analys av hela 1976 års urval, som innefattar delurval intervjuade dels före och dels efter valet. Vi har företagit en inspektion också av fördelningarna för vart och ett av dessa delurval. Därvid har inte framkommit några skillnader mellan intervjumaterial från tiden före respektive efter valet, som har någon betydelse för de här framlagda slutsatserna.
- ¹⁶ För en fullständigare och mer detaljerad behandling av undersökningsresultatet och analysmetoderna kan hänvisas till Bo Särllvik: "Mapping the Party Space: Distances, Evaluations, and Ideological Perspectives. An Analysis Framework Applied to Data on Electors and Elected in Sweden 1964-1973" (Paper prepared for the International Political Science Association's World Congress, Edinburgh, August 1976).
- ¹⁷ En detaljerad analys av partiernas sociala förankring kommer att presenteras i Olof Petersson: *Väljarna och valet 1976*. Tabeller med en tidsserie av data för röstningen inom sociala grupper 1956-1973 återfinns i Olof Petersson och Bo Särllvik: "Valet 1973", op.cit. Tendenserna i valen 1970 och 1973 behandlas också i ett kapitel av Bo Särllvik i Karl H. Cerny (ed): *Scandinavia at the Polls: Recent Political Trends in Denmark, Norway and Sweden* (AEI, Washington 1977).

Kryssende konfliktlinjer i norsk politikk

AV STEN SPARRE NILSON

1. Virkningen av kryssende konflikter

I løpet av et par årtier har norsk politikk gått gjennom markerte svingninger. Ved stortingsvalgene på 1960-tallet dominerte den lønnsøkonomiske konflikt dimensjon, mens striden om Norges forhold til Det Europeiske Fellesskap, som kulminerte ved folkeavstemningen i 1972, i første rekke ble preget av motsetninger mellom periferi og sentrum, primærnæringer og sekundær/tertiærnæringer, bygdekultur og bykultur.

Det er et spørsmål i hvilken grad presise, kvantitative metoder kan være til nytte ved studiet av slike skiftende faser. Mens bevegelsene i velgerskaren lar seg følge over tid ved hjelp av statistikk basert på survey-materiale og økologiske data, kan det være mer problematisk å registrere utviklingen i en nasjonalforsamling eller innenfor et partilederskap. I avsnitt 2 og 3 nedenfor skal jeg omtale to bidrag som etter min mening er interessante men trenger en viss supplering. Det gjelder en artikkel av Ingemar Glans og Bo Bjurulf i *Statsvetenskaplig Tidskrift* om voteringsanalyse og en artikkel av Sigmund Grønmo i *Tidsskrift for Samfunnsforskning* om partiprogram-analyse.¹⁾

Men først noen ord til innledning. Det kan spørres hvor langt man bør gi seg inn i diskusjon omkring detaljer i et enkelt lands politikk. Imidlertid lar det seg anføre grunner for å hevde at nettopp denne perioden i Norge kaster lys over et generelt og noe omstridt tema, spørsmålet om virkningen av kryssende konfliktlinjer.

"Society is sewn together by its inner conflicts", skrev Edward Alsworth Ross i 1920 i sin bok *Principles of Sociology*.²⁾ På statsvitenskapelig hold har imidlertid flere uttrykt tvil om hvorvidt det kan sies at et politisk system bindes sammen av indre konflikter. Det gjelder i hvert fall ikke i sin brede alminnelighet, hevder Brian Barry i *British Journal of Political Science*.³⁾ Derimot mener han at en mer begrenset regel er gyldig: en effektiv neddemping

av motsetninger blir resultatet dersom partiskillet i et land går på tvers av et kulturelt skille. Når for eksempel partiene omfatter to ulike språkgrupper, som de store kanadiske partier med sitt medlemskap av både fransk- og engelsktalende, vil dette motvirke en kløving av landet etter språklige linjer. Partimotsetninger har riktignok virket kløvende langs én skillelinje, men har samtidig forhindret splittelse langs en annen og mye viktigere linje.

Men heller ikke denne regelen synes å være generelt gyldig. Ser vi på norsk historie etter første verdenskrig, må vi heller si at en kulturpolitisk motsetning bidro til å neddempe bitter partikonflikt. Borgerlige og sosialistiske partier stod mot hverandre i to fronter, og omkring 1920 syntes landet å nærme seg randen av innbyrdeskrig. Arbeiderpartiet var radikaliseret og hadde sluttet seg til den kommunistiske internasjonale, på borgerlig side ble det arbeidet for å sette inn et samlet motstøt. Mellompartiet Venstre stod i fare for å falle mellom to stoler. Det kunne ikke lenger føre noen politikk i fellesskap med Arbeiderpartiet, men orienterte det seg mot den andre siden risikerte det å miste sine velgere og bli oppslukt av Høyre. I så måte stod det tidligere utbryterpartiet Frisinnede Venstres skjebne som en skremmende advarsel.

I denne betrungte posisjon satset Venstres mindretallsregjering på kulturpolitikken. Språkstriden ble skjerpet gjennom omfattende rettskrivningsendringer og omdøping av geografiske navn, men særlig var det alkoholpolitikken som ble kjørt kraftig i forgrunnen. Venstre lanserte vin- og brennevinsforbudet som etterkrigstidens store sosialpolitiske sak. Den ble stilt i brennpunktet ved de landsomfattende folkeavstemningene i 1919 og 1926, og bidro til å trekke mye av oppmerksomheten bort fra det farlige sosialistiske spørsmålet. En kile ble skutt inn i arbeiderbevegelsen,

der det forekom høyst ulike oppfatninger om forbudet. Samtidig ble det felles borgerlige motstøtet vanskeliggjort.⁴⁾ Atskillig kan tale for å hevde at her ble en farlig partimotsetning dempet av en kryssende kulturell konfliktlinje, en mekanisme som i samsvar med Ross's hypotese bidrog til å holde det politiske system sammen. Det ligger nær å spørre om dette kan gi grunnlag for en allmen formulering, en sats som ville lyde omtrent slik: aktualiseringen av et motsetningsforhold som krysser *hoved-dimensjonen* i et samfunn virker konflikttdempende. Formuleringen passer på Canada, et land som i hovedsak preges av å være delvis protestantisk/engelsktalende, delvis katolsk/fransktalende. Og den passer på Norge for så vidt som den lønnsøkonomiske dimensjon kan ansees for å ha vært den viktigste i Norden mellom de to verdenskrigene.

Likevel synes det heller ikke her som om vi har funnet en generelt holdbar regel. Ser vi på perioden etter annen verdenskrig, blir vi nødt til å fastslå et motsatt forhold. Uten tvil har hovedkonfliktlinjen i norsk politikk også etter 1945 fortsatt vært den lønnsøkonomiske venstre/høyre-dimensjon. Blant annet viser intervjuundersøkelser utvetydig at de fleste har lagt hovedvekten på motsetninger mellom lavere og høyere inntektsgrupper i skattespørsmål og en rekke andre økonomiske saker. Det kan da også konstateres en polarisering i den forstand at mellompartiene har vært små sammenlignet med sosialistene og Høyre. Men det har vært en mild polarisering. Det er lett å se at avstanden mellom Høyre og Arbeiderpartiet i konkrete saker har skrumpet inn til en liten brøkdell av hva den var i perioden umiddelbart etter første verdenskrig. Lidenskapen i debattene ble borte i løpet av 1940- og 1950-tallet. En heftig politisk strid fikk vi først oppleve på ny da en kryssende konfliktlinje kom inn i bildet i 1961-62, og atter i 1970-72: konflikten om norsk medlemskap i Det Europeiske Fellesskap.

1960-årenes konstellasjon ble nærmest den omvendte av 1920-årenes. En delvis kulturelt betinget sentrum/periferimotsetning truet med å kløve folket, men deretter inntraff en aktivisering av den lønnsøkonomiske konfliktlinje som en stund virket til å binde samfunnet sammen, i den forstand at oppmerksomheten ble vendt bort fra EF-saken. Ved midten av 1960-tallet så det ut som om Norge kunne ha glidd uten strid inn i Fellesskapet, hvis EF hadde stått klar til å ta imot landet. De borgerlige i Norge var opptatt av å holde sin nyvunne front mot Arbeiderpartiet. De som ønsket å gjenopplive uenigheten om medlemskap

ble dysset ned, ble betraktet som forstyrre. Delvis fortonet det seg for deltakerne som om opphisselsen i 1961-62 hadde vært kunstig. Jeg er villig til å vedgå, sa Senterpartiets formann, den tidligere EF-motstander John Austrheim i 1967, "at argumentasjonen frå vår side kanskje av og til vart litt avspora på grunn av den oppheita atmosfæren heile debatten gjekk i."⁵⁾ Motsvarende stemninger gjorde seg gjeldende på sosialistisk side, slik jeg har forsøkt å beskrive det i en tidligere oppsats i *Statsvetenskaplig Tidsskrift*.⁶⁾

Hendingsforløpet i Norge kan sees som en illustrasjon på et generelt forhold. Å si at kryssende konfliktlinjer binder et samfunn sammen, er å antyde en litt for enkel modell. Ethvert land vil være preget av kryssende konflikter, ofte også av polarisering, slik at storparten av folket tar standpunkt ved motsatte poler langs en eller flere av disse linjene. Polene kan imidlertid ligge såpass nær hinannen at det er rimelig å tale om en *mild* form for polarisering; ligger de langt fra hinannen oppstår en *krass* polarisering. Sett nå at viktige spørsmål kommer opp noenlunde på samme tid langs to ulike konfliktdimensjoner. Det vil da bli avgjørende for utviklingen hvilken konflikt blir betraktet som viktigst av politisk aktive elementer i befolkningen. Ansees den *mildt* polariserte konflikt som den viktigste, vil denne linjen krysse den andre med *dempende* virkning. Hvis det *motsatte* er tilfellet, vil aktualiseringen av den kryssende konfliktlinje tvert om få en *sprengende* virkning.

Da partimotsetningen i Norge krysset EF-motsetningen i annen halvdel av 1960-årene, ble virkningen dempende. Da muligheten for medlemskap aktualiserte den kryssende EF-motsetning i 1961-62 og på ny i 1970-72, frembraktes en sprengvirkning. Betraktet under en slik synsvinkel kan norsk politikk i de siste 15 år sies å ha interesse som en illustrasjon av et generelt samfunnsfenomen. Da E. A. Ross formulerte sin kjente sats uttrykte han seg i nokså alminnelige vendinger, uten særlig konkrete eksempler, men til gjengjeld med maleriske bilder: "... different oppositions in society are like different wave series set upon opposite sides of a lake, which neutralize each other if the crest of one meets the trough of the other..." EF-striden i Norge var såpass bitter at den er blitt omtalt med uttrykk som *borgerkrig*. Det var naturligvis en kraftig overdrivelse. Kanskje er det rimeligere å tale om en storm i et vannglass. Men for norske forhold var i hvert fall striden uvanlig skarp, og det blir sagt at fysikerne kan studere enkelte av hydrodynamik-

kens lover bedre ved nøyaktige målinger i et glass vann enn i en stor innsjø. Det synes ikke uten interesse å forsøke å måle så nøyaktig som mulig hva som foregikk i Norge. Men den oppgaven har visse problematiske sider.

Hovedpunktene er i og for seg klare. Det var indre uenighet både på sosialistisk og borgerlig side i Norge om tilknytningen til Det Europeiske Fellesmarked i 1961-62, men general de Gaulle's nei i januar 1963 gjorde spørsmålet uaktuelt. Senere på året ble de borgerlige drevet sammen av den såkalte Kings Bay-krisen, og samarbeidet førte til borgerlig valgseier i 1965, den første siden mellomkrigsårene. Den tradisjonelle fronten borgerlig/sosialistisk var gjenopprettet, selv om det ikke dreide seg om samme skarpe konfrontasjon som tidligere. All annen motsetning ble for en stund skjøvet i bakgrunnen. Det borgerlige samarbeidet varte i noen år, men overlevde ikke påkjenningen av en på ny aktualisert strid om EF, og koalisjonen brøt sammen i mars 1971.

Skjønt visse punkter på denne måten lar seg utpeke greit nok, er det ikke like enkelt å følge de forskjellige motstridende tendenser ettersom de gjorde seg gjeldende med skiftende styrke på ulike arenaer i det politiske liv opp gjennom årene. Forskjellige former for analyse har da også vært tatt i bruk.

2. Voteringsanalyse

Svingninger i politikken kan observeres på flere nivåer: velgernes, partiledelsenes, nasjonalforsamlingens. Hva det siste angår, utgjør oppgavene fra avstemninger i Stortinget gjennom de siste hundre år et materiale som det kunne ha vært mulig å bearbeide statistisk. Dette er bare i liten grad blitt gjort. I en artikkel i *Historisk Tidsskrift* 1966 har Knut Støten forsøkt å vise "Partifordelingen på stortingene 1876-1885" gjennom en nokså enkel analyse.⁷⁾ Langt grundigere var en undersøkelse av tidsrommet 1892-1897, foretatt av Ottar Dahl med flere medarbeidere, som ble offentliggjort i samme tidsskrift for fem år siden.⁸⁾ Angående tilfanget fra vårt eget århundre var imidlertid inntil ganske nylig ingen tilsvarende undersøkelser foretatt.

Det må derfor sies å være fortjenstfullt at Bo Bjurulf og Ingemar Glans tok på seg å analysere samtlige oppgaver fra femårsperioden 1969-1974 ved hjelp av elektronisk databehandling, og at *Statsvetenskaplig Tidsskrift* har gjengitt resultatene.

Disse virker imidlertid ikke på alle måter holdbare. Fordi partiene er så sterkt organisert i våre dager, vil avstemningene i Stortinget stundom representere en fasade som partiledelsene ønsker å oppvise utad. Voteringene kan da bli mer tilslørende enn klargjørende, de kan skjule ganske vesentlige ting som foregår bak fasaden.

I perioden fra 1969 gjelder dette særlig spørsmålet om de skiftende konfliktdimensjoner i norsk politikk. "Beträffande dimensionsaspekten är den föremål för intensiv forskning på väljararenan", skriver Bjurulf og Glans.⁹⁾ De viser til Henry Valens resultater. På grunnlag av tre landsomfattende intervjuundersøkelser fra september 1969, juni 1971 og september 1972 fant Valen at den lønnsøkonomiske venstre/høyre-dimensjon fortsatt var den viktigste for norske velgere i 1969, mens en egen EF-dimensjon hadde fått betydning i 1971 og enda sterkere i 1972. De viktigste bestanddeler i denne siste var motsetningene mellom sentrum og periferi og mellom by- og bygdenæringer.¹⁰⁾

Bjurulf og Glans finner venstre/høyre-dimensjonen klart avtegnet på stortingsnivå gjennom voteringsresultatene, særlig i form av motsetning mellom de borgerlige og Arbeiderpartiet fra 1969 til og med våren 1971. Etter dette oppstod et års tid et visst samarbeid mellom Arbeiderpartiet og Venstre mot de øvrige borgerlige partiene. Derimot er praktisk talt ingen spor av en EF-dimensjon å finne: "Generellt har vi kunnat konstatera att EG-striden ej märkbart återspeglas i det analyserade stortingsmaterialet".¹¹⁾

Her får vi inntrykk av en kontrast mellom velgerplan og stortingsplan som ikke forelå i virkeligheten. Resultatet kunne ha blitt noe annerledes ved en annen gruppering av voteringstemaene og ved en utskilling av enkelte viktige avstemninger. Men dessuten må det nok innrømmes at kvantitativ analyse i dette tilfelle ikke blir tilstrekkelig, den må suppleres med en gjennomgåelse av annet materiale enn det tallmessige.

Går vi gjennom *debattene* i Stortinget, vil vi kunne oppdage at det i flere saker gjorde seg gjeldende et motsetningsforhold som hadde nær sammenheng med striden om norsk medlemskap i Det Europeiske Fellesskap. Senterpartiet og deler av de to andre borgerlige mellompartiene stod sammen med ytre venstresosialistiske fløy. Tilløp til en slik konstellasjon kan skimtes i perioden med borgerlig flertalls-koalisjonsregjering (dvs fram til mars 1971) og i perioden med mindretallsregjering av Arbeiderpartiet (mars 1971-september 1972). Deretter kommer den klart til syne

i flere debatter under perioden med borgerlig mellomparti-regjering av EF-motstandere (fra folkeavstemningen høsten 1972 til stortingsvalget høsten 1973). For eksempel drøftet Stortinget 12. desember 1972 mellomparti-regjeringens innstilling mot storflyplass i Oslo-området. Regjeringens holdning ble angrepet av representanter for Høyre og Arbeiderpartiet mens den fikk støtte fra Sosialistisk Folkepartis Arne Kielland, som kalte den et utslag av motstanden mot å godta konsentrasjonstendenser som uunngåelige, "en av mange naturlige følger av folkets nei 25. september."¹²⁾ Debatten ble ikke fulgt av noen votering, den kgl. melding ble bare vedlagt protokollen. Regjeringen var i mindretall, men hadde folkeavstemningsresultatet å støtte seg til, slik at hverken regjering eller opposisjon ønsket å sette tingene på spissen. Debattene i tidsrommet 1972-73 gir derfor et bedre bilde av motsetningene enn de voteringer som fant sted, men det er ikke utenkelig at voteringsresultatene i visse saksgrupper kan vise seg å være merket av en sentrum/periferi-motsetning i likhet med den som preget EF-saken: det gjelder industrilokalisering, kommunesammenslutning, miljøvern, oljeutvinningstakt, distrikts- og regionalpolitikk.

For hele perioden 1969-74 antyder Bjurulf og Glans selv at det i en bestemt kategori av slike saker (kommunesammenslutninger) er spor etter en motsetning mellom by og landsbygd (s. 250, jfr s. 244). Også den kan ha hatt sammenheng med EF-striden, og det er ikke utenkelig at en EDB-behandling av alle de nevnte sakstypene samlet for hele tidsrommet fram til 1974 kunne ha gitt et resultat av en viss interesse. I hvert fall er det ikke vanskelig å peke på enkeltsaker som var viktige. Da treforedlingsbedriften Bor-

regaard mot slutten av 1960-tallet søkte om milliongaranti fra den norske stat for investeringer i Brasil, ble et farlig uromoment brakt inn i den borgerlige koalisjonen. Søknaden førte til gjentatt stortingsbehandling. Statsministeren fikk en vanskelig avveiningsoppgave og ble utsatt for sterk kritikk fra koalisjonspartnere.¹³⁾ Saken ble avgjort den 5. februar 1969. Stortingsflertallet vedtok å stille garanti. Det var en votering av betydelig interesse, da den gikk på tvers av parti- og koalisjonsgrenser og viste en klar motsetning mellom skogbruks- og industriinteresser. Men særlig er det en bestemt gruppe av andre voteringer som utvilsomt fortjener sin egen undersøkelse, nemlig de som vedrørte selve Norges forhold til Det Europiske Fellesskap.

I en voteringsanalyse fra den svenske Riksdagen i 1964 og 1966, som Nils Stjernquist og Bo Bjurulf offentliggjorde i bind 71 av *Statsvetenskaplig Tidskrift*, skilte de ut en liten gruppe voteringer av særlig viktighet for dette tidsrommet (over de såkalte "mittenpartiernes gemensamma motiöner").¹⁴⁾ Disse var så få at utfallet av dem forsvant i den samlede massen av voteringsresultater, men de hadde til gjengjeld større politisk betydning enn de fleste andre avstemninger i perioden. Det samme gjelder for EF-avstemningene i Stortinget, en analyse av disse modifierer vesentlige trekk i den stortingsprofil som den elektroniske databehandlingen risser opp.

Den 17. juni 1971 fant det sted votering over spørsmålet om opplysningsutvalg vedrørende EF, den 16. mars 1972 over en kongelig melding om Norges tilslutning til EF, den 15. mai samme år over spørsmålet om bevilgning til EF-informasjon, alt sammen voteringer der de spesielle skillelinjer som ble skapt av medlemskapsstriden var

Forhandlinger om norsk EF-medlemskap. Representantenes votering, etter parti.

	Antall stemmer avgitt							
	1962		1967		1970		1971	
	for	mot	for	mot	for	mot	for	mot
Arbeiderpartiet	63	11	63	4	66	7	66	8
Socialistisk Folkeparti	0	2	0	2	-	-	-	-
Venstre	12	2	18	0	13	0	8	5
Kristelig Folkeparti	8	7	10	3	11	3	10	4
Senterpartiet	1	15	11	7	13	7	0	20
Høyre	29	0	31	0	29	0	29	0
I alt	113	37	133	16	132	17	113	37

mer eller mindre synlige. Men særlig interessant var utviklingen når det gjaldt selve avstemningene over spørsmålet om det skulle opptas medlemskapsforhandling med Felleskapet. Hele fire ganger var dette spørsmålet oppe til votering, første gang allerede i april 1962, deretter i juli 1967, juni 1970 og juni 1971.

Her er gjennom alle år synlig en kløft som går på tvers av motsetningen borgerlig/sosialistisk. Delvis skjærer den også gjennom enkelte partier. På et bestemt punkt må det likevel sies at resultatet av disse avstemningene støtter opp under det som EDB-analysen av samtlige voteringer 1969-1974 viste. Det er et punkt som har en viss prinsipiell interesse.

Helt fra 1965 ble Norge styrt av et borgerlig koalisjonsministerium med stortingsflertall. Men som Bjurulf og Glans skriver:¹⁵⁾ "Mellan de fyra regeringspartierna förelåg emellertid starkt skiljaktliga uppfattningar i den centrala frågan om Norges förhållande till EG. Under våren 1971 kom detta till dramatiskt uttryck. . . . Detta ledde till regeringens avgång i början av mars. . ." Det alminnelige inntrykk var at avgangen kom etter en periode med sterke indre brytninger. Men EDB-analysen av voteringene gir et motsatt inntrykk, den viser oss den offisielle fasaden: "Den borgerliga ministär, som var vid makten fram till våren 1971, hade endast en rösts övertikt över Arbeiderpartiet. Sammanhållningen mellan dess fyra partier fick också en sådan fasthet att de i stortinget praktiskt taget agerade som ett enda parti".¹⁶⁾ To figurer s. 234-235, basert på den totale voteringsmasse, gir et inntrykk av ubrutt samhold fra 1969 til og med våren 1971. Imidlertid er det nærliggende å spørre om dette borgerlige samhold også gjorde seg gjeldende ved de få, men viktige anledninger da Norges forhold til EF var oppe til behandling i denne perioden. Særlig interesse får da behandlingen av medlemskaps-spørsmålet i juni 1970. Tallene i tabellen ovenfor viser at i denne spesielle saken voterte ikke de fire koalisjonspartiene som ett parti, men det var ikke langt ifra, og samholdet var fortsatt like godt som det hadde vært under koalisjonens hve-tebrødsdager i 1967. Med andre ord, resultatet fra EDB-analysen blir langt på vei bekreftet. Det synes som om den indre oppløsningen først kom i gang etter juni 1970.

Men dette er voterings-fasade. Kikker vi nærmere på debatten som gikk forut for avstemningen i 1970, får vi et helt annet bilde. Bare tilsynelatende var Venstre like enstemmig for medlemskapsforhandlinger som tre år før, enstemmig-

heten ved votering står i grell motsetning til uenighet under debatten. Og bare tilsynelatende var opposisjonen innenfor Senterpartiet og Kristelig Folkeparti like svak som tre år før. I debatten var det et klart fellespreg over innleggene til en rekke representanter som stemte *ja* til medlemskapsforhandlinger. De var mildt sagt i sterk tvil, og de skulle da også alle komme til å innta motsatt standpunkt ved neste EF-votering året etter. I 1970 tok de allerede så mange og sterke forbehold under debatten at deres *ja* ble praktisk talt verdiløst. Det gjaldt 11 representanter: 6 av Senterpartiet, 4 av Venstre og 1 av Kristelig Folkeparti, 11 representanter som alle sammen gjorde seg umake for å understreke at de ikke ville være forpliktet til å godkjenne resultatet av den forhandling som de stemte for å innlede. Uttrykk som "jeg forbeholder meg å stå helt fritt" eller "med det uttrykkelige forbehold om å stå helt fritt" gikk igjen hos den ene etter den andre som en forutsetning for deres votum. På denne måten blir det ikke noe igjen av en søknad om medlemskap, erklærte en av de nei-voterende, å ta så mange reservasjoner er det samme som å pulverisere søknaden, mente han. Og det lar seg ikke nekte at debatten gjennom dette fikk en annen karakter enn Stortingets øvrige EF-debatter. Flere av de ja-voterende antydte i 1970 temmelig klart at de i virkeligheten ønsket forhandlingene skulle breste. "Vi må . . . vera mentalt og politisk budde på av det kanskje ikkje går, og vera innstilte på andre løysingar". (H. Eika, Venstre). "Mitt syn er at det ikke vil være noen ulykke. . . om vi ikke får fullt medlemskap". (K. Seland, Senterpartiet).¹⁷⁾

I realiteten var partiene i 1970 langt mer splittet i EF-saken enn voteringen syntes å vise. Stortinget var på vei tilbake mot frontdannelsen fra 1962, koalisjonen begynte å oppløses. Også i et annet voteringsmateriale kan vi finne en lignende motsetning mellom fasade og realitet. Dissenterende vota i regjeringen hadde lenge vært nokså sjeldne i Norge, men her viste det seg en interessant utvikling. I perioden med mindretallsregjering av Arbeiderpartiet 1961-65 og i perioden med borgerlig flertallskoalisjon 1965-71 ble tallene som følger:¹⁸⁾

År	Regeringsvedtak fattet under dissens
juli 1961-juni 1962	2
juli 1962-juni 1963	0
juli 1963-juni 1964	2
juli 1964-juni 1965	0

juli 1965-juni 1966	0
juli 1966-juni 1967	3
juli 1967-juni 1968	4
juli 1968-juni 1969	18
juli 1969-juni 1970	7
juli 1970-juni 1971	4

Til å begynne med ble den borgerlige koalisjonens regjeringsharmonisk godt opprettholdt, men i året forut for stortingsvalget høsten 1969 ble den stygt svekket. Hele 18 ganger ble vedtak fattet under dissens. Partiene følte trang til å markere seg foran valget. Deretter ser det ut som om enigheten langt på vei ble gjenopprettet, men her som i Stortinget var gjennomføringen av voteringsdisiplin mest en fasade med formål å tildekke noe annet. Spørsmålet om Det Europeiske Fellesskap utsatte ministeriet for stadig sterkere påkjenning og fikk utslag av langt større betydning enn dissenterende vota i enkeltsaker. Våren 1970 måtte regjeringens fremste mann nest etter statsministeren, utenriksminister John Lyng av Høyre, forlate sin post etter strid med Senterparti-sjefen om behandlingen av forholdet til EF. Utenrikskomiteens formann, borgerkoalisjonens felles parlamentariske fører Bent Røiseland av Venstre, erklærte rett ut i Stortinget at han syntes Lyng var behandlet på en både urettferdig og ukollegial måte.¹⁹⁾ Dyp bitterhet ble sittende igjen i Høyre. Koalisjonen overlevde denne partielle regjeringsskisse i skrøpelig forfatning. Gjennomføringen av voteringsdisiplin viste riktignok at viljen til samarbeid fortsatt i noen grad var til stede. Likevel ble dette ikke tilstrekkelig til å opprettholde koalisjonen mer enn et års tid. Sprengningskreftene var for sterke.

Ved tallmessige voteringsanalyser, det være seg fra parlamentariske forsamlinger eller regjeringskollegier, bør man alltid ha i minne at det kan foreligge behov for kontroll av resultatene gjennom tekstanalyse eller andre supplerende undersøkelser.

De første årene av 1970-tallet var en uvanlig periode i norsk politikk. Det er imidlertid slett ikke uvanlig i våre dagers Norden at partiene bruker parlamentariske voteringer som et teppe til å skjule sine indre sprekker. I så måte foreligger en klar motsetning til de løsere partiforholdene før første verdenskrig, og for så vidt også til vår tids amerikanske Kongress og delstatsforsamlinger. I den undersøkelsen fra Norge i 1890-årene som ble nevnt innledningsvis lot det seg blant annet etterspore en egen bondegruppe, som stemte nokså samlet på tvers av partiskillene ved en

lang rekke voteringer der embetsmannsgasjer, tollsatser og andre ting av betydning for bygdenes økonomi ble avgjort. I dag påvirkes økonomien i en helt annen grad av forhandlinger mellom organisasjoner og regjering om jordbrukets vilkår, forhandlinger som nasjonalforsamlingen bare ytterst sjelden griper inn i.

En episode som inntraff i Norge ved midten av 1950-tallet var opplysende, i form av et unntak som bekrefter regelen. Arbeiderpartiet, som gjennom hele dette tiåret hadde rent stortingsflertall, kom i konflikt med sin egen småbrukergruppe. Jordbruksorganisasjonene ønsket høyere priser på melk, kjøtt og flesk, men regjeringen nektet, og det oppstod misnøye både i det Bondeparti-vennlige Norges Bondelag og i det normalt Arbeiderparti-vennlige Småbrukerlaget. Saken ble brakt inn for Stortinget 17. oktober 1956 gjennom en interpellasjon fra en Bondeparti-representant, som henstilte til regjeringen å omgjøre vedtaket. Hans voteringsforslag ble av Arbeiderpartiet betraktet som et mistillitsforslag og forkastet mot opposisjonspartiernes stemmer. Imidlertid ble det også stilt et forslag – som ikke ble betraktet som mistillitsforslag – om at saken skulle tas opp på ny i et senere stortingsmøte. Fire Arbeiderparti-representanter sluttet seg her til opposisjonen, blant dem formannen og nestformannen i Småbrukerlaget. By/land-motsetningen innenfor Arbeiderpartiet kom for en gangs skyld åpent til syne i en votering.²⁰⁾

Normalt lar imidlertid slike motsetninger seg snarere oppspore gjennom *debattene*.²¹⁾ En analyse av disse kan derfor ofte egne seg som supplement til en voteringsanalyse, idet nyansene i en partiprofil gjerne trer tydeligere fram under *debattene*.

Et annet materiale, som også kan være egnet til å gjenspeile partienes profiler, finner vi i *programmene* som blir utarbeidet foran hvert valg. I noen grad kan de gjøres til gjenstand for kvantitativ analyse, men her som ved voteringsresultatene må det sies at den tallmessige behandlingen ikke alltid gir tilstrekkelig innsikt. Jeg skal i det følgende avsnitt prøve å vise dette gjennom et eksempel.

3. Partiprogram-analyse

I en artikkel i Tidsskrift for Samfunnsforskning har Sigmund Grønmo gjort norske partiprogrammer til emne for en studie der han ønsker å kaste lys over spørsmålet: Hvordan og i hvilken grad

ble strukturen av partipolitiske skillelinjer forandret fra 1960- til 1970-tallet? Han går ut fra en forutsetning om at partiprogrammene egner seg særlig godt til kvantitativ analyse. Jo større plass et spørsmål får på et partis program, dess større betydning tillegges det av vedkommende parti: "... denne forutsetningen om at mengden av omtale indikerer vekt på saker... (er)... i all hovedsak holdbar", mener Grønmo.²²⁾

Det skal ikke nektes at dette i visse tilfelle slår til. Imidlertid gjelder det langt fra alltid. Jeg skal her nøye meg med å peke på et enkelt forhold, som viser det problematiske ved en kvantitativ analyse av et partiprogram, og som samtidig berører spørsmålet om virkningen av kryssende konfliktlinjer. Grønmo har regnet ut den prosentvise fordeling av programutsagn på de viktigste standpunkter i 1969 og funnet følgende for Det Norske Arbeiderpartis vedkommende:²³⁾

DNA-standpunkt vedrørende:	Prosent omtale:
Støtte til sekundær- og tertiærnæringer	8
Sosial trygghet	8
Støtte til primærnæringer	4
Statsdrift	4
Privat næringsliv	4
Utdanning generelt	4
Generell desentralisering	3
Natur- og miljøvern	3
Samferdselsutbygging	3
Boligbygging	3
Demokrati	3
Økonomisk effektivitet	3
Utviklingshjelp	3
Skatteprogresjon	2
Økonomisk desentralisering	2
Yrkesutdanning	2
Kunst og kultur	2
Støtte til ungdommen	2
Støtte til lønnstakerne	1
Organisasjoner	1
Andre emner, tilsammen	35
	-
	100

Ut fra dette trekker han den konklusjon at Arbeiderpartiet la vesentlig vekt på bynæringene og viste liten interesse for desentralisering.²⁴⁾ Konklusjonen er berettiget på basis av den analyse Grønmo har foretatt, men analysen er etter min

mening forfeilet. Og min konklusjon blir den motsatte: Arbeiderpartiet la i 1969, hovedvekten på desentralisering.

I sitt program er et stort parti nødt til å omtale en lang rekke ulike saker, ja det må for å bruke Grønmos egne ord søke "å spenne over alle deler av samfunnslivet".²⁵⁾ Samtidig kan ikke programmet være alt for langt, slik at hver enkelt sak bare får seg tildelt en ganske knapp plass. Prosentforskjeller i det antall linjer som brukes til å behandle det ene eller andre av spørsmålene blir da ofte et upålitelig mål. Programmet vil lett få karakter av å være en form for oppslagshefte, der partimedarbeiderne kan finne stikkordmessige svar på de fleste spørsmål som antas å dukke opp, især under valgkampen. Dette gjelder for store partier. Et lite partis program blir gjerne mer konsentrert om et fåtall av saker, som temmelig klart gjenspeiler partiets profil. De mange småpartienes programmer var derfor ganske velegnet for den studie Grønmo gjennomførte. Men et program som Arbeiderpartiets må for analyseformål suppleres med andre kilder. Særlig viktig synes her å være partiledelsens *presentasjon* av programmet på partiets landsmøte.

Det Norske Arbeiderpartis arbeiderprogram for fireårsperioden 1970-71-72-73 ble lagt fram av Per Kleppe på landsmøtet i Oslo fire måneder foran stortingsvalget, 11.-14. maj 1969.²⁶⁾ Hans foredrag ble utførlig omtalt i pressen. I det trykte referat av forhandlingene på landsmøtet som senere ble utgitt i bokform, dekker presentasjonen sidene 153-170. Kleppe åpner med å si at det er bred enighet i partiet om hovedlinjene. Programmet er i seg selv, som flere har bemerket, "en såkalt katalog hvor folk flest kan finne standpunkter på de fleste områder"²⁷⁾ Kleppe vil imidlertid konsentrere seg om hva han ser som hovedlinjene. Han forteller hvilke deler av "katalogen" partilederne tillegger særlig vekt. I første rekke stilles alle de problemer som den økende industrialisering og urbanisering fører med seg. Programmet er kalt "Politikk for en ny tid", og Kleppe åpner med å understreke på hvilken måte man står overfor en ny tid: "Vi er midt oppe i en veldig teknologisk utvikling, som... burde kunne åpne nye, store muligheter... men utviklingen kan også føre med seg problemer av hittil ukjent størrelseorden... Omskapningen av næringslivet gir grunnlag for en sterk vekst av bysamfunnene... med alle de samfunnsmessige og menneskelige problemer som storbyveksten innebærer."

Dermed var grunntonen anslått. Hva vi kan

kalle sentrum/periferi-problematikken ble hovedtemæt i presentasjonen av programmet. En del sitater vil vise det (uthevelsene er originalens):

"Den moderne teknikk skaper ikke bare nye produkter, den øker også avfallsmengden og forurensningene i uhyggelig grad" (s. 154). "Vi... kan ikke som de borgerlige politikere akseptere 'utviklingen' som noe uavvendelig, noe som vi bare må tilpasse oss. Vi vet at det vi kaller 'utviklingen' er menneskers verk og uttrykk for en bestemt samfunnsorganisasjon. Om vi greier å endre maktforholdene og øke styringsmulighetene... kan også 'utviklingen' endres i den retning vi ønsker" (s. 155). "Her er *desentralisering* et viktig ledd i vårt politiske opplegg. Vi må gjennomføre en omfattende desentralisering av avgjørelsene til lokale organer... Vi må få et skikkelig planleggings- og utbyggingsapparat i distriktene... Desentralisering av oppgaver fra sentrale myndigheter til lokale organer er ikke bare viktig som et ledd i en demokratisering. Det bør også føre til en mer innsiktsfull styring fra samfunnets side. Vi har idag på en lang rekke felter en altfor sterk sentralisering – til sentrale statsorganer. Det lammer det lokale initiativ og minsker de folkevalgtes innflytelse på viktige områder... Virkeliggjøringen av en samfunnsomformning i det omfang og i den takt som vi ønsker, avhenger av at vi får et levende og handlekraftig demokrati på det lokale plan, med en langt større innflytelse enn hittil... Ikke minst gjelder det *miljøpolitikken* i vid forstand, alt det som angår de lokalsamfunn vi lever i og er avhengige av" (s. 158-59). "Folkeflytting fra bygdene til byene finner sted i alle land fordi det bare er de såkalte 'bynæringene' som gir nye arbeidsplasser. Men det er ingen grunn til å godta en sammenklumping av befolkningen på noen få områder. Det er en urimelighet at Oslo og Akershus alene har fått to tredjedeler av netto tilveksten av sysselsettingen i Norge i 1960-årene... Vi godtar ikke at dette er en uavvendelig 'utvikling'. Hvis det var riktig, ville det se mørkt ut for utkant-Norge i et Europa der den såkalte 'utviklingen' sies å gå i retning av enda større sammenstimling av folk og arbeidsplasser i de allerede overbefolkede områdene i Sentral-Europa. Som sosialister går vi inn for større styring..." (s. 160).

Mer sies ikke om Europa. Muligheten av norsk EF-medlemskap forbigås med en bemerkning om at saken ikke er aktuell. På side etter side hamres det fast at arbeidsprogrammet legger opp til "samfunnsmessig styring av by- og tettstedsutviklingen" i Norge og samtidig "en solidarisk innsats for å skape et funksjonsdyktig *bygdesamfunn* på et nytt grunnlag... en videreføring av... slagordet: 'By og land – hand i hand'... og... et effektivt vern om vår *natur*" (s. 161). Videre tales om "en veldig undersysselsetting... fordi

mulighetene for arbeid er så begrensede i mange distrikter" (s. 164). Derfor kreves "en vesentlig større innsats i industrireisning. Arbeiderpartiet og Landsorganisasjonen la allerede i 1967 fram et forslag om et finansieringsinstitutt for omstilling og vekst i industrien. Det skulle være et institutt dominert av staten" (s. 165). Et hovedformål var "industrivekst i regioner *utenfor* de gamle industriområdene – Det gjelder praktisk talt hele Nord-Norge, det meste av Trøndelag, viktige deler av Vestlandet og store deler av landet for øvrig... Det å *ønske* en slik industrivekst, det kan alle gjøre. Det å *gjennomføre* den, krever virkemidler av en langt sterkere karakter" enn det som de borgerlige regjeringspartiene har vist seg "villige til å godta" (s. 166-67). Endelig tilføyer Kleppe noen betraktninger om "næringspolitikk overfor grunnæringene... inntektsoverføringer fra de økonomisk sterkeste delene av vårt samfunn til... jordbruket" og et "omfattende fiskeriprogram" (s. 167-68).

Det Europeiske Fellesskap blir overhodet ikke omtalt. Medlemslandene i EF nevnes bare i forbigarten, og da som skrekkenes eksempler på overbefolkning og oversentralisering, en uttrykksmåte som partiledelsen kan ha hatt grunn til å angre da medlemskapsspørsmålet så snart viste seg å bli aktuelt. Overhodet var formuleringene totalt uegnet som grunnlag for en argumentasjon til fordel for norsk EF-medlemskap. Men Kleppes foredrag bar unektelig preg av både en grundig analyse av innenrikssituasjonen og en skarp sans for utbredte stemninger i Norge ved inngangen til 1970-tallet. Omformningsprosessen i det norske samfunn brakte med seg stadig større fare for et akut motsetningsforhold mellom sentrale landsdeler og utkantstrøk. Og her la Per Kleppe hovedvekten i 1969. Det kan måles rent kvantitativt: presentasjonen av Arbeiderparti-programmet omfatter bortimot 700 linjer, og ca 250 av disse eller mellom tredjeparten og halvparten er viet forholdet sentrum/periferi. Men særlig betones dette gang på gang som selve det vesentlige forhold, og debatten etterpå viste at forsamlingen hadde oppfanget signalene. Oslos ordfører erklærte for eksempel at man fra hovedstadens side innstilte seg på å godta "den sentrale målsetting at utbygging av distriktene må stå først på vårt program"²⁸⁾

Arbeiderpartiet var ikke alene om saken, også de borgerlige talte en del om distriktsutbygging, særlig da Senterpartiet.²⁹⁾ Men dette ble på Arbeiderparti-landsmøtet karakterisert som bare ord, prat, fromme ønsker og tomme løfter. Opposi-

sjonspartiet hadde en stor styrke i å kunne peke på den faktiske utvikling som ugjendrivelig hadde funnet sted i løpet av borgerkoalisjonens regjeringstid. "Distriktsproblemene er fortsatt dominerende i norsk politikk", het det i Arbeiderpartiets beretning for de forløpne år.³⁰⁾ Og det nye programmet var blitt til i sammenheng med "en veldig virksomhet omkring i partiavdelningene", en lokal mobilisering som aldri før i DNA's historie.³¹⁾

Velgernes stemmegivning høsten 1969 må ha blitt atskillig påvirket av hva som er referert ovenfor. Selve valgkampinnspurten ble nok preget av spesielle poster der de borgerlige og Arbeiderpartiet inntok ulike standpunkter, som satsene for merverdiavgift ("moms") og lovgivningen om abort.³²⁾ Men en analyse av valgresultatet tyder på at det i høy grad var Arbeiderpartiets distriktspolitiske program som bar frukter. Partiet hadde sin største framgang nettop i utkantstrøkene, og ganske særlig gikk det godt nordpå. Arbeiderpartiets beretning for 1967-68 hadde talt om "krisesituasjonen i Nord-Norge", og neppe for døve ører.³³⁾ Der gav de sentraliserende drag i samfunnsutviklingen seg særlig sterke utslag, spesielt etterat de borgerlige overtok regjeringsmakten i 1965. I 1961-65 var den gjennomsnittlige netto-utflytningen fra Nordland, Troms og Finnmark kommet opp i mer enn to tusen personer årlig. Den fireårsperioden som fulgte, ble imidlertid preget av en ytterligere sterk økning i strømmen fra Nord-Norge sørover.³⁴⁾

1966	3 030
1967	2 782
1968	4 117
1969	5 140

Folk nordpå hadde alltid hatt en viss følelse av å bo i et forsømt område, og den følelsen forsterket seg nå kraftig. Mens ulikheten mellom samfunnsklasser var blitt redusert etter annen verdenskrig, og dermed også krassheten i den politiske venstre/høyre-polarisering, syntes det som om ulikheten mellom landsdeler bare skulle øke. Enkelte steder oppstod en stemning nesten av desperasjon, som vi kan finne motsvarighet til også i andre lands utkantstrøk. Risto Sänkiäho skriver for eksempel om bakgrunnen for den finske Vennamo-bevegelsen at uttynningen av folketallet i visse bygder har ført til en stadig tilbakegang på de forskjellige felter, "så det nesten oppstår en "følelse that the end of the world is at hand".³⁵⁾

I Norge var utflytningen nordfra på 1960-tallet langt større enn fra andre landsdeler i forhold til folketallet. Og storparten av de som snudde Nord-Norge ryggen både i valgåret 1969 og tidligere, ble trukket til Oslo-området. Tendensen var åpenbar. Ikke bare hadde utflytningstakten blitt mye høyere under borgerlig styre, men den økte også ettersom tiden gikk. Det var dessuten lett å se hvor strømmen tok veien. De som satt tilbake, likte seg ikke. Arbeiderpartiet kunne som største opposisjonsparti lett vekke forventninger om endring, både i Nord-Norge og andre utkantstrøk. Valgresultatet, med DNA-framgang i hele periferien og ganske særlig nordpå, gjenspeilte dette. Men tjente DNA på sitt distriktsprogram i 1969, så kom tilbakeslaget desto styggere etterat partiet overtok regjeringsmakt i 1971. Skuffelsen utover landet ble voldsom, da regjeringen gikk inn for norsk EF-medlemskap som sin fremste sak. Det ble følt som svikt, ja svik, et grovt forræderi mot velgerne i utkant-Norge. De vendte seg i flokkevis bort fra partiet.³⁶⁾

Ennå i 1969 hadde dyktige Arbeiderparti-strateger greid å føye periferi/sentrum-motsetningen inn i det gamle mønstret "sosialistisk kontra borgerlig", framstille den som et spørsmål om ulik vilje til å påvirke næringslivet. Men striden mellom periferi og sentrum ble atter en selvstendig konfliktlinje på tvers av venstre/høyre-linjen fra samme øyeblikk som det ble nødvendig å ta klart standpunkt til spørsmålet: norsk medlemskap i EF eller ikke?³⁷⁾ Og denne kryssende dimensjon virket så visst ikke til å binde samfunnet sammen, tvert om ble den en voldsom sprengkile. Det norske folk ble, riktignok bare for en kortere tid, kløvd i to fiendtlige leirer.

For å følge utviklingen helt nøyaktig må det mere til enn de former for analyse som jeg har nevnt: analyse av velgerholdninger, stortingsdebatter, voterings i Storting og regjering, partiprogrammer. Det vil også bli nødvendig å trekke inn det løpende ordskiftet i massemedia. Gjennom dette fikk en iaktaker tidlig en følelse av at det borgerlige samarbeidet begynte å rakne, noe som nesten ikke kom til uttrykk i stortingsvoterings og bare nokså svakt i de parlamentariske debattene. I avisdiskusjonen var det for eksempel tydelig å se hvordan visse sprekker oppstod i koalisjonen etter nyttår 1968, da den danske statsminister forslø et sterkt utvidet nordisk økonomisk samarbeid. De langdryge Nordøk-forhandlingene ble noe av en innenrikspolitisk påkjønning. Andre saker kom til: skattesak, distriktsutbygging m.v.³⁸⁾

Og så aktualiseres i 1970 EF-problemene for tredje gang. Gjennom en analyse av massmedia ville det uten tvil være mulig å registrere truende sprekkdannelse i koalisjonen. Men i tillegg kommer spørsmålet om hvordan ledende politikere mer eller mindre dyktige behandling av sakene bidrog til at regjeringen endte med å falle fullstendig fra hverandre. Her må historikerne overta.

Noter

- 1 Bjurulf & Glans, "Från tvåblockssystem till fraksjonalisering: Partigrupper och ledamöters röstning i norska stortinget 1969-1974", *Srv. T.* 1976, s. 231-253. Sigmund Grønmo, "Skillelinjer i partipolitikken 1969-1973: Noen virkninger av EF-striden", *T.f.Sf.* 1975, s. 119-153.
- 2 Ross, *The Principles of Sociology*, N.Y. 1920, s. 164-165.
- 3 Barry, "Political Accommodation and Consociational Democracy", *British Journal of Political Science* 1975, s. 487.
- 4 "Forbudspolitikken skapte fiendskap" og splittelse mellom de borgerlige. Andreas Norland, *Hårde Tider: Fedrelandslaget i norsk politikk*, Oslo 1973, s. 15.
- 5 *Stortingsforhandlinger 1966-67*, b. 7c, s. 4440.
- 6 "Folkeavstemning, partier og politiske beslutninger", *Srv.T.* 1976, s. 290-292.
- 7 (Norsk) *Historisk Tidsskrift* 1966, s. 31-59.
- 8 Samme, 1971, s. 215-284: "Grupperinger i Stortinget 1892-97, belyst ved voteringsdata".
- 9 *Srv.T.* 1976, s. 233.
- 10 Valen, "National Conflict Structure and Foreign Politics: The Impact of the EEC Issue on Perceived Cleavages in Norwegian Politics", *European Journal of Political Research* 1976, s. 71: "... the urban-rural and centre-periphery dimensions became salient conflicts in the EEC dispute. ... they worked in a parallel direction, reinforcing one another".
- 11 *Srv.T.* 1976, s. 249.
- 12 *Stortingsforhandlinger 1972-73*, b. 7b, s. 1361.
- 13 Også i andre spørsmål kom atskillig misnøye til uttrykk innenfor koalisjonen, alt før EF-saken ble aktualisert i 1970, med det som ble kalt statsministerens personlige handsaming av tingene. Om Borregaard-garantien, se *Stortingsforhandlinger 12.7.1968* s. 4979 og 5.2.1969 s. 2171, s. 2181. Om uenighet i spørsmålet om merverdiavgift, se samme 20.10.1969 s. 118-119 (trontaledebatten). Personmotsetningene synes å ha skjerpet de saklige motsetninger.
- 14 Stjernquist & Bjurulf, "Partisammanhållning och partisamarbete", *Srv.T.* 1968, s. 357-359.
- 15 *Srv.T.* 1976, s. 231.
- 16 Samme, s. 239. Jfr s. 235: "Blocken har en intern samvoteringsgrad kring 95%".
- 17 De som her er regnet for faktisk nei-argumenterende var: av Venstre Eika, Flem, Garbo og Rossbach, av Kristelig Folkeparti Fjærvoll, av Senterpartiet Austrheim, Granheim, Seland, Steenberg, Vikan og Wold. Kontrasten mellom 1970-debatten og Stortingets tidligere EF-debatter blir påpekt, riktignok nærmest i forbifarten, i Nils Ørvik, red., *Fears and Expectations: Norwegian Attitudes Toward European Integration* (Oslo 1972), s. 327, jfr s. 288, 311 flg. Ørvik nevner at manges argumenter var "strangely inconsistent with their pro votes". – Antallet EF-motstandere på Stortinget, som økte fra 17 til 37 mellom 1970 og 1971, økte ytterligere til 45 før folkeavstemningen 25.9.1972. Følgende 8, som stemte ja ved stortingsvoteringen i juni 1971, gav uttrykk for at de hadde gått over til nei-standpunktet i september 1972: Liv Andersen, T. Andenæs, Roald Bye, J. Haugland og T. Hovi av Arbeiderpartiet, A. Haugstvedt, L. Korvald og A. Sæter av Kristelig Folkeparti.
- 18 Se innstillinger fra protokollkomiteen for hvert av årene. (*Stortingsforhandlinger* b. 6b, Innst. O. IV). Dissensene gjaldt saker uten vidtrekkende betydning, men de fleste var likevel ikke uten politisk innhold: utnevning av en mer eller mindre ortodoks kandidat til biskop, bidrag til FN's familieplanlegging, disponering av et jordbruksareal til industriformål, naturvernensyn ved en vassdragsregulering, m.v. En bestemt dissens, under Arbeiderpartiregjeringen 2.3.1962, gjaldt en sentral politisk sak. Det var bare en enkelt statsråd som dissenterte, men han stemte mot å søke medlemskap i EF og tok avskjed ikke lenge etterpå. En slik demonstrativ dissens er nokså enestående. Den synes likevel ikke å ha vært tillagt fullt ut den politiske vekt som en skulle ha ventet. Som prisminister hadde vedkommende året før uttalt at prisutviklingen var brakt under kontroll, noe som viste seg ikke å være tilfellet. Enkelte antydte at EF-saken var brukt til påskudd for å komme bort fra en stilling som var blitt ubehagelig. (I tidsrommet fra 1950 til Arbeiderpartiet mistet flertallet høsten 1961 var det i alt bare 15 dissenser i regjeringen).
- 19 *Stortingsforhandlinger 1969-70*, b. 7c, s. 3821 (25. juni 1970).
- 20 Forslaget ble forkastet med 70 mot 69 stemmer, flertallet var så knapt at presidenten for sikkerhets skyld lot foreta ny votering med navneopprop. Ellers var regelen før 1969 at navneopprop bare skulle skje ved voteringer "av viktighet". Ottar Dahl har i sin undersøkelse av 1890-årene gått ut fra, antakelig med rette, at voteringer som dengang foregikk uten navneopprop oftest også var uviktige (*H.T.* 1971, s. 225). For tidsrommet etter annen verdenskrig gjelder dette i hvert fall ikke alltid, jfr ovennevnte episode, der bare en tilfeldighet gjorde at navneopprop ble foretatt.
- 21 Det hender også at prøvevotering foretas i en partigruppe forut for en votering i Stortinget. Ifølge Arbeiderpartiets gruppeprotokoll ble en slik prøveavstemning gjennomført i mai 1960 i forbindelse med et spørsmål om grunnlovsendring som hadde sammenheng med EF-saken (nevnt i Nils Ørviks bok, Trygve Rambergs avsnitt s. 129, jfr note 17 ovenfor). Imidlertid foretok partiet ingen prøvevoteringer foran de fire stortingsavstemningene om medlemskapsforhandlinger 1962-71 (opplysning i brev fra Arbeiderpartiets stortingsgruppe 16.3.1977).
- 22 *T.f.Sf.* 1975, s. 121.
- 23 Samme sted, s. 126-127.

- ²⁴ S. 128.
- ²⁵ S. 121.
- ²⁶ DNA – PROTOKOLL över förhandlingene på det 42. ordinære landsmøte v/Jørgen Hustad, Oslo 1969.
- ²⁷ Samme sted, s. 180. Uttrykket brukt av Ivar Leveraas, medlem av programkomiteen.
- ²⁸ S. 232.
- ²⁹ Senterpartiet prøvde å overby Arbeiderpartiet ved å gå inn for et større antall vekstsentre. En viss gevinst kan Sp. ha høstet på dette, men framgangen for Ap. i utkantstrøkene i 1969 var langt større enn for Sp. I Nord-Norge økte Ap. sin stemmeandel med nesten 7%, Sp. med 1,3%. Alle andre partier gikk tilbake. (Se Henry Valen, "Partiforskyvninger 1965-1969", i Valen & Martinussen, *Velgere og politiske frontlinjer*, Oslo 1972, s. 287-288). I *Vekst og Velstand: Norsk politisk historie 1945-1965* (red. Trond Bergh, Oslo 1977, s. 440-442) peker Olav Rovde på at ved valget i 1965 kan Senterpartiet ha hatt godt utbytte av sin desentraliseringspropaganda. Sannsynligvis gjaldt dette i mindre grad i 1969, fordi mellompartiene i regjeringskoalisjonen syntes fanget i en sentraliserende utviklingsprosess.
- ³⁰ *Protokoll*, s. 93. Dette gjenspeilte sikkert en alminnelig oppfatning, ja meningsmålinger tyder på at velgerne i 1969 anså distriktsutbygging for en langt viktigere sak enn de hadde gjort i 1965 (se Willy Martinussen, "Stabilitet og skifte i den politiske meningsdannelse 1965-1969", i Valen & Martinussen, sit. sted s. 202. Panelundersøkelse om synet på myndighetenes oppgaver).
- ³¹ *Protokoll*, s. 153.
- ³² De aller fleste velgere synes imidlertid å ha tatt standpunkt lenge før den egentlige valgkampen begynte i august 1969 (se Valen & Martinussen, sit. sted s. 24).
- ³³ *Protokoll*, s. 93.
- ³⁴ Norges Offisielle Statistikk: *Folkemengdens bevegelse 1964-1969*. Først utover i 1970-årene er tendensen blitt snudd.
- ³⁵ Sänkiäho, "A Model of the Rise of Populism and Support for the Finnish Rural Party", i *Scandinavian Political Studies* b. 6/1971, s. 35.
- ³⁶ Se Stein Rökkans og Henry Valens analyser av valg- og folkeavstemningsresultatene 1969-1973 i *Scandinavian Political Studies* 1970 s. 287 f., 1972 s. 272 f., 1973 s. 214 f. og 1974 s. 205 f. Også om venstre/høyre-dimensjonen hadde betydning i 1969, gjorde den seg sannsynligvis særlig gjeldende i byer og industristrøk. (Se Gabriel Øidnes argumentasjon i en kommentar i *Tidsskrift for Samfunnsforskning* 1971, s. 324-337).
- ³⁷ Rett nok var det en del som motsatte seg EF-medlemskap fordi de oppfattet EF som et redskap for kapitalen mot arbeiderklassen. Men i årene fra 1970 ble utviklingen en annen i Norge enn på 1960-tallet, da sentrum/periferi-konflikten i det vesentlige var blitt innordnet under høyre/venstre-dimensjonen. Nu intraff det omvendte. Motstanderne av EF-medlemskap sluttet opp om en handelsavtale med Fællesmarkedet, gjennomført under en borgerlig mellompartiregjering som hadde til siktemål å trygge utkantstrøkene og primærnæringenes kår, men ellers fullt ut holde på det vestlige økonomiske samarbeidet. Et tenkelig alternativ kunne vært en politikk med sikte på å løsne båndene til det kapitalistiske Vest-Europa, en orientering østover. I Sverige ble handelsavtalen med EF kritisert fra venstre fløy ut fra et slikt synspunkt, men i Norge oppstod bare svake tilløp til denne art innslag av høyre/venstre-motsetning i EF-debatten.
- ³⁸ Se ovenfor note 13. Jfr. Claes Wiklund, "The Zig-zag Course of the Nordek Negotiations", *Scandinavian Political Studies* 1970 s. 311-312.

Översikter och meddelanden

Politisk åskådning som utbildningsmål: En utvärdering av en gruppcentrerad arbetsform¹⁾

1. Bakgrund och syfte

Höstterminen 1970 genomfördes vissa förändringar av de pedagogiska ramarna för grundkurs B vid Statsvetenskapliga institutionen i Uppsala (Skytteanum)²⁾ Förändringarna innebar att stora delar av undervisningen samt all examination skulle ske genom diskussioner i små grupper. Arbetsformen infördes sedermera även på grundkurs A och beskrevs då på följande sätt i den lokala studieplanen: "Undervisningen består av lektioner och gruppundervisning. I grupperna som omfattar sex till åtta studerande, ägnas undervisningen åt att diskussionsvis analysera kurslitteraturen. Aktivt deltagande i grupperna ersätter tentamen. Det krävs att den studerande mycket noga förbereder gruppens sammanträden. Dessa förberedelser bör ske dels genom enskilt arbete, dels vid sammanträden med gruppen utan lärarens medverkan."³⁾ Det utmärkande för arbetsformen är således att examinationen har integrerats i undervisningen samt att den sker muntligt i grupp. Varje elev betygssätts dock individuellt. Betygsättningen skall, enligt rekommendation från institutionens styrelse, ske efter det att gruppen diskuterat betygen med läraren.

Under den första terminen genomförde Inger Johansson en utvärdering i vilken hon kunde registrera starkt positiva reaktioner.⁴⁾ Johanssons utvärdering byggde huvudsakligen på elevernas attityder till arbetsformen och på deras skattningar av de pedagogiska effekterna. Denna typ av mätningar är betydelsefull, när man vill utvärdera en undervisnings- och examinationsform. Men det står också klart att den bör kompletteras med en mer objektiv mätning av arbetsformens effekter. Detta var en av anledningarna till att institutionens styrelse och utbildningsnämnden gav oss möjlighet att under vårterminen 1973 genomföra en experimentellt inriktad utvärdering på grundkurs A. En annan anledning var att debatten om arbetsformens för- och nackdelar hade tagit en delvis ny riktning efter Johanssons utvärdering.

I diskussionen för och emot den nya arbetsformen utkristalliserade sig följande frågeställningar:⁵⁾

- (1) Uppnår man andra utbildningsmål genom arbetet i de små grupperna?
- (2) Inverkar examinationsformen på undervisnings- och inlärningsprocesserna?
- (3) Medför den muntliga examinationen i grupp en mindre tillfredsställande kontroll av måluppfyllelsen?
- (4) Är upplevelsen av konkurrens större då eleverna examineras muntligt i grupp?

2. En modell över politisk åskådning

2.1 Åskådning som bundenhet

Vid ämneskonferensen i statskunskap vårterminen 1973 beskrev Pär-Erik Back utbildningen i statskunskap som "avancerad skolning i medborgarkunskap".⁶⁾ Vår formulering av utbildningsmålet kom att ansluta sig till denna grundsyn och därmed gled vi in på den mera generella problematiken kring begreppet "politisk åskådning".⁷⁾

1964 publicerade Philip C. Converse en uppsats som man ofta refererar till,⁸⁾ och som innehåller en modell över "political belief system". Vi valde denna modell till utgångspunkt för målformuleringen.

Converse definierar belief system som: "... a configuration of ideas and attitudes in which the elements are bound together by some form of constraint or functional interdependence". Det som för Converse konstituerar en åskådning är således inte idéerna eller attityderna i och för sig utan det förhållandet, att de olika elementen är sammanbundna.

När man påstår att elementen i en åskådning är bundna till varandra, innebär detta detsamma som att säga att de är organiserade. Organiserade element medför uppenbara vinster för åskådningens subjekt. Det tillåter honom nämligen att: "... locate and make sense of a wider range of information than he would find possible without such organisation".⁹⁾

Ett standardlexikon översätter "constraint" med bl. a. "tvång" eller "bundenhet". Converse har uppenbarligen valt denna term för att markera att åskådningens element binds samman av faktorer som ligger utanför ås-

kådningen. Han skiljer mellan fyra källor till sådan bundenhet: sociala, logiska, psykologiska och individspecifika.

Av de *sociala* ser han två typer. I den första är elementen sammanbundna därför att de är bundna till ett intresse, som är gemensamt för medlemmar av en viss social grupp. De kan i detta fall även vara bundna genom förmedling av en "world view". Vid den andra typen av social bundenhet är elementen bundna till varandra p. g. a. att de i ett givet samhälle påstås utgöra naturliga delar av en åskådning.¹⁰⁾

Den *logiska bundenheten* är hos Converse av "formallogisk" natur. Denna bundenhet förebygger motsägelser mellan element. Den förhindrar t. ex. att man samtidigt kräver generella skattesänkningar och föreslår åtgärder som kräver generella skattehöjningar. Logisk bundenhet kan också föreligga i form av syllogismer.¹¹⁾

Constraints som av individen upplevs som bindande utan att vara det i formell mening benämner Converse *psykologiska*. Som exempel på detta nämner han: "... the belief system ... fashioned by Karl Marx". Ett annat exempel är sådana åskådningar där: "... constraint is quasilogically argued on the basis of an appeal to some superordinate value or posture toward man and society, involving premises about the nature of social justice, social change, 'natural law' and the like".

Den fjärde källan till bundenhet urskiljer inte Converse explicit. Men nedanstående citat ur hans artikel visar på fall, där ett antal element är bundna till varandra på ett sätt som är specifikt för en viss individ. Vi har kallat detta för *individspecifik bundenhet*. "While a ... broad range of belief elements might function as an interdependent whole for an unsophisticated person, we would find little aggregative patterning of belief combinations in populations of unsophisticated people, for they would be out of the stream of cultural information about 'what goes with what' and would therefore put belief elements together in a great variety of ways".¹²⁾

Den ovan refererade klassificeringen är emellertid inte helt fri från invändningar. Alla constraints är ju psykologiska i den meningen, att de föreligger hos individen. En annan, tyngre, invändning gäller den oskarpa gränsen mellan de skilda slagen av bundenhet. Vilken är t. ex. skillnaden mellan en "world view" och "some superordinate value or posture towards man and society"? Det finns dessutom en mängd constraints som utan att vara logiska i den meningen att komponenterna kan infogas i en strikt kalkyl, ändå ter sig starkt logiskt bindande.¹³⁾ Detta har Converse också själv indirekt påpekat. Om man t. ex. önskar realisera politiska mål genom en skärpning av klasskampen kan man inte samtidigt förespråka en reformistisk strategi för förändring av samhället. Ser man det så, är det bättre att inordna dessa företeelser under ett begrepp som används inom

den socialpsykologiska forskningen istället för att beteckna dem som logiskt bundna. Inom socialpsykologin har man nämligen länge antagit och också i viss utsträckning kunnat belägga ett inre – psykiskt – tvång mot konsistens i individens föreställningar.¹⁴⁾ Detta tvång innefattar inte enbart motsägelsefrihet i formellt logisk mening utan även motsägelsefrihet av sunt-förnuft-karaktär.¹⁵⁾ Vi har därför istället använt beteckningen *konsistensbundenhet*.

Man kan förutom de källor Converse nämner även tänka sig en bundenhet som grundar sig på individens direkta observationer av den politiska och sociala världen. Vi har kallat detta *saklig bundenhet*.

Man bör således – med en modifikation av Converse – kunna tala om fyra källor till ett element i en åskådning binds samman. Två av dem ligger utanför individen: social¹⁶⁾ och saklig bundenhet och två finns inom individen: *konsistens*¹⁷⁾ och *individspecifik bundenhet*. I det sistnämnda fallet är ett antal element bundna till varandra på ett sätt som är specifikt för en viss individ, utan att detta är ett uttryck för en strävan till konsistens.

2.2 Bundenhet och sammanfogning

Converse diskuterar inte uttryckligen frågan om vad för slags element som förenas genom constraints, men genom att granska hans exempel kan vi få ett svar.¹⁸⁾ De exempel han redovisar är av två typer. I det första fallet är intervjupersonen "för statliga sociala förmåner, mot socialisering, mot progressiv beskattning".¹⁹⁾ Det rör sig således om ett kluster av eller en förening av värderingar eller – med socialpsykologens term – attityder. Det finns inget samband mellan de faktiska fenomenen (i just den här konstellationen). Det som fogas samman av constraints är emotioner förknippade med ett antal fenomen.

I det andra exemplet i Converse uppsats svarar intervjupersonen att "demokratiska partiet är liberalt eftersom det arbetar för lagstiftning om sociala förmåner".²⁰⁾ Satsen innehåller ett uttalande om ett faktiskt förhållande (demokratiska partiet arbetar för ...), ett uttalande om innebörden av ett abstrakt begrepp (att vara liberal innebär ...) samt en enkel deduktion varigenom det abstrakta begreppet knyts till namnet på en aktör.

Denna åskådning i miniatyr är emotivt neutral; den kan formuleras så här oavsett om en positiv, negativ eller ingen emotiv komponent alls fogas till den.²¹⁾ Vi har tidigare översatt Converses term constraint med bundenhet och urskiljt social och saklig bundenhet samt individspecifik och konsistensbundenhet. Dessa distinktioner tar sikte på varifrån en viss struktur tvingas på åskådningen. Men studiet av de två ovan refererade exemplen visar att begreppet constraint har en annan dimension, nämligen karaktären av de sammanfogningar

av olika element som åskådningen uppvisar. En fullständig modell bör uppvisa såväl begreppet "bundenhet" som "sammanfogning". Av såväl sammanfogning som bundenhet finns flera typer. Studiet av exemplen ovan ger oss *fyra slag av sammanfogningar*:

emotiv: individen är "för" eller "mot" ett objekt

saklig: objekt kombineras med objekt

definitiv: begrepp knyts till objekt eller andra begrepp på annat sätt än genom slutledning

logisk: begrepp knyts till begrepp genom slutledning.

2.3 Åskådning som ett system²²⁾

Eftersom Converse modell bygger på ett systemteoretiskt betraktelsesätt, finns det anledning för oss att närmare beskriva denna ansats. En åskådning utgör ett system där symboler för fenomen, symboler för värden samt begrepp organiseras genom att bindas till varandra. Åskådningen orienterar individen i förhållande till omvärlden, möjliggör utbyte av meddelanden med andra individer samt tillgodoser psykiska behov.²³⁾ Detta sker genom att åskådningen – systemet – mottar information från och avger information till andra system.²⁴⁾ Informationen syftar till att utplåna en olikhet mellan två system. Men en viss likhet i systemen är en förutsättning för att ett flöde av information skall vara möjlig. Elementen i systemen måste till någon grad vara ordnade på samma sätt. Ingen kommunikation kan ske utan struktur hos såväl sändare som mottagare.²⁵⁾ Benägenheten till logisk konsistens kan ses som en under människans utveckling framväxt strukturell betingelse för kommunikation.

Ett system måste alltså ha en viss struktur. Men samtidigt är det nödvändigt med en viss instabilitet. Ett system som mottar information förändras. Information representerar därvid en långt mindre energimängd än den åstadkomna förändringen. Om den obetydliga energimängden skall kunna åstadkomma förändringen är det nödvändigt, att systemet har en viss grad av instabilitet. Ett system som är absolut ordnat kan inte mottaga information. Ett sådant system är dött.²⁶⁾ En god åskådning ligger därför på linjen mellan helt oorganiserade föreställningar om verkligheten och orubbligt fast organiserade föreställningar. Vi kan av detta dra lärdomen att graden av struktur ensamt inte är något bra mått på en god åskådning. Det är nödvändigt att beakta kravet att en åskådning skall vara öppen.²⁷⁾

Individen mottar information från en mängd olika håll, och denna information är ofta motstridig. Om individen inte utesluter denna information tillförs ständigt ny instabilitet till hans åskådning. Detta förhindrar att tendensen till konsistens slutar i en absolut fast struktur, i rigiditet.²⁸⁾ Öppenhet motverkar att en åskådnings "systemhet" når rigiditeten. En åskådning som är ab-

solut logiskt konsistent men totalt felaktig i sina föreställningar måste vara en helt sluten åskådning.

Begreppet "centralitet" ger oss nyckeln till problemet med rigiditet. För att en åskådning skall vara fast men ändå anpassbar är det nödvändigt att vissa element är centralare (eller stabilare) än andra. En åskådning utsätts för ett inflöde av information som kolliderar med olika delar av åskådningen. Om inte vissa element är centralare än andra, kan det inte ske någon förändring i eller omorganisation av åskådningen som en följd av sådana kollisioner. Antingen måste hela åskådningen gå under eller också kan den inte förändras alls.

Ett annat ord för "centralitet" är "hierarki". Enligt Bertalanffy innebär utveckling av ett system att det uppstår hierarkier bland systemets element.²⁹⁾ När Asch definierar attityd intar "hierarkisk ordning" en plats i definitionen: "An attitude is an organization of experiences and data with references to an object. It is a structure of an hierarchical order, the parts of which function in accordance with their position in the whole".³⁰⁾

Organisation eller struktur innebär att en individs föreställningar om verkligheten utgör en självständig helhet och inte en passiv massa för intryck eller en spegel. Hierarki skänker den stabilitet åt ett system som gör att det kan vara öppet utan att kollapsa. Öppenhet innebär att ett system bevarar förmågan att förändras, att det inte stelnar i en rigid struktur.

2.4 Åskådnings- och participationsvariabler

Som noterades inledningsvis har Pär-Erik Back föreslagit att man skall se utbildning i statskunskap som avancerad skolning i medborgarkunskap. Denna aspekt gör det angeläget att relatera vår undersökning till den omfattande forskning som inriktats på människors beteende som medborgare i en demokrati. Man har där i allmänhet genom surveyundersökningar samlat in data om väljares attityder och beteenden. De data som finns i dessa undersökningar har Leif Lewin systematiserat i ett antal "participationsvärden" – "variabler" – är kanske en bättre term. Lewin presenterar följande lista över participationsvariabler.³¹⁾

<i>Aktivitet</i>	<i>Kompetens</i>	<i>Systemorientering</i>
Röstning	Kunskap	Systemmedvetande
Intresse	Rationalitet	Efficacy
Engagemang		Citizen duty
Diskussion		Democratic creed
Mediaexposition		

En jämn tillväxt av dessa participationsvariabler bör eftersträvas, säger Lewin, ty därigenom främjas människornas allmänanda.³²⁾ Men är verkligen dessa variabler

så lika till karaktär och vikt, att det är rimligt att föra samman dem i en "klumpvariabel"? Låt oss begrunda kravet på *jämn* tillväxt. I en situation där människorna är irrationella, okunniga och odemokratiskt sinnade, kan en ökning av röstningen leda till de demokratiska institutionernas undergång – det var detta som skedde i Tyskland i början av 1930-talet. Så långt är kravet på jämn tillväxt befogat. Men vänd på det hela! Är det skadligt med en ökning av kunskapen utan en motsvarande ökning av röstningen? Självfallet inte! I klumpvariabeln har Lewin sammanfört vissa variabler som avser mål och andra som avser medel. Ett högt värde på variabeln kunskap är ett mål i sig. En annan sak är att kunskap kan förväntas ha som *effekt* att öka värdena för röstning och demokratiskt sinne. Höga värden för röstning kan däremot aldrig betraktas som ett mål i sig själv. Röstning är ett medel för väljarna att påverka de politiska besluten. Men om det politiska systemet är sådant att väljaren har små möjligheter att göra valhandlingen till en viljeytring, blir det orimligt att kräva att "röstning" skall stå i ett jämnt förhållande till "kunskap" och "rationalitet". Ett avstående från att rösta kan rentav ibland vara en effekt av kunskap och förnuft och ett uttryck för allmänanda – genom att inte rösta undviker väljaren att legitimera systemet.

Lewins förteckning över participationsvariabler innehåller såväl variabler som beskriver beteenden (t. ex. röstning) som variabler som beskriver motivationer (t. ex. intresse) och kapaciteter (t. ex. kunskap). Är det alldeles lyckat att bunta ihop denna brokiga samling av variabler? Variabler som intresse och engagemang kan ju inte i någon strikt mening sägas vara komponenter i participation. I stället är det här frågan om attityder som utgör förutsättningar för deltagande: Utan ett visst minimum av intresse röstar man inte. Vårt förslag är att man skiljer ut de variabler som i egentlig mening är ett mått på deltagandet. Dit hör röstning och diskussion. Dessa variabler kan ses som uttryck för individens aktiva deltagande – för hans del i den politiska processen. Röstning är ett uttryck för deltagande i den representativa demokratin, diskussion för deltagandet i den direkta demokratin – i den mån denna existerar.³³⁾

Lewin och andra forskare har sett efficacy (politiskt självförtroende) som den främsta participationsvariabeln. "I undersökning efter undersökning har man funnit att medborgare med hög efficacy även har hög participation i allmänhet".³⁴⁾ Efficacy är centralt för rollen som medborgare. Det är också rimligt – och kanske vik-

tigare – att efficacy är en förutsättning för att människor skall välja och hävda en egen ståndpunkt och för att de skall ta makten och ansvaret för sina livsvillkor.³⁵⁾ Låt oss kalla denna variabel "*inre*" *participationsvariabel* för att skilja den från beteendevariablerna röstning och diskussion.

Bland Lewins variabler finner vi också "citizen duty" (medborgerlig plikt känsla), "democratic creed" (demokratiskt sinne) och "systemmedvetande". Om man vill kan man betrakta också dem som attityder och föreställningar, som utgör förutsättningar för deltagande eller för deltagande av en viss kvalitet. Men det verkar mera rimligt att se dem som delar av en politisk åskådning. Alla tre innebär nämligen antingen antaganden om hur det politiska livet fungerar eller attityder till olika sidor av det politiska livet. Definitionen av "systemmedvetande" visar tydligt att det är fråga om kunskap: väljarnas medvetande: "... om att de ingår i ett system, vars funktionssätt och värdeallokering har betydelse för deras levnadsförhållanden". Av Lewins variabler hör kunskap, rationalitet, democratic creed, citizen duty och systemmedvetande till den politiska åskådningen i egentlig mening, vi väljer termen "*inre åskådningsvariabler*" för dem.

En god åskådning står i ett förhållande av växelverkan med omgivningen. En god åskådnings gränser måste därför ha en viss kvalitet. Av Lewins participationsvariabler rör intresse, engagemang och mediaexposition detta. Låt oss kalla dem "*yttre åskådningsvariabler*". Uppenbarligen finns det inga skarpa gränser mellan dessa variabler. Beteendevariabeln mediaexposition är antagligen i regel ett uttryck för motivationsvariabelns intresse. Normalt betyder politiskt engagemang också politiskt intresse. I en viss mening kan man säga att både intresse och mediaexposition innebär att åskådningens gränser är öppna, och öppenhet var ju en viktig dimension i vår modell. Intresse och mediaexposition täcker emellertid inte helt denna dimension. Man kan ju nämligen tänka sig en person som är intresserad av politik men samtidigt är starkt selektiv när det gäller den information som söks upp och accepteras. Vi kommer därför att etablera en ny yttre åskådningsvariabel som vi kallar "öppenhet för obekvämt information". Någon skarp gräns till intresse eftersträvas inte. Variablerna intresse, mediaexposition och öppenhet bör betraktas som olika, delvis övergripande, mått på kvaliteten hos åskådningens gräns. Vår indelning kan sammanfattas på nedanstående sätt.³⁷⁾

Inre åskådnings-
variabler
Kunskap
Rationalitet
(Democratic creed)
(Citizen duty)
(Systemmedvetande)

Yttre åskådnings-
variabler
Intresse
(Engagemang)
Mediaexposition
Öppenhet

Inre parti-
cinationsvariabler
Efficacy

Yttre parti-
cinationsvariabler
(Röstning)
(Diskussion)

2.5 Definition och stipuleringar

Det är en god regel att inte utan redovisade skäl införa nya teoretiska begrepp. Den regeln är kanske särskilt angelägen inom vårt forskningsområde. I litteraturen kring attityder, åskådning och ideologi finns det nämligen redan en nästan oöverskådlig mängd av begrepp. Detta beror säkerligen på svårigheten eller omöjligheten i att åstadkomma endimensionella variabler.

Vi tror att en explicit modellformulering erbjuder möjligheter att bringa någon reda i floran av begrepp. Innan man gör en åskådningsvariabel till föremål för en undersökning bör den därför motiveras av en modell över hur en åskådning är uppbyggd och fungerar i relation till sin omvärld. Det är också viktigt att i görligaste mån anknyta den egna undersökningens variabler till tidigare undersökningar.

Begreppet "belief system" har givits många innebörder. Steven Brown har urskiljt två skolor. Den ena, främst representerad av Robert Lane, låter termen beteckna vilken som helst uppsättning föreställningar som finns inom en individ. Varje individ är då definitionsmässigt i besittning av ett belief system. I den andra skolan möter vi Philip E Converse och Ulf Himmelstrand. De ställer kravet att ett "belief system" skall ha vissa bestämda egenskaper.³⁸⁾ Milton Rokeach har formulerat kravet såsom: "... a relatively enduring organization of belief(s) around ... object(s)".³⁹⁾ Sådana definitioner innebär att det blir en empirisk fråga om och i vilken grad en viss individ är i besittning av ett "belief system". Av skäl som bör ha framgått av våra tidigare resonemang ansluter vi oss till den senare skolan.

Vår definition av "åskådning" lyder som följer: *En åskådning är en sammanfogad uppsättning av verklighetsföreställningar, begrepp och värderingar.*

"Sammanfogad" är ett centralt begrepp i denna definition. Det är inte delarna, de enskilda föreställningarna, som är det centrala utan *helheten* – strukturen. Graden av "systemhet" kan variera. Extremvärdena representeras av ingen strukturering alls, varvid ingen åskådning föreligger,⁴⁰⁾ och absolut strukturering, vilket är detsamma som en rigid åskådning. En åskådnings kvalitet sammanfaller således inte med graden av "systemhet". För begreppet "god åskådning" kräver vi att nedanstående stipuleringar tillförs definitionen av åskådning.

- (1) Generella antaganden om hur det politiska livet fungerar intar en central plats bland verklighetsföreställningarna.
- (2) De generella begreppen skall kunna relateras till konkreta fenomen.
- (3) Verklighetsföreställningarna skall vara talrika.
- (4) Och får inte vara felaktiga.

- (5) En hierarki skall finnas mellan åskådningens element.
- (6) Åskådningen skall vara öppen för obekvämt information.
- (7) En analytisk förmåga skall vara knuten till åskådningen.

3. Gruppcentrerad undervisning

Om man som i vår modell definierar åskådning i perspektivet av ett kommunikativt system, så leder detta till vissa bestämda antaganden om hur den påverkanssituation skall vara beskaffad som underlättar framväxten av "god politisk åskådning". Den bör bli sådan att individen *kommunicerar och tänker aktivt* i termer av de i åskådningen ingående verklighetsföreställningarna, begreppen och värderingarna. Den process som då startas kan t ex resultera i att man blir medveten om oklarheter i sina sammanfogningar och därmed förändrar dem. Om påverkanssituationen dessutom möjliggör *flervägskommunikation*, så bör denna effekt förstärkas. Sannolikheten för att individen skall konfronteras med olika politiska åskådningar ökar då också. Även detta bör leda till förändringar i riktning mot en god åskådning i den meningen, att öppenheten kan påverkas positivt.

Eftersom undervisning är den påverkanssituation som intresserar oss här, är följande empiriska frågor knutna till det ovan förda resonemanget: Inom vilka undervisningsformer skapas de ovan skisserade betingelserna och leder dessa undervisningsformer verkligen till en god åskådning?

För att få ett svar på dessa frågor sökte vi oss till den litteratur som behandlar empiriska jämförelser mellan skilda undervisningsformer. Det föreföll då som om den "gruppcentrerade" formen, är den som bäst uppfyller de ovan ställda kraven. Beteckningen står nämligen för sådana: "... undervisningssituationer där grupper samarbetar under längre tidsavsnitt och där gruppen i större eller mindre utsträckning styr undervisningens utformning och inriktning."⁴¹⁾

Den andra frågan tänkte vi oss kunna besvara genom att se efter hur jämförelser mellan gruppcentrerad och annan undervisning hade fallit ut. Vi kunde dock snart konstatera att sådana jämförelser är metodisk svåra att genomföra. Det visade sig också att de undersökningar som utförts ofta hade betydande brister i uppläggnings. Men vi ansåg att dessa felkällor inte hade ett avgörande inflytande på de generella tendenser som framkommer om man studerar det sammantagna utfallet av en mängd jämförelser.⁴²⁾

Vi koncentrerade oss först på jämförelser där man studerat effekterna med hjälp av kunskapskriterier. Eftersom vår åskådningsmodell implicerar en integrerad

kunskap, delade vi in kriterierna i två nivåer: Kriterier som avsåg högre kognitiva nivåer och sådana som avsåg lägre kognitiva nivåer. Den förra nivån syftar just på kunskap av en integrerad karaktär medan den senare syftar på en mer fragmentiserad kunskap. I tabell 3.1 redovisas resultaten av vår analys.⁴³⁾

I de flesta fall finner man som synes ingen skillnad mellan undervisningsformerna. I de fall där en skillnad har uppstått, finns det på den lägre kognitiva nivån ingen klar tendens. För att uppnå mål på en högre kognitiv nivå förefaller emellertid den gruppcenterade formen att vara effektivare.

De 54 jämförelser som samlats i tabell 3.1 har alla gjorts direkt efter avslutad kurs. I det fåtal fall där man jämfört mer långsiktiga effekter har den gruppcenterade formen genomgående givit de bästa resultaten.⁴⁴⁾

När vi sedan övergick till att granska andra jämförelser än sådana som avser kunskaper, fann vi vissa tecken som tyder på: (a) att den intellektuella aktiviteten gynnas vid gruppcenterad undervisning,⁴⁵⁾ (b) att gruppcenterad undervisning ger större förutsättningar för attitydförändringar⁴⁶⁾ samt (c) att gruppcenterad undervisning ger en mer positiv inställning till undervisningsform och ämne.⁴⁷⁾ Mycket talar således för att en gruppcenterad undervisningsform gynnar framväxten av en god åskådning.

Detta är inte förvånande. Om man studerar de pedagogiska tankegångarna bakom den här undervisningsformen, så upptäcker man nämligen att de i mycket sammanfaller med de antaganden, vi tidigare härledde ur vår modell. Förespråkarna för gruppcenterad undervisning omfattar ofta ett kunskapsideal, som med Lenart Svenssons term kan betecknas som "holistiskt-implikativt", vilket innebär att de betonar kunskapens struktur istället för enstaka "kunskapsbitar"⁴⁸⁾ För att etablera denna struktur framhäver de elevens självverksamhet mycket kraftigt. Inläring sker inte genom ett passivt mottagande utan genom elevens egen aktiva bearbetning av stoffet.⁴⁹⁾ Man anser dessutom att denna inläring underlättas genom flervägs kommunikation.⁵⁰⁾ Mycket i dessa tankegångar leder till att problemidentifiering och formulering blir något centralt. Man kan

tala om en pedagogik som *ställer frågan – inte svaret – i centrum.*⁵¹⁾

4. Utvärderingens uppläggning

Ur debatten vid Skytteanum om den nya arbetsformen härledde vi inledningsvis ett antal frågeställningar. Av dessa framgår det, att man inte nödvändigtvis behöver se undervisning i grupp och examination i grupp som oupplösligt förenade. När vi planlade vår utvärdering föll det sig därför naturligt att jämföra arbetsformer som innehöll olika kombinationer av undervisning- och examinationsformer.

Vid registreringen inför vårterminen 1973 visade det sig att elevantalet skulle komma att minska kraftigt och oväntat (från det beräknade minimiantalet 90 till 55). Vi fick därför inskränka vår utvärdering till att enbart omfatta jämförelser mellan två arbetsformer. Den ena – *arbetsform A* – bestod i sin helhet av lektioner samt sammanträden med och utan lärare och av en skriftlig examination i slutet av varje kurs. Vid den andra – *arbetsform B* – kunde eleverna delta i lektioner samt sammanträden med och utan lärare, där examinationen skedde under sammanträdena med läraren. I båda arbetsformerna ingick naturligtvis också självstudier. Den senare arbetsformen överensstämmer som synes med den som beskrivs i den lokala studieplanen. Organisatoriskt och planeringsmässigt sett skiljer sig arbetsformerna enbart med avseende på examinationens utformning.⁵²⁾ I arbetsform A har vi en "*hopad*" skriftlig och i B en "*fördelad*" muntlig examination.

Det primära syftet med vår utvärdering var att avgöra i vilken utsträckning eleverna nådde fram till målet för grundkurs A. För att kunna göra detta byggde vi upp modellen över god åskådning. Med dess hjälp kunde vi sedan operationalisera kriteriemåttet. Detta mått kom att bestå av två delar, dels ett formulär innehållande påståenden och frågor (åskådningsformuläret) samt dels en intervju (åskådningsintervjun)⁵³⁾ Vi skulle ha kunnat nöja oss med att låta våra jämförelser bygga på detta kriteriemått. Men en sådan uppläggning vore olämplig. Då man som vi endast manipulerade vissa av de or-

Tabell 3.1 Jämförelser med avseende på kunskaper

Utfall	Kriterium	
	lägre kognitiv nivå	högre kognitiv nivå
den gruppcenterade formen sämre	9	1
ingen skillnad	22	5
den gruppcenterade formen bättre	7	10

ganisatoriska förutsättningarna för undervisningen och examinationen saknas nämligen säkra garantier för att man verkligen jämför två skilda påverkansprocesser. Genom att analysera några av de processer som uppstod inom våra arbetsformer, kan vi säkrare avgöra om de skilde sig åt därvidlag.

I uppställningen nedan ger vi en kortfattad beskrivning av samtliga instrument som användes i utvärderingen.⁵⁴⁾

Åskådningsformuläret: mäter utbildningsmålet

Åskådningsintervjun: mäter utbildningsmålet

Elevformuläret: frågor om bl a bakgrund, självstudier och inställning till termiens studier

Läroformuläret: frågor om inställning till arbetsformerna och principerna för betygssättningen vid muntlig examination i grupp

Observationer: av sammanträden med lärare med hjälp av Flanders schema

Kunskapskattningar: av elevernas kunskaper inom de olika kurserna

Kursvärderingsformuläret: bedömningar av i vilken grad den arbetsform eleven tillhör var lämplig för de olika kurserna

Lärointervjun: frågor om uppläggnen av undervisningen, gruppdiskussionerna och examinationen.

Data insamlades kontinuerligt under terminen.

För att öka tillförlitligheten och generaliserbarheten i våra jämförelser avsåg vi att fördela eleverna slumpmässigt över de två arbetsformerna. På så sätt så få registrerade sig blev vi dock, för att inte få alltför små undersökningsgrupper, nödsakade att även ta med sådana elever som inte hade fördelats slumpmässigt. En analys av de ej slumpmässigt fördelade visade att de inte på någon avgörande punkt skilde sig från de övriga.

Vi fann det rimligt att begränsa vår utvärdering till individer som varit närvarande vid minst en av kurserna och som dessutom försökt att tentera åtminstone en kurs. Denna inskränkning gav oss 21 elever (varav 5 ej slumpmässigt fördelade) i arbetsform A och 22 (varav 5 ej slumpmässigt fördelade) i B.

Vi kan slutligen också nämna att bortfallet vid de skilda mätinstrumenten varken var anmärkningsvärt stort eller selektivt. Inte heller kunde vi upptäcka några påtagliga initiala skillnader mellan de två undersökningsgrupperna.

5. Resultat

5.1 Processanalyser

Tidigare har vi ur vår modell för utbildningsmålet härlett en gynnsam påverkanssituation. I denna precisering ingick antaganden om att den ideala "eleven" borde förhålla sig aktiv till stoffet och gärna delta i diskussioner.

När man ger elevrollen det innehållet, kommer detta naturligtvis att medföra förändringar även i lärarrollen. Denne bör inte ensam styra undervisningen utan låta eleverna ta initiativ och istället fungera som en resurs vilken kan tas i anspråk av eleverna vid behov. I detta avsnitt ämnar vi redogöra för i vilken grad lärare och elever kom att inta dessa roller i våra två arbetsformer.

Vi börjar då med *lektionerna*. De var gemensamma för arbetsformerna. Vid intervjuerna med lärarna framkom, att denna undervisning huvudsakligen syftade till att strukturera stoffet. Med ett sådant syfte kan man förutsäga, att interaktionen vid lektionerna i stor utsträckning skulle komma att centreras kring lärarens agerande och leda till envägskommunikation med enstaka avbrott för detaljfrågor från eleverna. Detta mönster framstod också mycket tydligt, åtminstone vid de lektioner som vi besökte.

I elevformuläret fick eleverna ta ställning till ett antal påståenden om *självstudiernas uppläggning*. Påståendena var så formulerade att de skulle avspegla vad som bör innebära positiva eller negativa konsekvenser för inläringen. I januari fick eleverna avgöra hur väl de stämde in på deras tidigare studier och i maj på deras studier under terminen. Om vi studerar de genomsnittliga intraindividella förändringarna från januari till maj, så finner vi att av de 15 påståenden som besvarades vid båda tillfällena så utfaller samtliga utom tre till arbetsform B:s förmån. Detta utfall är klarast i följande avseenden. Benägenheten att jämföra det som stod i kurslitteraturen med andra framställningar av samma stoff minskar i båda arbetsformerna, men mest i A. Eleverna i denna form uppger sig också ha läst kurslitteraturen mindre kontinuerligt än tidigare, medan man i B säger sig ha läst mer kontinuerligt. Förhållandet är detsamma då det gäller att finna invändningar mot kurslitteraturens framställning, d v s i A tenderar denna verksamhet att minska och i B att öka. Slutligen anger eleverna i båda arbetsformerna att de i mindre utsträckning läste så långt de hann och sedan chansade på tentamen. Eleverna i B förefaller dock ha förändrats mest i detta avseende. Det tycks således som om eleverna i arbetsform B under terminen i högre grad bedrivit sina studier på ett sådant sätt att inläringen bör ha främjats.⁵⁵⁾

Hur fungerade då arbetsgrupperna, bidrog de till att underlätta eller försvåra den skisserade ideala elevrollen? Vi tittar då först på hur de fungerade *mellan sammanträdena med lärarna*.

Vid terminsstarten fanns det fem arbetsgrupper med i medeltal fem medlemmar i varje arbetsform. I A slutade dock snart två grupper att fungera. För de återstående var sammanträdes- och närvarofrekvensen i genomsnitt klart högre i B.

När det gäller uppläggnen av arbetet i grupperna kunde vi inte finna några klara skillnader mellan ar-

betsformerna med undantag för arbetsfördelningen. I A bestämde man i större utsträckning på förhand vilken som skulle besvara en viss fråga vid sammanträdet med läraren, medan man i B var mer tveksam om alla lagt ned lika mycket arbete och om deltagandet i diskussionerna varit jämt fördelat. Arbetsgruppernas sätt att fungera i förhållande till det övriga studiearbetet bedömdes något olika i arbetsformerna. Visserligen betonade merparten i båda att sammanträdena utan lärare lett till en grundligare bearbetning av stoffet, men betydligt fler i B ansåg att självstudierna hade påverkats positivt. I A var man däremot mer missnöjd med den egna gruppens sätt att fungera.

Nu är det emellertid inte endast uppläggnings av arbetet i grupperna och elevernas värdering av detta i förhållande till studiearbetet i övrigt som kan vara intressant att belysa. Genom att delta i arbetsgruppernas sammanträden kan eleverna dessutom hamna i det fält av påverkan som ett gruppmedlemskap innebär. Men för att de skall bli föremål för en sådan påverkan måste dock en grupp i socialpsykologisk mening ha bildats. Vid analysen av de frågor i elevformuläret som avsåg att spegla elevernas upplevelser i samband med arbetet i grupperna, fann vi tecken som tydde på att denna gruppbildningsprocess nådde längre i B. Dess elever sade sig nämligen oftare ha tagit kontakt med de andra gruppmedlemmarna mellan sammanträdena. De uppgav sig också vara villigare att framföra avvikande ståndpunkter vid gruppens diskussioner. I A väntade man i allmänhet med detta till sammanträdet med läraren.

Som medlem i en "socialpsykologisk grupp" blir eleven bl a utsatt för ett "gruppträck" som visar sig i en tendens att följa de av gruppen uttalade normerna. I samband med en genomgång av litteraturen om smågrupper fann vi att den situation eleverna i våra arbetsformer enligt planerna skulle komma att stå inför borde ge stort spelrum för detta gruppträck.⁵⁶⁾ Trycket är nämligen störst när det som skall bedömas är mångtydigt och när individen skall redovisa sin mening offentligt.⁵⁷⁾ Vi befarade att detta tryck mot konformism skulle komma att innefatta ett tryck mot anslutning till den i gruppen dominerande åskådningen. Vissa forskningsrön talade dessutom för att en sådan homogenitet kunde påverka prestationerna i gruppen negativt.⁵⁸⁾ I Erik Al-lardts teori om byte fann vi dock ett visst stöd för hypotesen att den gemensamma examinationen i arbetsform B skulle komma att motverka tendensen till likformighet.⁵⁹⁾ I elevformuläret fick eleverna ange vilken ideologisk beteckning som bäst passade in på deras politiska uppfattning. När vi jämförde svaren på denna fråga i januari och maj fann vi dock ingen klar tendens i hypotesens riktning. De flesta hade inte ändrat beteckning.

Även om skillnaderna är små, förefaller det samman-

fattningsvis som om grupperna i B fungerat bättre in-lärningsmässigt sett.⁶⁰⁾

Denna slutsats gäller främst verksamheten mellan *sammanträdena med lärarna*. Men hur såg skeendet ut vid de sistnämnda sammanträdena? Vi förfogar bl a över observationer utifrån Ned Flanders schema, som kan beskriva detta. Med tanke på att skeendet vid sammanträdena, måste ses som ett resultat av interaktioner mellan ett flertal faktorer, blir det vanskligt att blottlägga de för oss mest intressanta effekterna: de som kan återföras till skillnader mellan arbetsformerna i sig – till de organisatoriska ramar som konstituerar arbetsformerna. Vi observerade sammanlagt 7 resp 17 sammanträden (d v s vart 5:e i A och vart 4:e i B), vilket gör att vi i viss mån kan frilägga effekterna av arbetsformerna. Visserligen tillåter inte vår datamassa en helt genomförd kontroll av samspelelementen men genom punktvisa analyser kunde vi åtminstone delvis få ett grepp om lärarfaktorns, gruppdynamikens och stoffgenskapernas inflytande.

Då hänsyn tagits till dessa faktorerers inverkan visade det sig: (1) att lärarna talar mer i arbetsform A än i B, (2) att eleverna oftare talar mindre än halva tiden i A, (3) att elevtalet avtar under terminen i A, (4) att lärarna oavsett arbetsform "föreläser" större delen av sammanträdet, (5) att lärarna i stort sett enbart "föreläser" i A, medan de i B varierar sitt agerande genom att ställa frågor, (6) att lärarna utövar mer indirekt påverkan i B, (7) att lärarnas benägenhet till indirekt påverkan och till att ställa frågor minskar under terminen i A, (8) att eleverna i B har en något mer varierad repertoar. De väntar nämligen i allmänhet inte på att lärarna skall ta första steget utan tar istället egna initiativ både gentemot lärarna och de andra eleverna, samt (9) att fler i B deltar aktivt i sammanträdet i den meningen att de yttrar sig mer än en gång.

Det mest påfallande intrycket av observationerna är att kommunikationen oavsett arbetsform följer ett mönster som i mycket liknar det för universitetsundervisningen traditionella, d v s med en aktiv föreläsande lärare och passiva lyssnande elever. I arbetsform B förekommer dock avvikelser i riktning mot våra tidigare uppställda ideala lärar- och elevroller.

Avslutningsvis kan vi då konstatera att vår analys av skilda delar av den påverkansprocess eleverna genomgick under terminen har visat, att man i arbetsform B i större utsträckning bedrivit sina studier enligt de ideal som vi härledde ur vår åskådningsmodell och de pedagogiska tankegångarna bakom den gruppcentrerade undervisningen.

5.2 Måluppfyllelsen

Hur förhåller det sig då med måluppfyllelsen, har arbetsform B ett försteg även där?

Innan vi besvarar den frågan, vill vi gärna redogöra för våra *operationaliseringar av åskådningsmodellen*. Som framgått tidigare samlade vi in data om måluppfyllelsen med hjälp av två tekniker, dels genom ett enkätformulär – åskådningsformuläret – samt dels genom intervjuer – åskådningsintervjun. Båda besvarades såväl före som i slutet av terminen.

Enkäten innehöll sammanlagt 75 frågor eller påståenden representerande, som vi hoppades, 10 skilda dimensioner (åskådningsvariabler) av politisk åskådning. Frågorna i enkäten innebar i huvudsak att eleverna fick välja mellan ett antal bundna alternativ. Tanken bakom intervjuerna var att enkätförfarandet skulle kompletteras med att eleverna fritt skulle kunna ge sina synpunkter på ett politiskt tema. Intervjun inleddes med en mycket

öppen fråga: "Om Du tänker på förhållandena i världen i stort, vilka problem tycker Du då att man kan urskilja?" I det samtal som antogs följa på denna fråga skulle intervjuaren täcka följande frågor: "Anser Du att något av problemen är mer grundläggande än de andra? Vilka orsaker anser Du att det finns till missförhållandena? Finns det något samband mellan de orsaker Du anför? Vilka åtgärder kan man vidta för att åstadkomma bättre förhållanden?" Intervjuerna bandades och skrevs ut och klassificerades därefter i sex dikotoma kategorier av två oberoende bedömare.

Tabell 5.1 nedan ger en kortfattad beskrivning av de olika operationaliseringarna och deras relation till modellen.⁶¹⁾

Tabell 5.1 Operationaliseringar av "åskådning"

Definitioner	Olika slag av sammanfogning	Operationalisering
En åskådning är en sammanfogad uppsättning av verklighetsföreställningar, begrepp och värderingar		<i>integration</i> (ÅI): ⁶²⁾ ip knyter samman olika fenomen och anför orsaksförklaringar som innebär mer än blott en omformulering av det som skall förklaras. Inga påtagliga motsägelser
	definitorisk	<i>kunskap C</i> (ÅF) ⁶³⁾ frågor om definitioner (10 st)
	saklig	<i>kunskap A</i> (ÅF): essäfrågor (4 st) <i>kunskap B</i> (ÅF): frågor om faktiska förhållanden (10 st)
	logisk	<i>Konsistens A</i> (ÅF): val mellan påståenden om grundläggande samband i det ekonomiska livet (10 st) <i>konsistens B</i> (ÅF): val mellan parvis angivna reformer av det svenska samhället (10 st)
	emotiv	<i>åsikt</i> (ÅI): synpunkterna verkar inte vara påhittade vid intervjutillfällen. Ip verkar inte alltför osäker och tveksam vid intervjuens början
En god åskådning: (1) verklighetsföreställningarna är talrika och icke felaktiga		<i>kunskap A och B</i> (ÅF)
(2) det finns en hierarki mellan åskådningens element		<i>konsistens B</i> (ÅF)
(3) generella antaganden om hur det politiska och sociala livet fungerar in tar en central plats		<i>generalitet</i> (ÅI): ip anger generella problem, kan i någon mån gradera problemen samt håller isär grundläggande problem och delproblem <i>strukturella förklaringar</i> (ÅI): ip lokaliserar källan till politiska problem i sociala institutioner snarare än till personers svagheter och fel

(4) de generella antagandena är relaterade till konkreta fenomen

differentiering (ÅI): de problem som diskuteras ges ett konkret innehåll samt flera sidor eller delproblem av ett allmänt problem tas upp

(5) en analytisk förmåga är knuten till åskådningen

analytisk förmåga (ÅF): förmåga att läsa och analysera en given text (9 st)

analys (ÅI): ip resonerar pro et contra och för hypotetiska resonemang för att pröva olika synpunkter

(6) åskådningens gränser är öppna

intresse (ÅF): benägenhet att delta i politiska aktiviteter (4 st)

mediaexposition (ÅF): frågor om ett politiskt förhållande eller en politisk händelse som omnämns i massmedia (10 st)

öppenhet (ÅF): att inte undandra sig eller avvisa obekvämt eller motstridig information (3 st)

Politiskt självförtroende

efficacy (ÅF): "a citizen's feelings about the effect of his actions on political events" (4 st)⁶⁴

Uppstod det några skillnader mellan våra två arbetsformer med avseende på *måluppfyllelsen*? I tabell 5.2 nedan har vi angivit medelvärdena för summapoängen för åskådningsvariablerna i maj samt medelvärdena för de intraindividuell förändringarna från januari till maj.

Tabell 5.2 Medelvärden och p-värden för medvärdesskillnader i maj för summapoängen på åskådningsvariablerna samt medelvärdena för intraindividuell förändringar från januari till maj, p-värden för dessa medvärdens avvikelse från noll samt p-värden för skillnaderna mellan dessa medelvärden.

Variabel	M_A	M_B	$M_A - M_B$	$p <$	M_{dA}	$p <$	M_{dB}	$p <$	$M_{dA} - M_{dB}$	$p <$
Konsistens A	0,75	0,77	-0,02	0,90	0,01	0,90	0,12	0,10	-0,11	0,40
Kunskap A	3,61	4,56	-0,95	0,20	1,48	0,05	1,82	0,01	-0,34	0,70
Kunskap B	4,68	4,76	-0,08	0,90	1,38	0,01	1,42	0,01	-0,04	0,90
Kunskap C	4,26	5,38	-1,12	0,10	1,22	0,01	1,42	0,01	-0,20	0,80
Analytisk förmåga	4,05	4,42	-0,37	0,60	-0,16	0,50	0,09	0,80	-0,25	0,60
Mediaexposition	5,94	5,71	0,23	0,70	1,72	0,01	1,23	0,05	0,49	0,50
Öppenhet	12,68	12,61	0,07	0,90	0,05	0,90	-0,38	0,40	0,43	0,50
Intresse	17,47	16,75	0,72	0,40	0,44	0,50	-0,47	0,40	0,91	0,20
Efficacy	14,94	14,28	0,66	0,50	-0,11	0,80	0,14	0,80	-0,25	0,70
n	19	21			18		21			

Av medelvärdena i maj (M_A och M_B) ser vi att man i båda arbetsformerna har låga poäng på kunskapsvariablerna.⁶⁵ Detta är särskilt negativt ur måluppfyllesynpunkt med tanke på att de frågor som ingår i dessa variabler valts för att täcka de fyra enskilda kurserna och därför är klart kursrelaterade. Det bör dock noteras att de tre kunskapsvariablerna uppvisar de mest säkerställda förändringarna från januari till maj (M_{dA} och M_{dB}).

Tabellen visar dessutom på små skillnader mellan arbetsformerna och i de intraindividuell förändringarna.⁶⁶ I arbetsform B har man dock genomgående högre medelvärden på de inre åskådningsvariablerna (konsistens A t o m analytisk förmåga). Även i de intraindividuell förändringarna för dessa variabler redovisar arbetsformen större vinster. Den andra arbetsformen har däremot högre medelvärden i maj för de yttre åskådningsvariablerna.

5.3 Kontrollproblemet

Kritiken mot arbetsform B har emellertid främför allt riktats mot möjligheten till en tillfredsställande kontroll av måluppfyllelsen vid den muntliga examinationen. Man menade att obehöriga faktorer – slumpen, elevernas talförhet etc – påverkar betygssättningen. Vi ville därför genom att jämföra våra två examinationsformer pröva om en sådan kritik är berättigad.

Vid vår resultatanalys fann vi då först, att det tycktes föreligga en skillnad mellan de två examinationsförfarandena. Det visade sig nämligen, att korrelationen mellan de kunskapsskattningar lärarna gjorde av eleverna i arbetsform A och deras poäng på tentamensskrivningarna inte var signifikant skild från noll, dvs att sambandet sannolikt var slumpmässigt. Vad kan en sådan skillnad bero på? En möjlig förklaring kan vara att den är *innehållsmässigt betingad*, dvs att man lägger tonvikten vid kvalitativt skilda utbildningsmål eller olika aspekter av samma mål. Mycket riktigt kunde vi också skönja en sådan skillnad. När vi granskade kriterierna för betygssättningen föreföll det nämligen som om man vid arbetsform B tog större hänsyn till något komplexare mål. De elever som deltagit i denna examination upplevde dessutom i större utsträckning, att de examinerats på sådant som var väsentligt.

En annan tänkbar förklaring till skillnaden skulle kunna vara att examinationsformerna visserligen kontrollerar samma utbildningsmål, men att någon av dem eller båda *brister i reliabilitet*, dvs att utrymmet för slumpinfluster är stort. Uppenbarligen finns det inslag av subjektivitet i den muntliga examinationen. Men vi vill då påminna om att våra examinationsformer inte enbart skilde sig åt med avseende på kommunikationsmedium: skriftligt – muntligt, utan också med avseende på förläggning i tiden: hopad – fördelad. Genom att man i arbetsform B träffades vid flera tillfällen under en kurs borde slumpfel p g a tillfälliga felbedömningar från lärarens sida ha minskat.

För att få ett grepp om intersubjektiviteten vid examinationen i A fick lärarna parvis bedöma de essäfrågor som bildade vår åskådningsvariabel kunskap A. De frågorna var så konstruerade att de i mycket kom att likna dem som ingick i tentamensskrivningarna. Utfallet av denna "rättning" blev att det visserligen fanns positiva korrelationer mellan lärarnas bedömningar men överensstämmelsen var ingalunda perfekt. Inslag av subjektivitet förekommer således även vid den skriftliga examinationen i arbetsform A.

En skillnad i krav – *svårighetsgrad* – kan eventuellt även det vara en förklaring till den ovan påtalade skillnaden. Den större genomströmningen vid den muntliga examinationen har använts som ett argument för detta. Genomströmningssiffran för arbetsform B var också

högre än A:s (82 resp 48 %). Ett minskat antal underkända är emellertid inte ett hållbart argument för att kraven skulle ha sänkts. Vid den kontinuerliga examinationen under arbetet i gruppen kan läraren på ett tidigt stadium peka på otillfredsställande prestationer och ge vederbörande en möjlighet att förbättra arbetet vid de efterföljande sammanträdena. Att underkännanden tenderar att försvinna vid denna examination bör därför ur den här synpunkten betraktas som en förtjänst hos examinationsformen.

Men frågan om en sänkning av kraven måste ändå tas på allvar. Vi fann att eleverna i B i slutet av terminen så gott som genomgående ansåg det vara lättare att bli godkänd vid den muntliga examinationen än vid en skriftlig sådan. Flertalet av eleverna hade läst minst ett universitetsämne tidigare och torde då rimligen ha stiftat bekantskap med skriftlig examination, vilket medför att deras jämförelse borde bli rättvisande. Visserligen kan deras uppfattning vara färgad av att de kom bättre förberedda till terminens muntliga examination än till tidigare terminers skriftliga tentamina. Men dessutom visade det sig när vi jämförde de betyg eleverna i A skulle ha fått utifrån lärarnas kunskapsskattningar med dem som de verkligen erhöll vid tentamensskrivningarna att det fanns en svag tendens till att man bedömde eleverna "mildare" vid den muntliga examinationen. Några av eleverna skulle nämligen ha erhållit ett högre betyg om de examinerats muntligt. Kunskapsskattningarna var nämligen så utformade att de skulle ge samma bedömningsituation som vid den muntliga examinationen. Tillsammans pekar dessa utfall på att man krävde mindre av eleverna i B.

Men i vilket avseende var kraven lägre? För att kunna spåra detta delade vi upp resultaten på de inre åskådningsvariablerna i maj efter elevernas slutbetyg. Denna uppdelning gav vid handen att de godkända eleverna i arbetsform A hade ett högre medelvärde på essäfrågorna (kunskap A) och på frågorna om faktiska förhållanden (kunskap B) än motsvarande kategori i den andra arbetsformen. Vid de sistnämnda frågorna hade de t o m högre poäng än de väl godkända i B. Då det gäller frågorna om definitioner (kunskap C) och analytisk förmåga var förhållandet emellertid det omvända. Eftersom de sistnämnda resultaten bygger på mycket små individgrupper och då medelvärdesskillnaderna genomgående har höga p-värden ($0,30p < 0,50$) vid t-testningarna, måste slutsatserna dras med mycket stor försiktighet. Men med tanke på att vi även, som tidigare nämnades, har funnit tecken på att examinationen i B inriktades på mer komplexa mål, tolkar vi utfallet av uppdelningen efter slutbetyg som att man vid examinationen i denna arbetsform lade större vikt vid något komplexare mål och att detta skedde på bekostnad av faktakunskaper.

6. *Diskussion och slutsatser*

De lärare och elever vid Skytteanum som genomförde den nya arbetsformen trodde att denna bättre än den gamla skulle leda till en uppfyllelse av utbildningsmålen. Vår genomgång av litteraturen visade att man till stöd hade kunnat anföra en majoritet av tidigare undersökningar. Men stödet var svagt och osäkert, och vi såg det som en angelägen uppgift att pröva om vi kunde ge förhoppningen ytterligare stöd. Vi var därvid måna om att skapa ett utvärdringsinstrument som innefattade mera mångsidiga utbildningsmål än vad en konventionell tentamen ansågs göra. Trots detta måste vi konstatera att de tendenser till arbetsform B:s förmån som framkommit vid våra processanalyser i ringa grad återkommer på en så väsentlig punkt som måluuppfyllelsen.

Om vårt kriteriemått har en tillfredsställande validitet, så är den närmast tillhands liggande förklaringen till misslyckandet att processerna i arbetsform B inte var tillräckligt gynnsamma för att ge utslag på måluuppfyllelsen.

Vår genomgång av andra jämförelser mellan undervisningsformer visar emellertid på en alternativ förklaring. Vi konstaterade ju då, att man vid mätningar direkt efter avslutad kurs i de flesta fall inte kunde påvisa några skillnader. När man däremot gjorde jämförelsen en tid efter kursen var den gruppcenterade formen i allmänhet bäst. Det kan ju också i vårt fall vara så att effekterna av arbetsform B främst ger sig tillkänna på längre sikt. Det mål man enligt vår uppfattning skall sträva mot är ju av den karaktären att det mycket väl kan tänkas att eleven genom en termins studier endast kommer en omätbart liten bit på vägen mot en god politisk åskådning.⁶⁷⁾

Även om den första förklaringen skulle vara giltig, kan vårt misslyckade försök att påvisa skillnader i måluuppfyllelse inte leda till att arbetsform B förkastas. Så när som på kontrollen av faktakunskaperna talar istället våra övriga resultat så gott som uteslutande för denna arbetsform. Problemet med faktakunskaper kan om man så vill lösas genom skrivningar i anslutning till sammanträdena med lärarna.

Vi tror, avslutningsvis, också att arbetet i grupperna skulle underlättas om lärarna vid kursstarten tillsammans med eleverna diskuterade gruppdynamik och den annorlunda rollfördelningen vid den gruppcenterade undervisningen.

Stefan Björklund Ola Westin

Litteraturförteckning

- Adorno, T.W., m fl, The authoritarian personality. 1950.
 Allardt, E., Samhällsstruktur och sociala spänningar. 1965.
 Asch, S.E., Social psychology. 1954.
 Atherton, C.R., College teaching methods: A comparison of three common strategies. DAI, 32, 5603, 1972.
 Beach, L.R., Self-directed student groups and college learning. Higher education, 3, 1974, 187-200.
 Bertalanffy, L. von, General system theory. Foundations. Development. Applications. 1968.
 Björklund, S. & Westin, O., Politisk socialisation som en effekt av utbildning. 1. Politisk åskådning som utbildningsmål. 1974.(stencil).
 Björklund, S. & Westin, O. Politisk socialisation som en effekt av utbildning. 2. Gruppen som arbetsformen 1975.(stencil).
 Boëthius, I. Individuellt och socialt betingade faktorer vid olika grupprocesser. 1970.
 Brown, S. Consistency and the persistence of ideology. Some experimental results. Public opinion Quarterly. 1970.
 Buckley, W. Sociology and modern systems theory. 1967.
 Canon, L.K. Self-confidence and selective exposure to information. I: Festinger L/ed/, Conflict, decision and dissonance. 1964. Cartwright, D. & Harary, F. Structural balance: a generalization of Heider's theory. Psychological review. 1956.
 Cherryholmes, C. & Abrahamson, P.R., A normative theory of political education. Teaching political science. 1973/1.
 Cobb, R.W., Belief- systemperspective: assessment of a framework. Journal of politics 1973.
 Collins, B.C., Social psychology. Social influence, attitude change, group processes, and prejudice. 1970.
 Converse, P.E., The nature of belief systems in mass publics. I: Apter D E, Ideology and discontent. 1964.
 Costin, F., Lecturing versus other methods of teaching: A review of research British journal of educational technology, 3, 1, 1972, 4-31.
 Dahlgren, G. m fl, Gruppexamination och självständigt tänkande. 1974 (stencil).
 Deutsch, K.W. The nerves of government. Models of political communication and control. 1966.
 Hare, A.P. Handbook of smallgroup research. 1962.
 Hermerén, G. Värdering och objektivitet. 1972.
 Hovland, C. m fl, Communication and persuasion. Psychological studies of opinion change. 1953.
 Johansson, I. Inläring, undervisning och examination genom arbete i små grupper. 1971 (stencil).
 Kallós, D. & Lundgren, U.P., En diskussion av förutsättningar och riktlinjer för försöksverksamhet med individanpassad universitetsundervisning. 1972 (stencil).
 Lane, R.E., Political thinking and consciousness. The private life of the political mind. 1969.

- Lane, R.E., Political man. 1972.
- Lane, R.E., & Sears, D.O., Allmän opinion. (1964) 1969.
- Langton, K., Political socialization. 1969.
- Lewin, L., Folket och eliterna. En studie i modern demokratisk teori. 1970.
- Lindholm, S., The image of the developing countries. An inquiry into Swedish public opinion. 1971.
- Lokal studieplan i statskunskap. 1971.
- Mauri, J.J., The effect of student centered group activity on levels of achievement and attitude change in an undergraduate general psychology course. DAI, 32, 3866, 1972.
- McGuire, W.J., A syllogistic analysis of cognitive relationship. I: Rosenberg M.J., m fl *Attitude organization and change. An analysis of consistency among attitude components.* 1960.
- MvKeachie, W.J., Research on teaching at college and university level. I: N L Gage (ed), *Handbook of research on teaching.* 1963, 1118-1172.
- Mullins, W.A. On the concept of ideology in political science. *American political science review* 2/1972.
- Parker, L.C., The effect of the group process experience on rigidity as a personality variable 1971. (xerography).
- Politologen. Organ för Statsvetenskapliga förbundet. 1973.
- Popper, K., Objective knowledge. An evolutionary approach. 1972.
- Postman, N. & Weingartner, C., Teaching as a subversive activity. 1969.
- Rawls, J., A theory of justice. 1971.
- Rogers, C., Client-centred therapy. 1951.
- Rokeach, M., The nature of attitudes. I: *International encyclopedia of the social science.* 1968.
- Rokeach, M., The open and closed mind. Investigations into the nature of belief systems and personality systems. 1960.
- Sjölund, A., De kollektiva arbetsformen som grundlag för en förnyelse av undervisningen. I: L. Levin m fl (red), *Kunskap - insikt - frigörelse.* 1973.
- Skytten Statsvetenskapliga institutionens tidning. 1973.
- Stockfelt, T., Förslag om att införa en ny svensk folkskola. 1974.
- Svensson, L., Kunskapsideal och kvalitet inom den högre utbildningen. 1974.
- Svensson, L. m fl, Synpunkter på forskning om "undervisningens organisation och arbetsformer". 1972 (stencil).
- Verba, S. & Nie, N.H., Participation in America: Political democracy and social equality. 1972.
- bete vid Uppsala universitet. En utförligare redogörelse för utvärderingen ges i två tidigare publicerade rapporter inom projektet Politisk socialisation som en effekt av utbildning: 1. Politisk åskådning som utbildningsmål (1974) och 2. Gruppen som arbetsform (1975). Dessa rapporter kan erhållas genom PU-enheten eller författarna.
- 2 Kallós & Lundgren 1972, har definierat begreppet "pedagogisk ram" som: "Varje faktor som begränsar undervisningsprocessens utformning . . .", 4.
 - 3 Lokal studieplan i statskunskap 1971.
 - 4 Johansson 1971.
 - 5 Ett utförligt referat av diskussionen ges i Björklund & Westin 1975, 25ff.
 - 6 Politologen 2, 1973, 18 och Skytten april 1973, 8. En likartad utgångspunkt har Cherryholmes & Abramson 1973, 9. De utgår från följande "axiom": "Political education should increase the ability of the (undergraduate) students as social actors to act effectively". Deras fortsatta tankegång följer emellertid en annan bana än vi har valt. De lägger tyngpunkten på beslutsfattande, vi på kommunikation - det finns dock beröringspunkter.
 - 7 Motiven till att vi själva valde att formulera och operationalisera utbildningsmålet redovisas i Björklund & Westin 1974 och 1975.
 - 8 Se text Mullins 1972 och Cobb 1973.
 - 9 Converse 1964, 207, 228 och 214.
 - 10 Converse 1964, 209ff. Brown 1970, 67, säger att Converse: "consider (s) logic to be a key consideration in defining consistency". Detta är uppenbarligen inte helt riktigt.
 - 11 Converse 1964, 210f. . Mc Guire 1960, 1968, har utnyttjat syllogismer i en undersökning av konsistens i belief system.
 - 12 Converse 1964, 239.
 - 13 Mullins 1972, 510.
 - 14 McGuire 1960, 66ff. och där anförd litteratur.
 - 15 Kanske "pragmatisk implikation" är den rätta termen, Hermerén 1972, 31.
 - 16 Nu kanske någon vill ifrågasätta om den sociala bundenheten verkligen är önskvärd. För är inte den desamma som konformism? Och ingår det inte i utbildningsmålet att lära individen att uppfatta världen på ett av konventioner obundet sätt, att vara trolös mot alla åskådningar? Utrymmet tillåter inte att vi behandlar denna invändning här. Men i Björklund & Westin 1974, 7ff., diskuterar vi den utförligt.
 - 17 Genom ett antagande om konsistens tvingas vi beakta den kritik som riktats mot att använda jämvikts- eller balansteorier för att förklara psykiska processer (se text Bertalanffy 1968, 107f.). Enligt William McGuire bör man skilja mellan två slags konsistens: logiskt tänkande och önsketänkande. (McGuire 1960, 66f.). En jämviktsmekanism som innebär logiskt tänkande kan rimligen inte betraktas som någonting negativt. Mer om detta i Björklund & Westin 1974, 18ff.
 - 18 I Björklund & Westin 1974, 10f., refererar vi i detta sammanhang till distinktionen mellan kognitiv, emotiv och beteendekomponent i en attityd. Vi kommer därvid fram till att idéanalytikerns term "värdering" kan betraktas som synonym med socialpsykologens term "attityd"
 - 19 Converse 1964, 207 (exemplet något förändrat).
 - 20 Ibid., 221 (exemplet något förändrat).

Notförteckning

¹ Denna artikel är en kortfattad sammanfattning av en utvärdering som genomförts av författarna med anslag från Enheten för pedagogiskt utvecklingsar-

- 21 De två exemplen motsvarar Heiders distinktion mellan "liking relation" och "unit relation", Cartwright & Harary 1956, 270.
- 22 Björklund & Westin 1974, innehåller resonemang om de kognitiva sammanfogningarnas karaktär och om värderingskomponentens plats som av utrymmesskäl måste utgå här.
- 23 Lane 1972, 162-. Enligt en teori skulle konsistens vara ett psykiskt behov. Men även andra konstellationer av åskådningselement kan uppkomma med anledning av psykiska behov. För en forskning som är inriktad på de senare aspekten av ideologi se Lane 1969, som handlar om studenters politiska åskådningar.
- 24 För distinktionen personlighet – attityd se Boëthius 1970, 109-. En poäng med att se åskådningen som ett system utanför, men i samspel med personligheten är att man då lättare kan relatera den individuella åskådningen till idéanalytikerns generaliserande åskådning. Vår distinktion har en viss beröring med den distinktion mellan "states of consciousness" och "knowledge in objective sense" som göres av Popper 1972, 106 ff.
- 25 Buckley 1967, 47 f, 92. Deutsch 1966 20 f. En fullständig – och mycket komplicerad modell skulle omfatta också språkets roll som kanal för information mellan åskådningar, jfr föregående not om Popper.
- 26 Deutsch 1966, 147. Buckley 1967, 48 ff. Bertalanffy 1968, 92, 97, 123, 191.
- 27 Om självförtroende och öppenhet för motstridande information, Canon 196 . B5 ff.
- 28 Buckley 1967,87. En annan terminologi hos Rokeach 1960,183. "Rigiditet" betyder där ett motstånd mot att ändra "single beliefs". Ett motstånd mot att ändra ett system av beliefs kallar Rokeach "dogmatism". Vi har två invändningar. Dels kan det vara svårt att avgöra när det föreligger en "single belief" och ett system. Dels för ordet "dogm" tanken mot en kondifierad uppsättning av lärosatser. – Rigiditet är detsamma som en oönskad grad av stabilitet, jämför Cobb 1973, 128. – Adorno m fl 1950, 464, låter rigiditet vara detsamma som benägenhet att inte utsetta sig för erfarenheter som kan rubba "preconceived notions". För Lane 1964, 355, är denna benägenhet lika med "ideologiskt" tänkande. Öppet tänkande kallas "kontextuellt". Man har inte alltid skiljt mellan rigiditet och konformism (Parker 1971, 21f.). Av särskilt intresse för oss är Parkers (84 ff.) experimentella resultat att grupprocessen ökade öppenheten.
- 29 Bertalanffy 1968, 70 ff.
- 30 Asch 1952, 580.
- 31 Lewin 1970, 14.
- 32 Ibid., 31, 96ff. och 179.
- 33 Ibid., 32ff.
- 34 Ibid., 62ff.. Se också Langton 1969, 142.
- 35 Om ett filosofiskt argument för självrespekt som "primary good", se Rawls 1971, 440. Om självförtroende och nonkonformism, se Hovland m fl 1953, 187. Om självförtroende och öppenhet, se Canon 1964, 85ff.. Om självförtroende och diskussionsvilja, se Lindholm 1971, 30.
- 36 Lewin 1970, 64 och 67.
- 37 Detta avser inte att vara en fullständig förteckning över alla tänkbara variabler som har samband med åskådning och participation. I våra operationaliseringsringar kommer vi att utvidga listan något. – Parentes avser variabel hos Lewin som vi inte operationaliserar. Vårt förslag till ett från Lewin avvikande ordnande stämmer med den syn på participation som redovisas av Verba & Nie 1972, 2 ff..
- 38 Brown 1970, 67 och Cobb 1973, 124f..
- 39 Rokeach 1968, 450. Se även Asch 1952, 580f..
- 40 Rimligtvis är det absoluta nollläget sällsynt.
- 41 Svensson m fl 1972, 22. Också den arbetsform som används vid Skytteanum och som vi var satta att utvärdera faller under denna beteckning.
- 42 I Björklund & Westin 1975, 6ff., ges en utförlig redovisning av kritiken mot denna forskning.
- 43 Se Björklund & Westin 1975, 8ff., för utförligare redovisning.
- 44 Costin 1972, Atherton 1971 och Beach 1974.
- 45 Costin 1972, 6.
- 46 Atherton 1971, 53.
- 47 Mauri 1972 och Beach 1974.
- 48 Svensson 1974, 129.
- 49 Se t ex Sjölund 1973, 146 och Rogers 1951.
- 50 Se t ex McKeachie 1963, 1121.
- 51 Se t ex Postman & Weingartner 1969, 34f och Stockfelt 1974, 32f.
- 52 Resursfördelningen (lärare, timmar e t c) var likvärdig för de två arbetsformerna.
- 53 Operationaliseringarna presenteras närmare nedan.
- 54 Se Björklund & Westin 1975, 32ff. för en utförlig beskrivning av instrumenten.
- 55 Se Björklund & Westin 1975, 52ff., för en närmare analys av dessa resultat.
- 56 I Björklund & Westin 1975, 20ff., presenteras denna litteraturgenomgång i sin helhet.
- 57 Hare 1962, 48.
- 58 Collins 1970, 222.
- 59 Allardt 1965, 49ff.
- 60 Se Björklund & Westin 1975, 57ff., för en närmare analys av dessa resultat.
- 61 Björklund & Westin 1974, 46-72, innehåller en detaljerad beskrivning av och argumentation för de enskilda operationaliseringarna.
- 62 AI= Åskådningsintervjun
- 63 AF= Åskådningsformuläret
- 64 När det gäller att bedöma *validiteten* i modell och operationaliseringar, vill vi erinra om att vi utgick från att betrakta åskådning som ett system i strukturell mening. Utifrån en sådan modell resonerade vi oss fram till ett antal stipulationer för "god åskådning". Dessa stipulationer är – förstås – normativa. För att avgöra om de kan accepteras, är man hänvisad till en bedömning av rimligheten i att betrakta åskådning som ett system och i vårt sätt att härleda stipulationer ur en sådan modell. Framställningen i avsnitt 2 bör ge läsaren möjlighet till en sådan bedömning. Beträffande hållbarheten i operationaliseringarna av dessa stipulationer är man i huvudsak likaledes hänvisad till en bedömning av vad som ter sig rimligt. Björklund & Westin 1974, 46-72 utgör grund för den bedömningen. I samma rapport prövar vi dessutom operationaliseringarnas giltighet genom att utnyttja data från vår utvärdering (73 f.). Våra data tillåter dock ingen inträngande analys, men på de punkter vi kunnat kontrollera visade sig reliabiliteten vara tillfredsställande. Validiteten i vissa av de enskilda operationaliseringarna styrktes

- också. Däremot fann vi inget stöd för att de dimensioner vi mäter utgör komponenter i en struktur.
- ⁶⁵ Maximalpoängen för dessa variabler är: kunskap A = 16, kunskap B och C = 10.
- ⁶⁶ Inte heller vid bedömningen av åskådningsintervjuerna kunde vi finna några nämnvärda skillnader mellan arbetsformerna.
- ⁶⁷ I detta sammanhang kan det vara på sin plats att nämna att pedagoger som t ex Dahlgren m fl 1974, 54f, och Svensson 1974, 130f, hävdar att utfallet av en gruppcenterad undervisning snarast är generativt till sin natur. Undervisningen inriktas på att starta processer hos individen som ger honom instrument för framtida handlande. Ett sådant resonemang ligger helt i linje med vår målformulering och även med att betona identifiering och formulering av problem.

Kommunal decentralisering

Mot en ramme for studiet av bydelsutvalg*

1. Innledning: Fenomenets utbredelse

I et større oppslag vinteren 1973 annonserte en av Oslos dagsaviser at "Oslo skriver europeisk kommunalhistorie" (Verdens Gang, 1/3-1973). Oppslaget refererte seg til innføringen av 33 bydelsutvalg sammensatt av 13 representanter med tilhørende varamenn, indirekte valgt på partipolitisk grunnlag, og med et – foreløpig – begrenset myndighetsområde.¹ Senere har flere norske byer villet være med å skrive historie og det kommu-

* Denne artikkel er ledd i en komparativ undersøkelse av bydelsutvalg i Norge og Italia, med støtte av Nansenfondet. Den bygger på en forelesning ved Inter-University Center for Graduate Studies, Dubrovnik, og ved Istituto Politico-Administrativo, Universitet i Bologna. Professor Eugen Pusic og professor Giorgio Freddi har ved disse to anledninger bidratt til å avskalle de verste uklårheter. Jeg skylder også takk til Dr. Luciano Pasquini og Stefano Bigi i Bologna kommune, og til mine assistenter i henholdsvis Bologna og Oslo, Mirko Mascagni og Harald Stokkeland.

nalpolitikkerne gjerne har kalt "Oslo-modellen", har nå fått sin offisielle velsignelse, med enkelte retusjeringer, i Hovedkomitéens forslag til endringer av kommune-loven. (NOU 1974:5, ss. 14–15) Forslaget vil danne et mer spesifikt rettslig grunnlag for opprettelse av lokalutvalg i kommunene, som hittil har hatt sin hjemmel i kommunelovens § 25. (Hammer 1971, s. 139 passim).

Nå vil enhver innovasjon som så direkte kan knyttes til demokratiske verdier, gjerne bli innhyllt i nasjonale farger. Dette gjelder ikke minst når de refererer seg til kommunalinstitusjonen, hvis spesielle historiske forankring og spesielt sterke stilling i samfunnslivet betones i de fleste land. Det er ingen grunn til å frata de symbolske aspektene deres berettigede plass i politikken; en slik nasjonal, for ikke å si nasjonalistisk, betoning er rimelig i praktisk politikk, kanskje endog fornuftig. Men den er mindre enn fruktbar for utviklingen av et analytisk perspektiv. Det interessante ved innføringen av bydelsutvalg (BDU) er nettopp ikke at man her står overfor et særphenomen, men at ordningen har en almen internasjonal utbredelse og at den inngår i den generelle omkalfatring av kommunalinstitusjonen, som i større eller mindre grad, ved mer eller mindre koordinerte reformer, finner sted i alle moderne stater. Før vi går over til en mer analytisk drøftelse, er det derfor på sin plass med en kort skisse av fenomenets utbredelse.

I en rapport presentert og senere vedtatt av Euro-parådet i 1966 om utvikling av lokale og regionale strukturer i Vest-Europa, ble det blant annet anbefalt at de enkelte land skulle ta skritt for å desentralisere det kommunale apparat:

"The terms "local democracy" or "self-government" can hardly be applied to municipal authorities where a hundred elected councilors represent a million people ---. The only remedy for this state of affairs is internal decentralization within big towns and urban centers, the institution of an urban community pattern in the framework of which separate local authorities with decentralized powers function as far as possible independently ---." (Council of Europe 1966, s. 18.)

En tilsvarende betoning av desentraliserte enheter finner vi i reformforslag som er blitt fremmet i USA. I 1967 anbefalte f. eks. den føderale Advisory Commission on Intergovernmental Relations at

"Large cities be allowed to establish neighborhood sub-units of government with elected neighborhood councils. These councils would be responsible for providing various services in their neighborhoods and would have the authority to levy taxes". (U.S. ACIR 1967, s. 16-17).

På samme måte anbefalte i 1968 den nasjonale Commission on Urban Problems at

"Large city governments take prompt and affirmative steps to decentralize appropriate municipal services to the neighborhood level, and to establish channels of communication with neighborhood residents". (U.S. NCUB 1968, s. 350).

Listen over slike generelle reformforslag ville bli temmelig lang om vi også skulle inkludere de som er kommet til uttrykk i offentlige dokumenter i de enkelte europeiske stater.² Slike reformforslag fremmet fra sentralt hold, er i første rekke et uttrykk for oppfatningen av demokratiske desentraliserte strukturer – ofte, om enn ikke utelukkende, med de aller største byene og metropoler som referanse. De sier lite om BDU-ordningens faktiske utbredelse og om dens spontane oppkomst i et variert spektrum av situasjoner. Man får nemlig inntrykk av at den nasjonale lovgivning på dette felt i mange tilfeller har antatt karakter av kodifisering og regulering av en praksis, som de enkelte kommuner har stått som selvstendige initiativtagere til.

Med sin fullt utviklede BDU-ordning, står Jugoslavia i en særstilling. De sub-kommunale enheter i de jugoslaviske kommuner har hatt hjemmel i den nasjonale lovgivning helt siden oppbyggingen av den moderne jugoslaviske føderalstat; etter den siste kommunale reformen i 1974, utgjør de en av de tre grunnstenene i oppbyggingen av den jugoslaviske kommunalinstitusjonen. (Pusic 1975). På samme måte vil de engelske "parish councils", som i motsetning til de norske soknekommuner har forsvart sin plass i den omfattende kommunale reform³, ikke kunne belyse dette aspektet ved fenomenet: den selvstendige oppkomst av BDU-ordninger i de enkelte kommuner. Det gjenstår likevel tilstrekkelig mange eksempler på nettopp en slik selvstendig fremvekst. La oss nevne noen.

USA som i former og typer av lokalstyreinstitusjoner generelt fremviser en betydelig variasjonsrikdom (jfr. bl.a. Kaufman 1963), står også i en særstilling når det gjelder oppkomsten og utbredelsen av BDU i varierte utforminger. Spekteret spenner fra opprettelsen av "Little city-halls" og "Community planning boards" i f.eks. New York, til etableringen av "Community advisory boards" og "Community corporations" i byer av mer beskjedne dimensjoner enn de store metropolene. Bildet ville ha enkelte skjæmmende tomme flater, om man ikke inkluderte også de føderalt initierte desentraliseringsordninger, bygget opp på grunnlag av (mer eller mindre) representative bydelsorganer: Det gjelder det meget omdiskuterte Community Action Program (CAP) med kjemmel i Economic Opportunity Act av 1964, som tok sikte på "maximum feasible participation of the residents of the area and members of the group served"; den like omdiskuterte Model Cities Program, etablert på grunnlag av Demonstration Cities and Metropolitan Development Act av 1966; og til slutt Urban Renewal Pro-

gram som har hjemmel i Housing Act av 1954, men ikke fikk gjennomslagskraft før i 1960-årene når det gjelder kravet om at det skulle opprettes spesielle organer for en bred deltakelse i lokalplanleggingen som en betingelse for føderal finansiering av prosjektene.⁴

Vender vi så blikket tilbake til de europeiske land, er fenomenets utbredelse ikke mindre påtagelig. Noen eksempler. Allerede i 1953 ble det i Rotterdam opprettet "by-distriktsråd", sammensatt på grunnlag av indirekte valg og slik at de skulle reflektere "de politiske og sosiale forhold i bydelene". Etter revisjonen av den nederlandske kommunaloven i 1964, som blant annet innførte en klarere hjemmel for opprettelse av "korporative distriktsråd", fikk utbredelsen av BDU-ordninger i Nederland et større omfang; i 1970 hadde seks nederlandske byer, etter initiativ av deres respektive kommunestyre, innført "bydistriktsråd". (Glasbergen and Simonis, 1975, s. 5 passim). Et annet eksempel er oppkomsten og den stigende utbredelse av sub-kommunale enheter i de italienske kommuner. I 1962-63 opprettet man i Bologna som den første kommunen i Italia, 15 bydelsutvalg (consigli di quartiere), senere utvidet til 18, hver av dem sammensatt av 20 representanter indirekte valgt på partipolitisk grunnlag og forholdstallsprinsipp⁵. Innføringen av slike organer var da allerede blitt annonsert i byens generalplan av 1955 og innebar en konkretisering av et enstemmig prinsippvedtak i bystyret i 1960, som på sin side hadde sin forankring i valgprogrammet for byens tre største partier, kommunistene (PCI), sosialister (PSI) og kristligdemokrater (DC), ved kommunevalget i 1956. (Zacchini, 1976, s. 1 passim)

I løpet av 1960-årene ble en tilsvarende ordning, med eller uten direkte valg, innført i et stort antall italienske byer, og da ikke bare innenfor det (opprinnelige) "røde belte", som har hatt Bologna som sitt episentrum,⁶ men etter hvert i et uensartet spektrum av politiske og sosiale situasjoner. Av en oversikt i 1973 fremgår det at BDU-ordningen var da blitt innført i 82 italienske byer, et tall som inkluderer millionbyer som Roma og Milano og kommuner på under 20.000 innbyggere. I tillegg kommer omkring 30 andre bykommuner som hadde saken under utredning.⁷

Fenomenet har således i Italia åpenbart vært underkastet en sneballeffekt, noe som neppe er blitt svakere etter at ordningen nylig fikk et klarere rettslig grunnlag ved et lovvedtak i april 1976. (Camera dei Deputati 1976) Desentraliseringsloven overlater fortsatt til de enkelte kommuner initiativet til innføringen av ordningen, men oppstiller samtidig visse normer for organenes sammensetning og myndighetsområde, deriblant kravet om at de skal sammensettes ved direkte valg såfremt utvalgene delegeres en formell avgjørelsesmyndighet, noe de etter hvert har fått i flere kommuner.⁸

Albertson og Bergqvist's konklusjon at interessen for slike ordninger "har varit störst i länder där kommun-reformerna inneburit att antalet kommuner minskat kraftigt", synes derfor noe forhastet. (*Albertson och Bergqvist 1975, s.59*). Italia er et av de få europeiske land som ikke har vært berørt av den generelle tendens til amalgamering av kommuner.

Å inkludere ytterligere eksempler fra andre land, det være seg Vest- eller Øst-Europa,⁹ ville innebære å komme nær grensen for en ren katalogisering. Oversikten skulle være tilstrekkelig til å antyde at mange og svært ulike typer av kommuner har villet være med å skrive den moderne kommunalhistorie. Skrivemåten kan ha vært noe forskjellig, men syntaksen er forbausende ensartet. Det er dermed ingenting sagt om hvor vellykket denne kommunale innovasjonen har vært i de ulike situasjoner. Jeg vil nødig gi inntrykk av at man her står overfor en hardfør og livskraftig plante, som kan sette røtter i den mest utpregede administrative stengrunn og som lett forgrener seg i de politiske prosesser.

Moynihan's "Maximum feasible misunderstanding" (1970) som henspiller på de amerikanske CAP, kan meget vel tenkes å ha en videre rekkevidde. Og de svenske BDU-eksperimenter tyder på at bordet ikke alltid fanger: Blant de fem svenske kommuner der "kommundelsråd" ble opprettet før 1972, finner man to tilfeller der ordningen senere er blitt opphevet, åpenbart av mangel på næring; i andre kommuner later det til at rådene lever en stille tilværelse, i skyggen av den kommunalpolitiske beslutningsprosess. (*SOU 1975:41, ss. 232-66; Högdahl och Ekström 1975, s. 241, passim; Strömberg og Persson 1975*).

Institusjonens livskraft vil være avhengig av den konkrete utforming den antar i ulike situasjoner og av de politisk-administrative krefter som den bæres oppe av. En nærmere analyse av institusjonens reelle betydning forutsetter derfor en ramme som kan differensiere mellom de former som fenomenet fremtrer i, ved å definere de administrative og politiske variabler som det karakteriseres av. Den vil også tjene på en grensedragnin mellom institusjonen og tilsynelatende nærliggende fenomener eller funksjonelle alternativer. Analysen vil videre kreve en teoretisk plattform som angir de mulige drivkrefter som kan ligge til grunn for fenomenets utfoldelse og de eventuelle barrierer som det er underkastet.

Vi skal i det følgende drøfte disse spørsmål i nevnte rekkefølge, for til slutt å skissere noen hypoteser om institusjonens politisk-administrative profil i to norske og to italienske byer.

2. Kommunal desentralisering, hva er det?

Som det har vært påpekt av Schmandt (blant mange andre), er det i tiden en sterk tendens til å romantisere

betegnelsen desentralisering (Schmandt 1973, s. 18). Og Fesler tar bladet fra munnen når han f.eks. skriver:

"Decentralization has been made into an end in itself - into an article of faith for 'right-thinking people' and into an end value for which political scientists need merely specify how it may be maximized". (*Fesler 1965, s. 538*).

Knappt noen politiker med sine sanser i behold ville stå frem og si at en sterk sentralisering av visse avgjørelsesprosesser kan være av det gode. At det alltid vil være en viss avstand mellom ord og handling, er en trivialitet. Viktigere er at betegnelsen kan gis et svært ulikt innhold og kan referere seg til temmelig uensartede fenomener. Forsøkene på å gi begrepet klarere konturer og et mer presist innhold har da også en lang historie i den teoretiske litteratur.

Som en rød tråd i denne litteraturen går en sontring mellom de administrative og de politiske aspekter og kombinasjonen av dem i ulike analytiske varianter. Det gjelder sontringen mellom "dekonsentrasjon" og "desentralisering" (*Maas 1959*), skillet mellom generelle og spesielle funksjonsområder (*Fesler 1948*), eller ulike typer av styrings- og etterprøvningsrelasjoner mellom formelt overordnede og underordnede organer. (*Lundquist 1972*).¹⁰

De administrative og de politiske aspekter ved en offentlig institusjon vil nødvendigvis alltid være sterkt innvevd i hverandre. Dette gjelder ikke minst den kommunale sfære, hvis spesielle kjennetegn nettopp er dens tosidige karakter av å være både et forvaltningsorgan og en politisk institusjon. (*Kjellberg 1974*). Desentralisering kan selvsagt også her referere seg utelukkende til en rent teknisk, organisasjonsmessig delegering av myndighet til hierarkisk underordnede forvaltningsorganer. Man ville ikke dermed bortdefinere dens mulige politiske betydning for de kommunale avgjørelsesprosesser: Et organisasjonsteoretisk perspektiv med vekt på premisseleveranse og filtreringsfunksjoner, ville bidra til å dempe oppfatningen av detta som utelukkende et spørsmål om effektivisering innenfor en monolitisk og pyramidal organisasjon. (*Simon 1957 og March and Simon 1958*). Det er likevel rimeligere å gi desentraliseringsbegrepet i en kommunal sammenheng en videre ramme, som kan inkludere de mer åpenbare politiske aspekter og dermed klarere innfange BDU-ordningens karakteristika og variasjonsbredde. Det blir et spørsmål om det (formelle) ansvarsforhold og instruksjonsmyndighet, i praksis på hvilken måte slike desentraliserte kommunale enheter blir sammensatt, og et spørsmål om hvilke og hvor mange elementer i beslutningsprosessen de blir overlatt. La oss se på det siste først.

Enhver beslutningsprosess, det være seg av stor eller liten rekkevidde, kan sies å omfatte ulike elementer som

hver for seg kan avsondres og delegeres til underordnede eller sideordnede organer. Et slikt – enkelt, men grunnleggende – element vil være innhenting av informasjon om situasjonen i bestemte områder eller på bestemte saksfelter. "Intelligence gathering" i Yates' termer (Yates 1973, s. 23), kan inkludere både opplysninger om behov for nye offentlige tiltak og mer eller mindre presise vurderinger av konsekvenser av de tiltak som er satt i verk. Det er et slikt element som f.eks. kommer til uttrykk i "Reglement for bydelsutvalg" i Oslo, når det i § 9 blant annet blir pålagt de enkelte bydelsutvalg.

"E. Å utarbeide en rapport for hver valgperiode om tilstanden i bydelen.

F. Å gi bydelsutvalgenes fellekssekretariat de opplysninger om arbeidet i bydelsutvalget som dette i følge særskilt instruks til enhver tid kan kreve."¹¹

Dette elementet vil imidlertid være nøye knyttet til et annet beslutningselement, nemlig problemdefinisjonen: avgrensingen og formuleringen av de relevante problemer i en gitt situasjon i politisk-administrative gangbare termer, og eventuelt av hvorledes de inngår i et videre sett av problemer. Et tredje isolerbart element i en beslutningsprosess vil bestå av angivelsen av et begrenset antall alternativer til løsning av de problemer det er tale om (som selvsagt kan inkludere "ikke-handling" eller "non-decisions"). Det kan hevdes at dette element er av en mer kompleks natur enn de to første, all den stund det reflekterer i klarere form aktørenes verdiforestillinger og deres politiske og ideologiske profil.

Valget mellom alternativene utgjør et fjerde avgrensbar beslutningselement; de formulerte alternativer kan være få eller mange, stille ulike ressursmessige krav og være mer eller mindre politisk antakelige i en gitt situasjon. Valget mellom dem vil derfor alltid i seg selv være en kompleks prosess, det vil anta mer eller mindre eksplisitte former, men det er likefullt analytisk isolerbart i enhver beslutningsprosess.

Endelig vil man kunne skille ut som et femte element kontrollen med iverksettelsen av et gitt vedtak eller vedtaksmønster, noe som kan innebære en modifisering av de verdipremisser som er innvevd i beslutningsprosessen forøvrig.¹²

Denne opplisting av beslutningselementer kan gi inntrykk av en overdrevent rasjonalistisk tilnærming; den gir tilsynelatende ikke rom for det tilfeldige, delvis usammenhengende og sterkt sammensatte preg, som en beslutningsprosess ofte antar. Det er derfor grunn til å understreke at utsondringen av disse fem elementer ikke er ment å representere en inndeling av klart adskilte faser i en bestemt tidssekvens. De vil heller ikke alltid like lett kunne isoleres til bestemte organer. Ikke desto mindre kan en slik differensiering bidra til å klargjøre det mulige desentraliseringsgrunnlaget og å overskride

den formelle distinksjon mellom formell avgjørelsesmyndighet og rådgivende funksjoner. Teoretisk kan vi riktignok tenke oss en situasjon der alle disse elementer tas hånd om av et almektig og allvitende beslutningsorgan; i praksis vil dette være om ikke en umulighet, i det minste en ganske uvanlig situasjon. Om ikke annet vil rene effektivitetshensyn – i sin mest utpreget tekniske forstand – tilsi en viss form for delegering, en fullstendig eller partiell overføring av enkelte beslutningselementer til underordnede eller sideordnede organer. Det er antagelig dette Yates har i tankene, når han viser til at "all political systems contain some elements of decentralization" (Yates 1972, s. 210).

En slik delegering, eller arbeidsdeling om man vil, kan effektueres på grunnlag av en funksjonell inndeling av det totale virksomhetsområde; de kommunale nemnder og utvalg er et nærliggende eksempel på dette. Men den kan også finne sted på grunnlag av en territoriell avgrensning, og det er dette kommunal desentralisering i form av BDU-ordninger eller "neighborhood governments" refererer seg til.

En systematisering av de ulike BDU-varianter, forutsetter imidlertid også en nærmere avklaring av det andre aspektet som omfattes av kommunal desentraliseringsbegreppet; det som Yates formulerer som spørsmålet om "Who gets power in decentralization?", og som vi – noe mer jordnært – vil formulere som et spørsmål om hvorledes slike organer er sammensatt. Om et slikt formelt kriterium ikke rekkerså langt i en vurdering av disse organers reelle selvstendighetsgrad, vil det likvel bidra til å avgrense den politiske referensrammen de opererer innenfor, og de myndighetsrelasjoner som de inngår i.

Variasjonene i dette forhold spenner fra sentraliserte oppnevnelser, slik som i enkelte amerikanske desentraliseringseksperimenter, til former for direkte demokrati – lokale folkeforsamlinger eller almannamøter – slik som i de jugoslaviske bydeler eller lokalsamfunn. Nå utgjør begge disse to forhold ytterpunkter, som hver på sin måte kan sies å overskride en rimelig definisjon av kommunal desentralisering. De er likevel nyttige som teoretiske grensepeler ved at de fremhever to ulike, og sannsynligvis motstridende, referansepunkter og dermed også ulike verdiorienteringer: de sentrale administrasjonsorganer og lokalsamfunnet i sin mest udifferensierte form. Mellom dem finner vi ulike typer av kombinasjoner, formidlet av de politiske partier og/eller av de lokale interesseorganisasjoner.

Tre hovedkategorier skiller seg ut: (1) Organer sammensatt på grunnlag av en kombinasjon av oppnevning og valg; et eksempel er de amerikanske Community Action Agencies (CAP) som har vært sammensatt av administrative tjenestemenn, politiske ombudsmenn og representanter for lokalbefolkningen. (2) Organer sam-

mensatt utelukkende på grunnlag av indirekte valg, dvs. valg foretatt av kommunestyrene eller tilsvarende fora ved et forholdstallsprinsipp, som kan referere seg til de politiske partiers relative styrke i kommunen i sin helhet eller til deres stemmeandel i de enkelte territorielle enheter; det første gjelder foruten de norske BDU-ordninger, de nederlandske "bydistriktsråd" og i alt overveiende grad også – før desentraliseringsloven av 1976 trådte i kraft – de aller fleste italienske "bydelsråd"; det siste er en mer sjelden variant. (3) En tredje kategori er de desentraliserte organer som er sammensatt ved direkte valg, med eller uten restriksjoner for hvilke lister som kan stilles ved slike valg, dvs. hvorvidt bare de politiske partier som er representert i kommunestyret skal ha en slik adgang, eller om også ikke-partipolitiske organisasjoner skal kunne stille lister. Det er den første ordning flertallet i den norske Hovedkomitéen for Reformen i Lokalforvaltningen foreslår det skal gis adgang til (NOU 1974:5, s. 11) og den italienske desentraliseringsloven nå krever; den er også allerede effektivt i enkelte italienske byer (valg 28.–29. november 1976). Den andre ordning kommer derimot til uttrykk i mindretallets standpunkt i Hovedkomitéen (*ibid.*), et standpunkt som har vært aksentuert i flertallsinnstillingen om lokalutvalg i Bærum kommune, som foreslår at grendeutvalgene skal bygge på lokale velforeninger. (*Bærum kommune* 1975, s. 9).¹³

Man kunne således nyansere kategoriene ytterligere. Denne grove inndeling av sammensetningsmåter kan likevel være tilstrekkelig til å angi de hovedtyper av organer man her står overfor. Sammen med variasjoner i typer og omfang av beslutningselementer, definerer den det to-dimensjonale kontinuum som kommunal desentralisering beveger seg innenfor. Matrisen nedenfor er ment å illustrere dette.

Ramme for systematisering av BDU-ordninger

Beslutnings- elementer	Sammensetning av organene					
	Oppnevne- else	Oppnevne- else/valg	Indirekte valg	Direkte valg (politiske)	Direkte valg (upolitiske)	Allman- namøter
Informasjon	Little					
Problemdefi- nisjon	City-halls		Eksiste- rende norske BDU		Fore- slåtte norske BDU	
Definisjon av alternativer						
Valg av alternativer		Ameri- kanske CAP	Italien- ske BDU (før 1976)	Italien- ske BDU (etter 1976)		
Iverksettelse						Jugosla- viske BDU

De BDU-ordninger som kanskje har hatt størst utbredelse og påkalt størst interesse, vil være å finne i de sentrale deler av denne matrisen. Men det er viktig å ha for øyet at variasjonsmulighetene er mange, at institusjonen kan, og i flere tilfeller, er blitt endret, og at fenomenet er underkastet en dynamikk som kan bringe den mot det administrative ytterpunkt (det øvre venstre hjørnet) eller til det politiske ytterpunkt (det nedre høyre hjørnet). Vi har inkludert i matrisen noen eksempler utelukkende for å illustrere de kombinasjonsmuligheter som foreligger. Eksemplene kan forfleres og matrisen utfylles mer nøyaktig.

De to aspektene som utgjør grunnlaget for denne rammen finner likevel gjenklang i to av de tre hovedtemaene som ganske alment synes å ha preget debatten om opprettelsen av slike desentraliserte organer (*Kjellberg* 1971): 1) Spørsmålet om omfanget av den avgjørelsemyndighet som skulle tillegges organene; 2) Spørsmålet om deres sammensetningsmåte og valgprinsipper. Det tredje hovedtema, 3) definisjonen av organenes territorielle utstrekning, er tilsynelatende av en annen natur. I virkeligheten er dette spørsmålet nær beslektet med de øvrige, siden selve definisjonen av den territorielle utstrekning gjenspeiler, implisitt eller eksplisitt, den grunnleggende visjon av BDU-ordningenes plass i den kommunale sammenheng og dermed også de krefter som slike ordninger bæres oppe av. Vi vil derfor komme tilbake til dette i en senere sammenheng.

3. BDU-ordningens alternativer

Før vi tar fatt på drøftelsen av de drivkrefter som ordningen er underkastet, kan det være nyttig å kaste et blikk på nær beslektede fenomener eller mulige funksjonelle alternativer. For det første: desentraliserings-

ordninger som omfatter et mer begrenset saksfelt, men som i likhet med BDU-ordninger er å finne innenfor den insitusjonelle rammen. For det annet: organiserte deltakelsesformer, som har til felles med BDU-ordninger at de er territorielt avgrenset, men skiller seg fra dem ved at de utfolder seg utenfor den institusjonelle sfære.

Det første kan sies å være en forlengelse av den kommunale arbeidsdeling ved nemnder og utvalg, men da med en innlemmelse av en bredere deltagelse av de som berøres av avgjørelsene i de spesifikke saksområder. De (temmelig mislykkede) "community school boards" som ble opprettet og ganske raskt avskaffet i New York i slutten av 1960-årene (*Mudd* 1975, s. 15 passim) ville være et eksempel på dette, på samme måte som etableringen i Norge av samarbeidsutvalg og foreldreråd i skoleverket. Sin klareste og mest generaliserte utforming synes likevel denne type kommunal desentralisering å ha fått i de svenske "institusjonsstyrelser": organer knyttet til bestemte institusjoner slik som daghjem, fritidsinstitusjoner av ulike slag og aldershjem. Sammenetningen kan ha variert noe i de svenske kommuner der en slik ordning har vært satt ut i livet, men slike styrelser bygger gjennomgående på det prinsipp at de respektive institusjoners klienter eller "serviceutnyttjare" skal være representert.¹⁴ Det er også ut fra dette prinsipp – riktignok i en noe utvannet form – at den svenske Kommunaldemokrati-utredningen anbefaler en mer generell innføring og en klarere utforming av ordningen i de svenske kommuner. Et nært tilsvarende prinsipp ligger også til grunn for innovasjonen i de jugoslaviske kommuner etter den generelle reformen av 1974, ved innføringen av et tredje kammer sammensatt på grunnlag av "interest associations". (*Pusic* 1975, s. 138.)

Hverken teoretisk eller empirisk vil BDU-ordningen og "institusjonsstyrelsesordningen" fremstå som klart gjensidig utelukkende alternativer. Ikke desto mindre vil en styrkelse av det ene kunne innebære en svekkelse av det annet, ved at de begge kanalisere visse grunnleggende krefter i den kommunalpolitiske sfære.

Det samme resonnement har gyldighet i forbindelse med det andre alternativet til BDU-ordninger: de ikke-institusjonelle, organiserte former for lokal deltakelse i beslutningsprosessen. Det jeg refererer til, er oppkomsten av ikke-offentlige, lokale organer som pretenderer å gi uttrykk for og å ivareta lokalbefolkningens interesser og krav overfor de kommunale myndigheter, i alle de saker som den berøres av. Slike organer kan være mer eller mindre aktivistiske i sine politiske uttrykksformer, mer eller mindre stabile i sin organisasjonsform, og i tillegg variere med hensyn til bredden av de saksområder som de har i brennpunktet for sin oppmerksomhet. Eksemplene her er legio og jeg inneskrenker meg til å nevne noen få. Den svenske Byalagsbevegelsen – som opprin-

nelig vokste frem i Stockholm i slutten av 1960-årene, og etter hvert har fått en viss utbredelse også i andre svenske kommuner – fremstår kanskje som en av de mest rendyrkede uttrykk for fenomenet; det dreier seg om territorielt avgrensede organer, så å si med front mot de kommunale myndigheter, og som ved hjelp av en fleksibel organisasjonsform søker å mobilisere lokalbefolkningen i ulike typer av saker. Spørsmålet om hvor representative "byalagene" egentlig er, om hvilken suksess de har hatt i oppnåelsen av sine målsetninger, hører ikke inn i denne sammenheng.¹⁵ Det vesentlige er deres tilsynelatende spontane oppkomst og deres uavhengighet ikke bare av de kommunale organer, men også av de partipolitiske organisasjoner. Vi gjenfinner fenomenet, i en noe mindre aktivistisk variant, i Nederland i 1950-årene, da det i flere byer ble dannet "distriktsorganisasjoner for sosial utvikling" helt uavhengig av de institusjonelle organer (*Glasbergen and Simonis* 1975, s. 5), og i de fleste land.¹⁶ Og selv om de er av gammel dato og av mer sedat natur, hører også de norske Velforeninger inn i dette bildet, ikke minst sett på bakgrunn av deres gjenoppblivning og den delvise utvidelse av deres målsetninger. (*Stokkeland* 1976, s. 89 passim)

Det er heller ikke her et spørsmål om gjensidig utelukkethet mellom dette fenomenet og BDU-ordninger; vi vil kunne finne situasjoner der de begge har sin plass. Utviklingen vil riktignok kunne tendere i retning enten av en amalgamering – slik det kommer til uttrykk i Grendeutvalgsinnstillingen i Bærum (*Bærum kommune* 1975) – eller av et konfliktfylt konkurranseforhold – slik som i København (*BT* 1976). De har en felles forankring i utvidelsen og endringen av den kommunalpolitiske virksomhet, men er samtidig uttrykk for ulike visjoner av de problemer som denne utvidelsen har ført til.

4. Den generelle bakgrunn for kommunal desentralisering

Motivene for innføringen av BDU-ordninger er mange, ikke alltid like klare og ofte direkte motstridende. En nærmere analyse av prosessene forut for opprettelsen av slike ordninger, ville fremvise et sammensatt bilde der mange aktører opptrer med ulike intensjoner.¹⁷ Lar denne variasjonsrikdom seg innordne i et generelt mønster? Det svar jeg vil antyde er at de ulike motiver har et felles grunnlag i karakteren ved den offentlige virksomhet og jeg skal i formuleringen av dette svar gjøre bruk av enkelte analytiske begreper hentet fra offentlig økonomi. Men la oss først se på noen enklere forklaringer som har vært fremhevet i forbindelse med etableringen eller forsøk på etablering av BDU-ordninger i ulike situasjoner.

En forklaring som ligger nær for hånden, er at oppkomsten og utbredelsen av fenomenet reflekterer det

kommunale beslutningsapparatens behov for dekonsentrasjon, i en situasjon der det overveldes av saksmengden og problemenes kompleksitet. *Mutatis mutandis*, er det et slikt synspunkt Fesler gir uttrykk for når han skriver

"The scope of state action makes acute the costs of congestion at the center and central officials seek to reduce it by decentralizing; such pragmatic policies if widely practised may become substantially irreversible, and decentralization may even attain the status of incorporation as the major item of official doctrine." (Fesler 1965, s. 555)

Synspunktet gjenfinnes i mange varianter, som f.eks. hos Sharpe:

"The first decentralization tendency that merits discussion is that derived from administrative congestion and overloading. --- Departments are overworked; the span of control of members of the executive becomes impossibly wide and complex; lines of communication and decision-making become inordinately lengthy; and most important of all, public accountability, the essence of democratic government, becomes obscured." (Sharpe 1972, s. 134)

Synspunktet om beslutningsorganenes overbelastning rekker et stykke på vei, men den må suppleres med et synspunkt som kan innfange tendensen til å utvide deltakelsegrunnlaget.

En annen forklaring på BDU-fenomenets oppkomst, en forklaring som kan oppte alene, men like gjerne er å finne sammen med understrekingen av dekonsentreringsbehovet, betoner nettopp deltakelsesaspektet i det offentlige liv: BDU-ordningen er å oppfatte som en (idealistisk) respons på behovet for å styrke det enkelte individs og de enkelte gruppers mulighet til å innvirke på de avgjørelser som de berøres av. I sin reneste form finner man selvsagt en slik visjon formulert i partiprogrammer. Men perspektivet finner også gjenklang i teoretiseringer om institusjonen. Kotler er blant de som formulerer dette mest eksplisitt:

"From our inquiry into the nature of the neighborhood and the city, we can see that the purpose of neighborhood action today is to regain self-rule and representation in municipal government. (s. 27) --- The efficient means for gaining local authority for the neighborhood will be by gaining political transfer from existing units of government. This approach lies between the extremes of militant seizures of institutions on the one hand and non-violent boycotts and abandonment of present public institutions and authorities on the other. The best practical organization for the political strategy of securing the transfer of public authority to the neighborhood is the legal incorporation of the local territory and the writing of a formal constitution of internal rule." (Kotler 1969, s. 41-42).¹⁸

At BDU-fenomenet i mange situasjoner har en forankring i behovet for nye deltakelsesformer, er uomtvistelig. Men like opplagt er at man ikke står overfor en klar og entydig sammenheng. Vitaliseringen av kollektive deltakelsesformer og deres mer aggressive utforming, er ikke alltid uttrykk for klare instrumentelle målsetninger; slike deltakelsesformer tar ikke nødvendigvis sikte på å oppnå en varig plass i de institusjonelle organer. De kan like gjerne næres av en anti-institusjonell ideologi, av en sterk motstand mot å la seg inkorporere i det formelle apparat. (Sharpe 1975, s. 8)

Betoner man denne siden ved de kollektive deltakelsesuttrykk, vil man lett kunne oppfatte BDU-ordninger som det institusjonelle motsvar til en truende aktivisme – eller med en fyndig formulering av en italiensk kommunalpolitiker: Opprettelsen av BDU-ordninger innebærer å trekke opp buksene på de uanstendige spontane aksjoner. (Venuti 1969, s. 81).¹⁹

Det er derfor en åpenbar flersidighet i forholdet mellom deltakelsesaspektet og BDU-ordninger, noe som klart formuleres av Cole:

"From the perspective of neighborhood and minority leaders, citizen participation offers the possibility of a more favorable distribution of municipal goods and services; from the perspective of the urban administrator, such participation offers the possibility of reduced urban tensions." (Cole 1974, s. 7)²⁰

Like viktig som å understreke den flersidighet som preger sammenhengen mellom BDU-ordninger og deltakelsesaspektet, er å etterspore bakgrunnen for at slike deltakelsesformer kommer til uttrykk og betingelsene for at det politisk-administrative apparat oppfatter dette som et behov som bør kanaliseres. Å se bort fra de ideologiske aspekter som de bæres oppe av, ville være å forminske deres betydning.²¹ Men å se bort fra den offentlige virksomhet de finner sin utfoldelse i, ville være å avskjære seg fra muligheten til å stille dem i en konkret referanseramme.

Den generelle heving av utdannelsesnivået blant befolkningen i alle moderne samfunn, den klarere bevisstgjøring av tradisjonelt diskriminerte grupper i sammensatte sosiale situasjoner, de populistiske strømninger som gjør seg gjeldende i de moderne demokratier, alt dette kan bidra til å forklare oppkomsten av en mer kritisk og aggressiv holdning rettet mot de offentlige organer. Men om man ikke utelukkende har for øyet de fargede ghettos i de amerikanske storbyer, eller de segregerte grupper som er oppstått ved den generelle urbaniseringsprosess – forhold som kan være viktige nok i enkelte situasjoner – vil man måtte forklare hvorfor de nye, mer eller mindre klart artikulerte deltakelsesuttrykk, gjerne har en territoriell forankring. Man vil

måtte forklare at disse deltakelsesuttrykk, om de ikke direkte står i motstrid til politikk oppfattet som et spørsmål om interessemotsetninger mellom sosiale grupper, likevel tenderer mot å overskride en slik definisjon av den politiske arena. Hva er det så ved den offentlige virksomhet som kan bidra til å forklare oppkomsten av denne tendensen?

5. Offentlige goder: det administrative og det politiske perspektiv

Svaret krevet bruken av begrepet "offentlige goder" som analysisk hjelpemiddel. Begrepet slik det har vært utviklet i økonomisk teori (jfr. bl. a. *Musgrave* 1939; *Samuelson* 1954 og 1958; *Head* 1961), refererer seg til den type goder som kan forbrukes av den enkelte uten at dette forminsker det mulige forbruk av andre og som ikke gir mulighet til å ekskludere potensielle forbrukere. Fellesforbruk og eksternalitet er de grunnleggende kvalifiserende kriterier for dette teoretiske og høyst abstrakte begrep. Betegnelsen kan variere, og termene "sosiale goder" eller "kollektive goder" kan bidra til å understreke at begrepet refererer seg til selve karakteren ved disse goder og ikke til den produksjonsenheten som står for deres tilblivelse. Begrepets teoretiske motsetninger er private eller individuelle goder, dvs. goder som er delelige i sin karakter og som derfor kan utparselleres til de enkelte individer og grupper og forbrukes av dem uavhengig av hverandre. Det er enighet om at dette begrepspar i sin rendyrkede form ikke vil gjenfinnes i den empiriske verden; innføringen i litteraturen av betegnelsen "kvasi-kollektive goder" er bl. a. et uttrykk for dette. Problemet i anvendelsen av "offentlige goder" – begrepet i empiriske analyser, er at det refererer seg til en generell klasse av fenomener. Innføringen av noen ytterligere distinksjoner vil derfor bidra til å høyne dets analytiske gjennomslagskraft.²²

To distinksjoner er spesielt relevante: Den første refererer seg til "non-subtractability" i Samuelson's termer, dvs. till spørsmålet om i hvilken grad de kollektive goder faktisk har karakter av fellesforbruk i den sosiale situasjon de har som sitt nedslagsfelt. Det vil være mulig, og da ikke bare i teorien, å begrense adgangen til forbruk av kollektive goder ved regler og forbud ("for whites only"). I de fleste situasjoner vil imidlertid slike åpenlyse beskrankninger (etter hvert) innebære så store politiske og administrative kostnader, at de vil overskride grensen for det politisk hensiktsmessige. Viktigere er derfor den faktiske tilgjengelighet til det teoretisk mulige fellesforbruk. Anlegger man et større rekreasjons-senter i en by, vil dette kunne defineres som et kollektivt gode. Det gjenstår likevel det faktum at den territorielle plassering av det, nødvendigvis vil regulere den

faktiske adgang til senteret eller de faktiske kostnader som er forbundet med forbruket av det.

Variasjoner i adgangen til det potensielle fellesforbruk er således et viktig kvalifiserende kriterium. I vår sammenheng antar det en spesiell betydning siden det fremhever muligheten av territorielle interessekonflikter; det avgjørende ved de kollektive goder er nettopp at de ikke kan gis den samme sosiale innpakning som allokeringen av de individuelle goder, hvis tildeling relativt greit (og med rimelig politisk utbytte) kan reguleres etter klare sosial status-kriterier.

Et annet nødvendig kvalifiserende kriterium er tilknytningen mellom et kollektivt gode og et kollektivt onde, dvs. mellom de positive og de negative aspekter. En ting er relasjonen mellom adgangen til fellesforbruket og definisjonen av felleskostnader; spørsmålet om internaliseringen av eksternaliteter, eller i klart språk: å få alle de som er potensielle forbrukere av et gode til å være med på å betale regningen. En løsning av dette problem vil kunne være å skape størst mulige produksjonsenheter, gjerne differensiert etter typer av goder.²³ Men like viktig er de negative "spill-over" effekter innenfor en og samme produksjons- og forbruksenhet. Et nærliggende eksempel er byggingen av en motorvei, som vel tilfredsstiller kravene til kollektivt gode (under forutsetning at man ikke innfører bompenger), men som selv de mest entusiastiske tilhengere av bilismen vil betakke seg for, når traséen skjærer gjennom deres bydel. Byggingen av store og høyst effektive renholdsanlegg i en by, vil kunne komme i samme kategori. Man står derfor også her overfor differensierte preferansmønstre med relativt klare territorielle avgrensninger, eller slik Bish formulerer problemet:

"Local governments face many boundary problems related to public goods and externalities. Different kinds of public goods have different spatial aspects or boundaries – – , and the difference bears importantly on a determination of the level of government able to provide the good most efficiently." (*Bish* 1971, s. 27).

Problemene vil imidlertid fortone seg noe ulikt om man har produksjonen, dvs. tilbudet av kollektive goder i brennpunktet, eller om man har oppmerksomheten rettet mot det faktiske forbruk, dvs. etterspørselen etter disse goder. I det ene tilfellet vil man søke å forminske kostnadene ved å utvide nedslagsfeltet for de kollektive goder; i det andre tilfellet vil man derimot tendere mot å betone et territorielt differensiert forbruks- og preferansmønster. De to ulike perspektiver kan komme til uttrykk i motsetningen mellom det kommunale apparat og aksjonsgruppen blant befolkningen. Det er i en slik motsetning vi finner grunnlaget for oppkomsten av kollektive deltakelsesformer. De to perspektivene kan imidlertid også komme til uttrykk i et spenningsforhold in-

nenfor det kommunale apparat mellom to motstridende effektivitetssyn, et forhold som angir styrken av tendensen til å skape "demokratiske" desentraliserte enheter.

Anvendelsen av kollektive goder-begrepet, med de tilleggsriterier som er blitt antydnet ovenfor, bringer nemlig for dagen en tosidighet i definisjonen av målsetningen for den offentlige virksomhet. Elinor Ostrom understreker nettopp dette når hun skriver:

"The political economist (are led) to consider the *production* (physical rendering) of urban government services separately from the *provision* of such services (i.e. decision to provide, and possibly the billing and/or other financing). Thus, questions such as scale and efficiency, concerned mainly with production, may be considered separately from questions of the distribution of the costs of such services." (Ostrom 1972, s. 483)

Generaliserer vi dette synspunktet, kan vi si at det går et skille mellom to måter å definere målsetningen for den offentlige virksomhet. På den ene side det rendyrkede administrative perspektiv på den offentlige virksomhet med vekt på en effektiv produksjon av kollektive goder, internalisering av eksternaliteter og "economies of scale" – m.a.o. størst mulige produksjonseenheter. På den annen side det rendyrkede politiske perspektiv på den samme virksomhet, med vekt på en annen form for effektivitet: en mest mulig effektiv tildeling av goder til de grupper de representerer, en større varhet overfor det mulig differensierte behovsmønster, et mer åpent blikk for de faktiske ulikheter i det teoretisk mulige fellesforbruk av offentlige goder – og når det oppstår territorielle dissonanser, og de antar en artikulert form – en større evne til å se (den politiske) verdien av desentraliserte enheter.

Det jeg har antydnet, og som like gjerne kan formulere eksplisitt, er at karakteren ved den kommunale virksomhet nettopp p.g.a. dens stigende omfang i høyt utviklede samfunn, skaper grunnlag for territorielle interessekonflikter hvis betydning administratoren vil tendere mot å minimalisere, men som politikeren derimot vil ha en tendens til å kanalisere på en politisk mest mulig effektiv måte. Dette forhindrer ikke at også administratoren kan gjøre seg til talsmann for BDU-ordninger, men da gjerne ved å gi utvalgene en snever territoriell utstrekning – og dermed omfavne, på her-tuginners vis, den populistiske betoning av de (håpløst ineffektive) surrogater av det direkte demokrati.²⁴

Den administrative og den politiske sfære er vanskelig å adskille i de fleste sammenheng; vi har også argumentert for at de nettopp er spesielt innfiltret i den kommunale institusjon. Ikke desto mindre vil det være variasjoner i hvorvidt det er den administrative eller den politiske visjon av effektivitetsmålsetningen, som har hegemoniet. I en situasjon der administratoren styrer,

eller politikeren tenker og handler i administrative termer, vil BDU-ordninger ha en trang fødsel og karrige levevilkår; i situasjoner der politikeren styrer, eller administratoren i sitt tenkesett er til forveksling lik politikeren, vil BDU-ordninger ha rikere vekstvilkår.

6. BDU-ordningens profil i italienske og norske byer: Noen hypoteser

Vi er dermed kommet til et foreløbig endepunkt. Perspektivet som er skissert vil danne grunnlaget for en komparativ analyse av BDU i to italienske og to norske byer.²⁵

Vi har tidligere vist til den relativt tidlige oppkomst og sterke utbredelse av BDU-ordninger i Italia. Omfanget av fenomenet har etter vest-europeisk målestokk betydelige proposjoner. Tendensen til å restrukturere administrasjonsapparatet etter denne mal, bekreftet dette inntrykk. (*Comune di Bologna 1974/6-7; Castellucci e Romagnoli 1974.*) I Norge har BDU kanskje ikke funnet sin endelige utforming. Men det lar seg ikke nekte at siden tanken ble fremkastet i slutten av 1950-årene, har det vært mye plukking av prestekraver (skal vi?/skal vi ikke?).

Nå kan man legge mange forklaringer til grunn for denne forskjell. Man kan for det første, på bakgrunn av fenomenets opprinnelighet i PCI's mønsterby Bologna, oppfatte det hele som et fordekt tiltak fra kommunistenes side på å infiltrere det italienske samfunn; eller i en mer positiv variant: kommunistpartiets forsøk på å skaffe seg en politisk plattform der dette er mulig. En slik forklaring er ikke bare enkel, den er også misvisende. Fenomenet har altfor mange partipolitiske forgreninger til å vokst frem i altfor mange ulike partipolitiske situasjoner, til at forklaringen kan ha særlig gyldighet.

En annen mulig forklaring er at det er relativt enkelt å opprette "demokratiske" desentraliserte enheter i en situasjon preget av en begrenset kommunal aktivitet; fenomenet ville i så fall kunne sies å ha en symbolsk betydning og å næres av et kommunalpolitisk tomrom. Det er tilsynelatende noe bedre hold i denne forklaringen enn i den første. Italienske kommuner har et mer begrenset kompetanseområde enn norske kommuner og de står opplagt i et sterkere motsetningeforhold til de sentrale myndigheter; opprettelsen av BDU-ordningen vil kunne bidra til å legitimere deres plass i det offentlige liv og forsterke deres posisjon vis à vis statsapparatet. All den stund den kommunale virksomhet likevel har et betydelig omfang (jfr. *Villani 1968, b. II og Allum 1973, ss. 212-21*) og de eksisterende BDU fremviser et anselig aktivitetsnivå (jfr. *Bondioli 1974, ss. 112-23, og Zucchini 1976, ss. 371-77*), må man definere de symbolske aspektene svært vidt, for at en slik forklaring skal kunne dekke mer enn en flik av virkeligheten.

En tredje forklaring, hvis grunntrekk leseren vil gjenkjenne, er at de rent politiske elementer dominerer den italienske kommunalinstitusjonen; det er disse elementer som ved sin visjon av den kommunalpolitiske virksomhet utgjør den utslagsgivende faktor i opprettelsen og utbredelsen av BDU-ordninger.

Dette forhold kan i negativ form formuleres som et spørsmål om utbredelsen av klientelistiske relasjoner (jfr. bl. a. *Graziano* 1976), og den kan i en mer positiv form, defineres som et sterkt innslag av partipolitiske synspunkter i administrasjonen og omformingen av de fleste myndighetsrelasjoner til politiske relasjoner – på godt og ondt. I flere av sine arbeider har Tarrow fremhevet nettopp dette aspekt ved italiensk kommunalpolitikk. (*Tarrow* 1974 og 1975), og Fried's arbeide bekrefter dette inntrykket, selv om man vurderer hans budsjettanalyse med den fornødne saltklypen. (*Fried* 1971). Enkelte formelle trekk ved kommunalinstitusjonen peker i samme retning: for eksempel det forhold at sammensetningen av de utøvende kommunale organer skjer etter et parlamentarisk prinsipp, dvs. at kommunalrådene er politisk ansvarlige og kan felles ved mistillitsvotum, eller det forhold at det som tilsvarer finansrådmannen i norske kommuner, dvs. den administrative leder, er nær sagt usynlig (og om man ser ham, vil han sitte nederst ved bordet).

En nærmere substansiering av dette synspunktet forutsetter likevel noe mer enn slike løse inntrykk og må derfor utstå til en annen anledning. Men gitt at den siste forklaring på oppkomsten av BDU-ordningen i Italia er dekkende, vil man også kunne forvente at den vil fremvise en ulik profil enn i norske kommuner:

- 1) BDU-representantene vil variere i de to situasjoner m.h.t. grad av politisk profesjonalisering;
- 2) bydelsutvalgenes virksomhet vil variere m.h.t. grad av penetrasjon i den kommunale avgjørelsesprosess;
- 3) utvalgene vil variere m.h.t. i hvilken grad de makter å bli integrert i det lokalsamfunn, de er det formelle representasjonsuttrykk for.

Men selvsagt, den beste prøven på puddingen er å spise den.

Francesco Kjellberg

Referenser

- Albertson, B. och Bergqvist, S. 1975: "Kommunal demokrati i internasjonell belysning" i *SOU* 1975:46, ss. 47-62.
- Allum, P.A. 1973: *Italy - Republic without Government*, Norton, N.Y. 1973.
- Altschuler, A.A. 1970: *Community Control*, Pegasus, N.Y. 1970.
- American Behavioral Scientist 1971: "Special Issue on Urban Decentralization", *ABS*, vol. 15, nr. 1.
- Ardigò, A. 1966: "Ragionamenti sull'ideologia del decentramento urbano" i *Decentramento Urbano*, IL-SES, Milano 1966.
- Baldersheim, H. 1973: *Centralisering og Desentralisering. Omgrepsanalytisk drøftingar*. (Stencil) Sosiologisk Institutt, Bergen 1973.
- Bernard, J.-P., Blaucherie, J.-M., Lecomte, P. 1972: "Les groupes d'action municipale dans le système politique local" i *Revue Française de Science Politique*, vol. XXII (1972), 2.
- Biscaretti di Ruffia, P. 1972: "La pubblica amministrazione nell' Ungheria di oggi" i *ISAP-Notizie* 1974/2.
- Bish, R.L. 1971: *The Public Economy of Metropolitan Areas*, Markham, Chicago, 1971.
- Bish, R.L. and Ostrom, V. 1973: *Understanding Urban Government*, Institute for Public Policy Research, Washington D.C., 1973.
- Bergen kommune 1973: *Innstilling om bydelsutvalg*, Bergen kommune 1973.
- Bergen kommune 1975: *Innstilling om bydelsutvalgenes avgjørelsesmyndighet*, Sak nr. 233, Bergen kommune 1975.
- Bondioli, F. 1974: "I quartieri a Bologna. Elementi per l'analisi di un caso di decentramento comunale" i *Centro Sociale*, vol. XXI (1974), n. 118-120. (Forkortet engelsk utgave: *Decentralization in Bologna: Fifteen Years of Political Debate, Ten Years of Practical Experience*, særtrykk.)
- BT 1976: "Udeleligt ansvar" (Lokalråd vs. bydelsråd) Leder. *Berlingske Tidende*, 8/4-1976. København.
- Bærum kommune 1975: *Innstilling om lokalutvalg i Bærum*, Bærum kommune, 1975.
- Cajelli, Ferrari, Mor e Zucchetti, 1976: *I consigli circoscrizionali*, Giuffrè ed. Milano 1976.
- Castellucci, F. e Romagnoli, U.: *Un comune che cambia*, Il Mulino, Bologna 1974.
- Camera dei Deputati 1966: *Decentramento democratico dell'amministrazione comunale*, Camera dei Deputati, IV Legislatura, Proposta di legge n. 3049, Roma 1966.
- Camera dei Deputati 1971: *Decentramento amministrativo dei comuni in circoscrizioni*, Camera dei Deputati, V Legislatura, Disegno di legge n. 3143, Roma 1971.
- Camera dei Deputati 1976: *Norme sul decentramento e sulla partecipazione dei cittadini nella amministrazione del comune*. Camera dei Deputati, V Legislatura, legge n. 278 del 8/4-1976, Roma 1976.
- Cole, R.L. 1974: *Citizen Participation and the Urban Policy Process*, Lexington Books, Lexington 1974.
- Comune di Bologna 1972: *Delibera consiliare per la determinazione dei confini dei quartieri (9/4-1962)*. Comune di Bologna, 1962.
- Comune di Bologna 1963: *Delibera consiliare per il regolamento degli organismi democratici di quartiere (29/3-1963)*. Comune di Bologna, 1963.
- Comune di Bologna 1969: *Secondo tempo del decentramento. Orientamenti ed attuazione*. Atti del dibattito consiliare, dicembre 1968-marzo 1969, Bologna 1969.
- Comune di Bologna 1974 a: *Per un ulteriore sviluppo del decentramento e della partecipazione. Proposte di un nuovo regolamento per gli organismi di quartiere*. Documenti del comune 1974/2. Bologna.
- Comune di Bologna 1974 b: *Per un ulteriore sviluppo del decentramento e della partecipazione democratica. Dibattito consiliare*, Documenti del comune 1974/3. Bologna.
- Comune di Bologna 1974/6-7: *La ristrutturazione dei servizi tecnici*. Documenti del comune 1974/6-7, Bologna.
- Dente, B. 1975: "Le proposte di riforma dell'ordinamen-

- to comunale e provinciale" i Romeo, S. (ed.): *Gli enti locali nella prospettiva regionale*, Edizioni di Comunità, Milano 1975.
- Council of Europe 1966: *Report on the evolution of local and regional structures*, Council of Europe, Doc. 2110, 26/9-1966.
- Evans, R.H. 1967: *Coexistence: Communism and its practice in Bologna 1945-1965*, Univ. of Notre Dame Press, Notre Dame 1967.
- Fesler, J.W. 1948: *Area and Administration*, Univ. of Alabama Press 1948.
- Fesler, J.W. 1965: "Approaches to the Study of Decentralization" i *Journal of Politics*, vol. 27 (1965), ss. 536-66.
- Fesler, J.W. 1968: "Centralization and Decentralization" i *Int. Enc. of the Soc. Sciences*, vol. I, 1968.
- Frederickson, G. (ed.) 1973: *Neighborhood Control in the 1970s. Politics, Administration, and Citizen Participation*, Chandler, N.Y. 1973.
- Fried, R.C. 1971: "Communism, Urban Budgets, and the Two Italies", i *Journal of Politics*, vol. 33 (1971), ss. 1008-51.
- Galetti, V. 1975: *Bologna non è un'isola rossa*, De Donato, Bari 1975.
- Glasbergen, P. and Simonis, J. 1975: *Issues of Centralization and Decentralization in the Netherlands*, Paper to the Inter-University Center for Graduate Studies, Dubrovnik, 1975.
- Government Publications 1971: *Local Government Reorganization*, Government Publications (Pr. 1572), Dublin 1971.
- Graziano, L. 1976: "A conceptual framework for the study of clientelistic behavior" i *European Journal of Political Science*, vol. 4 (1976), nr. 2, ss. 149-74.
- Hammer, H. 1971: *Lov om styret i herreds- og bykommuner* (Med kommentarer av H. Hammer), Sem og Steenersen, Oslo 1971.
- Hampton, W. 1969: "Local Government and Community" i *Political Quarterly*, vol. 40 (1969), ss. 151-62.
- Head, J.G. 1962: "Public Goods and Public Policy" i *Public Finance*, 1962, ss. 197-221.
- Högdahl, L. och Eckström, G. 1975: "Kommundelsråd, styrelser för institutioner m.m." i *SOU* 1975:46, ss. 231-62.
- Häggröth, S. 1971: "Byalagsrörelsen i Stockholm 1968-1970", i *Statsvetenskaplig Tidskrift* 1971, nr. 2.
- Häggröth, S. 1975: "Opinionsgrupper på kommunalnivå", i *SOU* 1975:46, ss. 147-63.
- Kaufman, H. 1963: *Politics and Policies in State and Local Government*, Englewood Cliffs, N.Y. 1963.
- Kjellberg, F. 1971: *Report from the Working Group on "Community Building"*, IULA Conference on Citizen Participation and Local Government, Zagreb, oct. 1971. (Stensil).
- Kjellberg, F. 1974: "Det kommunale selvstyre i komparativt perspektiv", i *Statsvetenskaplig Tidskrift*, 1974/3.
- Kotler, M. 1969: *Neighborhood Government*, Bobbs-Merrill, N.Y. 1969.
- Lange, R.-P. (ed.) 1973: "Zum Rolle und Funktion von Bürgerinitiativen", *Zeitschrift für Parlamentsfragen*, vol. 4, (1973).
- Lundquist, L. 1972: *Means and Goals of Decentralization*, Studentlitteratur, Malmö 1972.
- Moynihan, D.P. 1970: *Maximum Feasible Misunderstanding*, Free Press, N.Y., 1970.
- Maas, A. (ed.) 1959: *Area and Power*, Free Press, Glencoe 1959.
- March, J.G. and Simon, H.A. 1958: *Organizations*, John Wiley, N.Y. 1958.
- Médard, J-F. 1969: *Communauté locale et organisation communautaire aux Etats-Unis.*, Armand Colin, Paris, 1969.
- Mudd, J. 1975: *Beyond Community Control. A Neighborhood Strategy for City Government*, (Stencil) Woodrow Wilson International Center, Washington D.C. 1975.
- Musgrave, R.A. 1939: "The Voluntary Exchange Theory of Public Economy", i *Quarterly Journal of Economics*, LIII (1939), ss. 213-37.
- NOU 1974:5: *Lokaluvalg i kommunene*. Delutredning fra Hovedkomiteen for reformer i lokalforvaltningen, Univ. forlaget, Oslo 1974.
- Olson, M. jr. 1969: "The Principle of Fiscal Equivalence", i *American Economic Review*, vol. 59 (1961), nr. 2, ss. 479-87.
- Oslo Kommune 1971: *Innstilling fra Bydelsutvalgskomiteen*, Oslo 1971.
- Oslo Kommune 1972: *Innstilling om Bydelsutvalg*, Oslo 1972.
- Ostrom, E. 1971: "Metropolitan Reform: Propositions Derived from Two Traditions", i *Social Science Quarterly*, vol. 53 (1972), ss. 474-93.
- Ostrom, V. 1975: *Political Orders and Public Service Structures*, Workshop in Political Theory and Policy Analysis, Indiana University, Bloomington 1975.
- Public Administration Review 1972/3: Symposium on Neighborhoods and Citizen Involvement, *PAR*, vol. XXXII, no. 3.
- Public Administration Review 1972/4: Special Issue on Citizens Participation in Model Cities and Community Action Programs, *PAR*, vol. XXXII, no. 4.
- Pusic, E. 1975: "Intentions and Realities: Local Government in Yugoslavia" i *Public Administration*, vol. 53 (1975), nr. 2, ss. 133-52.
- Redcliffe-Maud and Wood, B. 1974: *English Local Government Reformed*, Oxford Univ. Press, London 1974.
- Richards, P.G. 1971: *The New Local Government System*, Unwin, London 1971.
- Samuelson, P.A. 1954: "The Pure Theory of Public Expenditures", *Review of Economics and Statistics*, XXXVI (1954), ss. 387-89.
- Schmandt, H.J. 1973: "Decentralization: A Structural Imperative" i *Frederickson, G. (ed.)* 1973.
- Sharpe, L.J. 1972: "Centralization, Decentralization, Participation" i *Fears and Hopes for European Urbanization*, Nijhoff, The Hague 1972, ss. 126-50.
- Sharpe, L.J. 1975: *Instrumental Participation and Urban Government*, (stensil), Nuffield College, Oxford, 1975.
- Simon, H.A. 1957: *Administrative Behavior*, Free Press, N.Y., 1957.
- SOU 1975:41: *Kommunal demokrati*. Huvudbetänkande, SOU 1975:41, Stockholm 1975.
- SOU 1975:46: *Kommunal organisation och information*. Rapport. SOU 1975:46, Stockholm 1975.
- Stokkeland, H. 1976: *Etablering av bydelsutvalgssystemet i Oslo*, (Hovedoppgave) Institutt for statsvitenskap, Univ. i Oslo 1976.
- Strömberg, L. och Persson, M. 1975: *Kommundelsråden i Göteborg 1974. Sammansättning och medborgarkontakter*, Rapportserien 1975:7, Statsvetenskapliga Institutionen, Göteborg Universitet.
- Talbot, J. and Humble, S. 1976: *A Survey of Neighbo-*

- urhood Groups in England, INLOGOV, University of Birmingham 1976.
- Tarrow, S. 1974: *Partisanship and Political Exchange in French and Italian Local Politics*, Sage Professional Papers, London 1974.
- Tarrow, S. 1975: "Local Activists in Public Office" i Blackmer, L.M. and Tarrow, S. (ed.): *Communism in Italy and France*, Princeton Univ. Press, 1975.
- Tiebout, C.M. 1956: "A Pure Theory of Local Expenditures" i *Journal of Political Economy*, LXIV (1956), ss. 416-424.
- U.S. ACIR 1967: *Fiscal Balance in the American Federal System*. U.S. Advisory Commission on Intergovernmental Relations, Washington D.C., 1967.
- U.S. NCUB 1968: *Building the American City*, National Commission on Urban Problems, Washington D.C., 1968.
- Venuti, G.C. 1969: "Decentramento a Milano", i *Comuni e Decentramento*, Editori Riuniti, Roma 1969.
- Villani, A. 1968: *Le strutture amministrative locali*, vol. I-II, Franco Angeli, Milano 1968.
- Yates, D. 1972: "Neighborhood Government" i *Policy Sciences*, vol. 2 (1972), ss. 209-19.
- Yates, D. 1973: *Neighborhood Democracy*, Lexington Books, Lexington 1973.
- Zacchini, B. (ed.) 1976: *Dieci anni di decentramento a Bologna*, Edizioni L. Parma, Bologna 1976.
- Zawadski, S. 1972: "Warsaw" i Robson, W.A. (ed.): *Great Cities of the World*, Allen & Unwin, London 1972.
- Zimmerman, J.F. 1972 a: *The Federated City*, St. Martin, N.Y. 1972.
- Zimmerman, J.F. 1972 b: *Neighborhood Governments: A Desirable Institutional Change?* Paper to the Tenth Annual Institute of the American Society for Public Administration, Albany, 1972.
- 7 Bondioli 1974, s. 70-71; listen inkluderer ikke oppkomsten av tilsvarende ordninger i landkommuner. For en generell diskusjon jfr. Villani 1968 b II, ss. 211-12. Litteraturen om de italienske BDU-ordninger er også meget omfattende; et nylig publisert arbeide inneholder en bibliografi med over 200 titler med referanse til det ideologiske grunnlag, de rettslige aspekter og de praktiske erfaringer av denne kommunale innovasjon; jfr. Zacchini 1976, ss. 379-88.
- 8 Jfr. art. 3 i "Norme sul decentramento etc." Ordningen hadde inntil da hvilt på et noe uklart rettslig grunnlag; utvalgene ble opprinnelig opprettet av de enkelte kommuner med hjemmel i en liberal fortolkning av en sovende paragraf i kommuneloven av 1915, noe som til tider ga grunnlag for kontroverser mellom kommunene og de sentrale overprøvelseorganer, dvs. prefekturet. For en kommentarutgave av den nye loven, jfr. Cajelli, Ferrari, More Zucchetti, 1976.
- 9 I England, jfr. Talbot and Humble 1976; i Polen, jfr. Zawadski; i Ungarn, jfr. Biscaretti di Ruffia 1974.
- 10 For en generell diskusjon av desentraliseringsbegrepet jfr. særlig Fesler 1965 og 1968; for en balansert kritikk av litteraturen jfr. Baldersheim 1973.
- 11 Oslo kommune 1972, vedlegg 3, s. 4. Jfr. også "forskrifter for bydelsutvalg" i Bergen. Kap. 3, III: "Utvalgene skal . . . 5. Utarbeide en egen rapport (bydelsrapport) for hver valgperiode om tilstanden i bydelen", jfr. Bergen kommune 1973, bilag 1, s. 15 og Bergen kommune 1975; jfr. også det første reglement for BDU i Bologna (1963) art. 12, i Zacchini 1976, s. 220.
- 12 For en beslektet utsondring av beslutningselementer og kompetanseområder, jfr. Yates 1973, s. 23 passim, som anvender dette i en systematisering av BDU-ordninger i USA.
- 13 Jfr. også mindretallet i Bydelsutvalgskomiteen i Oslo, Oslo kommune 1971, s. 20 passim; jfr. også Stokkeland 1976, s. 93 passim.
- 14 For en nærmere beskrivelse av "institusjonsstyrelser" jfr. SOU 1975:41, s. 236-39 og Högdaht og Ekström 1975, s. 243-51. For en prinsipiell diskusjon av ordning og anbefaling, jfr. SOU 1975:41, s. 267-74.
- 15 For en nyttig beskrivelse og analyse av Byalagsbevegelsen, jfr. Haggroth 1971, og Haggroth 1975.
- 16 For tilsvarende fenomener i USA, jfr. bl.a. Médard 1969; i Frankrike, jfr. Bernard e.a. 1972; i Italia, jfr. bl.a. Carli 1970; i Vest-Tyskland, jfr. Lange 1973.
- 17 For en beskrivelse av prosessen i Bologna, jfr. Bondioli 1974; for en beskrivelse av opprettelsen av ordningen i Oslo jfr. Stokkeland 1976.
- 18 For en tilsvarende betoning, jfr. bl.a., Altschuler 1970; Hampton 1969; Zimmermann 1972 b.
- 19 For en mer akademisk formulering av samme synspunkt, jfr. Dente 1975, s. 62; for en diskusjon av konfliktmodell versus konsensusmodell av italienske BDU-ordninger, jfr. bl.a. Ardigò 1966.
- 20 For en diskusjon av antitesen mellom "neighborhood government" og "the social action protests model", med referanse til amerikanske forhold, jfr. bl.a. Schmandt 1972, s. 30.
- 21 Sharpe gir ved en distinksjon mellom "developmental" og "instrumental participation", en inngående diskusjon av disse aspektene, jfr. Sharpe 1975.

Noter

- 1 Vedtak i Oslo bystyre av 7/12-1972; jfr. for øvrig Oslo kommune 1971 og 1972.
- 2 Jfr. bl.a. offentlige innstillinger i Irland: *Government Publications*, 1971; i Italia: *Camera dei Deputati* 1966 og 1971; i Sverige: SOU 1975:41.
- 3 Jfr. Redcliffe-Maud 1969; Redcliffe-Maud and Wood 1974; Richards 1971.
- 4 Litteraturen om de amerikanske eksperimenter med BDU-ordninger eller "neighborhood governments" er etter hvert blitt meget omfattende. For en oversikt og systematisering av de ulike ordninger og eksperimenter, jfr. særlig Yates 1972 og 1973, Zimmermann 1972 a, *American Behavioral Scientist* 1971, *Public Administration Review* 1972/73; for en nærmere diskusjon av de føderalt initierte desentraliseringsprogrammene, jfr. spesielt Moynihan 1970; *Public Administration Review* 1972/4; Cole 1974, s. 11 passim.
- 5 Jfr. *Comune di Bologna* 1962 og 1963; for den senere utvidelse av BDU's kompetanse jfr. *Comune di Bologna* 1969, 1974 a og 1974 b.
- 6 Foruten de mange omtaler i internasjonal presse av det "kommunistiske under", jfr. bl.a. Evans 1967 og Galetti 1975.

- 22 Diskussionen som följer bygger särskilt på *Bish* 1971, s. 25 passim; jfr. också *Bish and Ostrom* 1973 og *Ostrom* 1975.
- 23 För en teoretisk diskussion av detta problem jfr. speciellt *Tiebout* 1956 og *Olson* 1969.
- 24 Jfr. det opprinnelige forslag om 20 utvalg og det endelige vedtak om 33 utvalg i Oslo, *Oslo kommune*, 1971 og 1972.
- 25 Undersøkelsen omfatter 5–8 BDU i Bologna, Modena, Oslo og Bergen og vil bygge på følgende data: 100 intervjuer av BDU-representanter i hver by, saksdokumenter for utvalgene og utvalgenes delttagelse i den endelige utforming av generalplanen i Bologna og kommuneplanen i Oslo.

Det amerikanska presidentvalet: seger för den okände mannen från Plains

I. Inledning

Även om de exakta konstellationerna varit omöjliga att förutsäga, har det likväl inte varit så svårt att efter ett presidentval föreställa sig åtminstone det ena partiets kandidat vid nästa val. Så kunde man efter 1960 års val tänka sig, att om Kennedy av något skäl föll ifrån vore Johnson ett rimligt val, medan hans motståndare 1964, Barry Goldwater, 1960 lär ha förefallit som en långsökt variant. På samma sätt kunde man väl efter 1964 års val tänka sig att om Johnson inte skulle ställa upp av någon anledning, vore Hubert Humphrey ett rimligt alternativ, även om Nixon på den republikanska sidan verkade vara – efter 1962 års nederlag i guvernörsvalet i Californien – en rätt osannolik kandidat. Att Nixon skulle ställa upp 1972 var inte annat än logiskt, medan demokraternas George McGovern uppenbarligen 1968 hade förefallit helt osannolik.

Inget amerikanskt val liknar något annat. Likväl hade det nog 1972 varit svårt att föreställa sig, att 1976 års kandidater skulle bli Gerald Ford och Jimmy Carter. Men av 1972 års inblandade kvartett, Nixon-Agnew och McGovern-Shriver befanns två under mellantiden ha begått oegentliga handlingar och en (McGovern) så långt till vänster om sitt partis mittfåra att han var en engångskandidat, kanske nödvändig i en viss historisk politisk situation, men otänkbar i andra. Så kom det sig att valet 1976 kom att stå mellan den f d minoritetsledaren i representanthuset Gerald Ford, USA:s förste icke folkvalde president, och f d guvernören i staten Georgia, Jimmy Carter.

Ford hade efter makttillträdet i augusti 1974 ställt sig tveksam till tanken på att ställa upp som presidentkandidat 1976. Men han ändrade sig snart, och efter något halvår i Vita Huset blev Ford mer eller mindre uttalat sitt partis – som man då trodde – oomstridda kandidat. Jimmy Carter var den förste av de demokratiska aspiranterna som gick ut med en offentlig kandidatur. Han skulle inte bli ensam. Det blev inte heller Ford.

Redan i föregående översikt (StvT 1975:2 sid. 77–83) kunde konstateras, att ett av det demokratiska partiets värsta problem inför 1976 års val var det överflöd på kandidater till presidentämbetet man hade. Förutom Ted Kennedy, Hubert Humphrey och George Wallace hade flera redan i samband med eller snart efter 1974 års mellanval anmält intresse reellt och i vissa fall även formellt: Henry Jackson, Lloyd Bentsen, Morris Udall, Jimmy Carter, Fred Harris, Terry Sanford, inga direkt nya namn i amerikansk politik, men flertalet nya i detta sammanhang. Vid början av 1975 hade Walter Mondale, den äldre senatorm från Minnesota, redan prövat sin lycka och gett upp; han fann efter långa resor runt landet att han fortfarande i opinionsundersökningar hade en enormt låg s. k. igenkänningsfaktor – väljarna visste helt enkelt inte vem han var. Han försvann således från kampanjen – tillfälligt som det skulle visa sig. Men ytterligare ett par nya namn dök upp i den liberale senatorm Birch Bayh från Indiana och McGovern's slutlige vicepresidentkandidat från 1972, förre fredkårschefen och Parisambassadören Sargent Shriver.

II. Valkampanjen

Utgångsläget inför den som alltid nära årlånga valkampanjen var således ett betydande antal kandidater på den demokratiska sidan. Av dessa hade väl Henry Jackson länge det bästa försprånget, då han med nyttjandet av de nya kampanjfinansieringslagarna hade en som det då såg ut solid ekonomisk bas för den långa och enormt dyrbara process som valet av en amerikansk president innebär.

Men även om Henry "Scoop" Jackson hade detta försprång, var det väl ändå många – inklusive föremålet självt – som ville satsa en slant på Hubert Humphrey. Denne demokratiska veteran hade ju 1968 så när, trots ett sönderrivet parti, vunnit över Nixon. Stödet åt Lyndon Johnsons Vietnam-politik skulle väl 1976 vara glömt eller i vart fall förlåtet. Och som det syntes sannolikt att Ted Kennedy menade allvar med att inte vilja riskera attentat och ett återupplivande av Chappaquiddick-incidenten var väl Humphrey ett naturligt val. Humphrey intog hela tiden fram till dess primärvals-

säsongen hade avslutats de facto den hållningen, att han inte ville underkasta sig den skärseld som denna process innebär och som f. ö. endast blivit värre med åren; allt flera stater har anammat olika former av primärval: 1976 var det trettio stycken av femtio, ett rekord. Men samtidigt sade Humphrey, att han inte skulle avvisa en kallelse från partiet att ställa upp. Många bedömare anser att Humphrey helt enkelt satsade på att de många kandidaterna skulle slå ut varandra, att de trettio primärvalen inte skulle ge något klart utslag och att då konventet i juli naturligen skulle vända sig till den beprövade stridshästen Humphrey.

Denna kalkyl hade mycket som talade för sig. Men Humphrey hade – som praktiskt taget alla andra – bedragit sig på Carters målmedvetna och långsiktiga strategi. Carter vann först i New Hampshire, traditionellt det första primärvalet i slutet av februari. Här ställde dock varken Jackson eller Wallace upp. Dessförinnan hade dock Carter skaffat sig ett bra läge genom att när Iowa först av alla stater lät sitt demokratiska parti – utan primärval – utse delegater till nomineringskonventet få en klar ledning. Han fick åtskillig publicitet som han sedan skulle ha nytta av inte minst i New Hampshire. Därefter adderade Carter delegater i primärval efter primärval. Stora steg mot segern var att han slog ut George Wallace i Florida, där denne hade gjort fint ifrån sig 1972, att han vann över Jackson i Pennsylvania; trots kraftigt stöd från fackföreningsrörelsen klarade inte Henry Jackson denna industristat, och därmed var han de facto borta ur leken. De andra nämnda kandidaterna hade också fallit ifrån en efter en. Udall höll dock ut i det längsta, och dessutom fick Carter två nya medtävlare i den äldre senatoren från Idaho, Frank Church och Californiens guvernör Edmund (Jerry) Brown Jr. Trots att Udall gjorde aktningsvärda insatser – han var sålunda på håret att vinna i Wisconsin – och Brown och Church vardera slog Carter i ett par delstater, fortsatte denne således att lägga delegat till delegat.

Den primärvalskampanj som ännu i februari/mars tedde sig osäker, avslutades i god tid före konventet. Det rådde efter de sista primärvalen den 8 juni ingen som helst tvekan om att Carter skulle bli nominerad till sitt partis kandidat, med all sannolikhet i första omgången. Konventet blev därför inte en händelse som man kunde se fram emot med spänning, utom i ett enda avseende: vem skulle Carter välja som medkandidat? Sju kandidater utkristalliserade sig tidigt: sex senatorer, John Glenn från Ohio, Adlai Stevenson från Illinois (sonson till en vicepresident och son till en tvåfaldig presidentkandidat), Edmund Muskie från Maine (vice-presidentkandidat från 1968 års valkampanj och tidigt utslagen presidentkandidat 1972), Frank Church från Idaho, Henry Jackson från staten Washington (tidigare utslagen flerfaldig presidentkandidat) samt Walter

Mondale från Minnesota. Härtill kom före ordföranden i representanhusets Watergate-kommitté, kongressmannen Peter Rodino från New Jersey. Ett oerhört intresse bullades upp kring denna enda fråga. Carter bidrog också till intresset genom att – som alla presidentkandidater – hävda att hans vicepresident skulle få viktiga arbetsuppgifter. Och valet var viktigt: många presidenter har fallit ifrån under sittande period. Oavsett om man nu anser valet av medkandidat medfört överdriven publicitet eller inte, hade emellertid journalisterna intet val, ty inga andra frågor vid det i sak stilla, men till formen som alltid utomordentligt livliga konventet väckte något större intresse. Carter bestämde sig – i samma målmedvetna stil som tidigare – för att maximalt utnyttja denna publicitet. En efter en kallades de prospektiva kandidaterna till hans hem i Plains, Georgia, för att förhöras om sin syn på ämbetet och politiken; de som inte fick komma till Georgia, fick samma behandling i New York.

Walter Mondale blev således den som fick Carters förtroende. Tre avvägningar hade Carter, påstod han, gjort när det gällde vem som skulle bli vicepresidentkandidat: (1) skulle han bli en bra president; (2) skulle han och Carter komma bra överens; och (3) skulle vederbörande lägga några röster till bilden, som Carter inte skulle kunna annars få till sig (s. k. balansering av biljetten). Det blev efter hand – med nya rykten och antydda läckor varje dag – klart att valet nog skulle stå mellan den erfarna katoliken Muskie och den något mindre erfarna liberala norskkättlingen Mondale.

Historien om valet av Mondale är intressant – den berättas inte här för att ge någon ny dimension, bara för att den illustrerar Carters metodik. ”The best politics is to pick the best person”, sade kampanjchefen Jordan som svar på en fråga om hur det hela egentligen gått till när den tämligen okände f. d. guvernören efter 19 månader blivit nominerad i första omgången – när från början fältet omfattade tioalet mer eller mindre seriösa demokratiska kandidater, av vilka Carter ju endast var en och ganska okänd.

Bakom Carters stormning av den demokratiska bastiljen låg en oerhört väl planerad och målmedveten kampanj. Det är möjligt att Carter själv först lekt med tanken på att söka uppnå landets främsta ämbete. Men det var några personer i hans stab i Atlanta, som i ett memorandum för nära fyra år sedan till guvernören föreslog att han skulle söka nomineringen. Den bästa politiken är att plocka ut den bästa politikern, således. De var ambitiösa, de visste att Carter var ambitiös. När den grupp, som ännu är kärnan i hans stab, tog kontakt med Carter 1972, fann de att han också tänkt på saken. Ett av de verkliga snilledragen var förstås att se till att Carter – som vid 1972 års demokratiska konvent i Miami Beach höll nomineringstalet för den senare rivalen Hen-

ry Jackson och som redan då enligt somliga lär ha sökt bli nominerad som McGovern's vicepresidentkandidat – blev ordförande i den kampanjkommitté som fungerade inför 1974 års s. k. mellanval; således de val till senaten, representanthuset, guvernörsresidensen som hålls vartannat år, också mellan presidentvalen. Härigenom fick Carter anledning att resa omkring i landet och lära känna folk. När primärvalskampanjen skulle börja inför 1976 skulle han ha två skäl som talade för sin person: han var en känd liberal sydstatsguvernör och hade ett rätt omfattande kontaktnät bland partiaktivister ute i landet. För att ytterligare bryta igenom den farliga mur som okändheten kan innebära skulle Carter delta i alla primärval (på något undantag när), klara det första (New Hampshire) hyggligt och slå ut Wallace i södern, främst i det första sydliga primärvalet, Florida.

Tålmodigt arbete, men också tur, präglade Carters valkampanj. Tur att Wallace inte var sig lik efter 1972 års attentat, att Kennedy inte kunde och/eller ville ställa upp, att vissa möjliga andra kandidater som främst Hubert Humphrey, men också Frank Church och Jerry Brown, kom för sent i bilden, att liberalernas favorit, Morris Udall, så knappt slogs i ett par primärval. En god politiker måste också ha tur.

Även om Carters kandidatur var klar var konventet givetvis inte utan intresse. Tydligt var att det i det stora hela stod på samma linje som Carter i viljan att göra upp med det förflutna: Vietnam, Watergate som skapat en mycket klar, men alltid under ytan närvarande anti-Washington-stämning i detta land. Denna anti-Washington-stämning var ju det dominerande draget i denna valkampanj. Men varför har just Carter av anti-Washingtonianerna lyckats bäst? Wallace hade nått zenit politiskt, Brown var för sofistikerad och kanske för specifikt kalifornisk. Men faktum är att övriga kandidater kom för sent eller på annat sätt var knutna till etablissemangen i Washington. Och Carter förstod att ge sin antihuvudstadskampanj en religiös överton, som slår an. Det behöver inte bara betyda, att Carter eller hans anhängare är religiösa, endast att moraliska aspekter, som många tyckt kommit bort i Watergate och 1970-talets USA, här fortfarande ges en uttalat religiös klädsel. En betraktare påstod att hela anti-Washingtonkomplexet var en fråga om att etablera ett nytt förhållande mellan individ och statsapparat. Det hade Carter förstått. Folk ville inte höra om frågeställningar av mera konkret natur. De ville höra om individualism och grundläggande värden.

Konventet blev alltså, liksom Carters avslutningstal, dominerat av föreställningarna om enighet, tro, marsch framåt. Retoriken har sina speciellt amerikanska traditioner. Vad som är anmärkningsvärt är att en demokrat från den djupa södern klarat att ena det tidigare svårt splittrade partiet; ideologiskt och inte minst tidigare i

rasfrågan har ju skillnaderna mellan Wallace och t. ex. Humphrey varit enorma.

Ett annat skäl till att Carter blev den som bäst kunde föra anti-Washingtonflaggan vidare, var att Carter dittills inte hade någon klar profil. Det tal varmed Carter accepterade nomineringen var allmänt, men föll enligt de flesta bedömare inom ramen för det demokratiska partiets centrala traditioner. "Our country has lived through a time of torment. It is now a time for healing. We want to have faith again. We want to be proud again. We just want the truth again. It is time for the people to run the government and not the other way around". Sådant var temat i Carters kampanj, sammanfattat i få meningar. Var han liberal eller konservativ eller vad? Själv säger Carter att han inte är någondera. Han valdes 1970 till guvernör i Georgia på ett konservativt program, men visade sig vara mera liberal än man hade skäl att tro. Det är vad republikanerna pekade på: han skulle bli lika liberal när och om han kommer in i Vita Huset. Se bara på valet av Mondale.

På den republikanska sidan borde bilden ha varit enklare. Efter en inledande tveksamhet visade sig Ford snart nog intresserad av ett val – ett omval var det ju inte fråga om eftersom han inte *valts* varken till vicepresident – eller presidentämbetena, utan utsetts av kongressen respektive tillträtt efter Nixons avgång. Därmed borde saken ha varit klar. Ingen amerikansk president sedan Chester Arthur 1884 har nekats ny nominering av sitt parti. Men en del, som Truman 1952 och säkerligen Lyndon Johnson 1968, backade ut efter det första primärvalet när det var klart att de skulle, om de insisterade på nominering, kunna bli utsatta för en allvarlig utmaning.

Så även om Ronald Reagan skulle göra ännu ett försök att bli president trodde väl ingen, att Fords ställning som partiets kandidat på allvar var hotad. Det var den dock, särskilt efter primärvalet i North Carolina, som Reagan överraskande vann och inte minst efter Reagans stora seger i Texas i april. Striden mellan de båda kandidaterna kom att fortsätta ända fram till konventet i Kansas City i medio av augusti.

Till slut visade sig ändå Fords "incumbency", hans innehav av presidentämbetet, vara av avgörande betydelse. Sammantaget med vissa taktiska misstag från Reaganlägrets sida ledde detta till att en merpart av de obundna delegaterna valde att stödja Ford. Trots att de bägge kandidaterna kämpat sig igenom en primärvalskampanj från februari till juni, frenetiskt sökt påverka utgången i de delstater som utser sina delegater vid konvent samt sökt infånga de obeslutsamma var läget vid konventets öppnande i Kansas City den 16 augusti ännu inte helt klart. Även om de flesta politiska bedömare vid det laget trodde att Ford skulle segra, fanns likväl

utrymme för sensationer. Några veckor tidigare hade Reagan utsett den liberala Pennsylvaniasenatorn Richard Schweiker till sin vicepresidentkandidat. Därigenom hoppades den förre guvernören övertala delgater från de nordöstra industristaterna att gå över till honom. Reagans vågspel skänkte honom emellertid endast ett fåtal delgater, samtidigt som han upprörde ett antal av sina mest benhårda konservativa anhängare så till den grad att dessa gick över till Ford.

Om således Reagans personliga kandidatur stupade på mållinjen, har de idéer han och hans anhängare representerar fått ett kraftigt inflytande över det republikanska partiet. Under hela primärvalskampanjen hade president Ford steg för steg drivits mot höger och bl. a. tvingats att tona ned sitt utrikespolitiska agerande exempelvis vad gäller avspänningen och förhandlingarna om ett nytt kanalavtal med Panama. Utrikesminister Kissinger hade också stundtals, bl. a. under konventet, varit försatt i ett slags politisk karantän. Tydligast var den konservativa trenden manifesterad i det valprogram som antogs. Om detta uttalade Reagan att det inneslöt "in bold and unmistakable colors and no pastel shades" de flesta av de ståndpunkter han framfört under sin kampanj. Även om erfarenheterna visar, att den valde presidenten inte är bunden av innehållet i ett valprogram, kunde detta ändå ses som ett tecken på var partiets aktiva medlemmar står i viktiga frågor. Det är uppenbart att Fordlägret, när segern syntes klar, valde att kompromissa och ge efter hellre än att söka strid för att undvika att ytterligare alienera Reagan-anhängarna. De sistnämnda fick t. o. m. utan omröstning igenom ett tillägg till plattformen, som i något dunkla och diffusa, men ändå uppenbara ordalag kritiserade Ford/Kissingers avspänningspolitik. Slutresultatet utgjorde således ett konservativt, i många frågor mycket konservativt aktstycke, som stod i bjärt kontrast mot det relativt liberala program demokraterna antog i New York i juni. Medan det republikanska programmet stod för en uppbromsning av de federala myndigheternas aktiviteter – "less government, less spending, less inflation" – önskade demokraterna en aktiv roll för dessa och "fairer distribution of income and wealth". Ett klassiskt tvistefråga i den amerikanska politiska debatten således, men samtidigt, om man nu kan döma enbart efter partiprogrammen, klarare alternativ – liberalt och konservativt – än de amerikanska väljarna haft sedan 1964.

President Fords uppgift efter den uppsplitande interna kampen var sannerligen inte avundsvärd. Han måste nu först söka ena sitt kluvna parti. För de som sett hur stort inflytande de konservativa krafterna fått över partiplattformen och med vilken fattning Reagan accepterade sitt nederlag föreföll detta inte vara en helt omöjlig uppgift. Men medan de bägge rivalerna på den sista konventsdagen talade om partiets enighet (om än fortfarande

med viss reservation), fanns åtskilligt av bitterhet bland Reagans "fotfolk". Hur representativt detta var för Reaganväljarna i allmänhet och i vilken utsträckning man skulle stödja Ford när känslorna svalnat var givetvis svårt att förutspå. I tidigare opinionsundersökningar framförde många Reagansupporters att de inte skulle rösta på Ford om deras man förlorade. Denna attityd kunde givetvis komma att förändras när förlusten var ett faktum. Det troligaste var att det övervägande flertalet av Reagans anhängare kom att rösta på Ford som "the lesser of two evils", men att de sällsynt entusiastiska och aktiva republikaner som arbetat för Reagan skulle visa samma offervilja i en Fordkampanj syntes otroligt.

För att vinna måste Ford också nå ut bland de väljare som inte är republikaner. I dag uppger sig endast ca 20 % av den amerikanska väljarkåren tillhöra detta parti, medan drygt 40 % betecknar sig som demokrater och knappt 40 % oberoende. För att nå ut till dessa grupper borde nu Ford enligt de flesta bedömare börja röra sig mot mitten av det politiska spektrat. Ett sätt att göra detta hade varit att välja en vicepresidentkandidat som stod till vänster om honom själv. Namnförslag saknades inte: senatorn Baker, förre bitr. justitieministern Ruckelshaus, handelsministern Richardson var bland dem som nämndes. På den konservativa sidan märktes bl. a. finansministern Simon och förre Texasguvernören och finansministern Connolly.

När Kansassensatorn Robert Dole utsågs kom detta som en fullständig överraskning för samtliga politiska bedömare. Visserligen fanns han med bland de 10–15 namn man spekulerade i, men han hörde knappast till de kandidater som ansågs stå i främsta ledet. En relativt okänd senator som på det hela taget hyste samma politiska åsikter som presidenten ("our views coincide almost identically", menade Ford själv) och inte ens balanserade Fords kandidatur geografiskt, eftersom de bägge kommer från mellanvästern. Visserligen var Dole en kandidat som Reagan och hans anhängare kunde leva med, vilket naturligtvis var viktigt att ta hänsyn till i detta läge, men, menade många kommentatorer, det fanns gott om kandidater som uppfyllde detta kriterium. Vidare utsattes det sätt på vilket Dole valdes för kritik. Det har framkommit att president Ford slutgiltigt bestämde sig endast några timmar innan beslutet offentliggjordes.

Två skäl har särskilt framhållits som avgörande för Fords val. För det första var Dole en gammal god vän sedan representanthustiden i vars sällskap Ford kände sig "comfortable". Detta, att presidenten i sitt val av vicepresidentkandidat var ovillig att frigöra sig från sin egen politiska krets, kritiserades i massmedia. Som skäl nummer två anfördes att Dole var en politisk slugger, god talare och från debattör, vilket anses kunna utgöra

ett komplement till Fords mer mediokra offentliga prestationer. Dole skulle således användas för att attackera och provocera Carter, medan Ford i så hög utsträckning som möjligt skulle driva sin kampanj genom att agera ovanför valkampanjen i Vita Huset. Om denna taktik skulle hålla återstod att se. Utgångsläget var inte lovande. Oddsden pekade klart i Carters favör. Han nominerades av ett enigt konvent och hade ett enigt parti bakom sig. Gallupundersökningarna gav honom en klar ledning. Flertalet kolumnister tillskrev knappast Ford en chans att vinna valet. Det skulle mycket till för att Ford på denna korta tid skulle kunna hämta in Carters försprång.

Den fortsatta valkampanjen kom att domineras av de tre stora TV-debatterna och Fords kontinuerliga upphämtning av Carters försprång. Efter det demokratiska konventet hade Carter nämligen ett sådant med 26 %, vilket var en i USA:s politiska historia oöverträffad siffra. Den berodde givetvis på att mätningen gjordes omedelbart efter det demokratiska konventet, då detta parti för första gången sedan 1964 kunde utåt och även inåt framstå som ett enat och segervisst parti. Nu fanns äntligen chansen att förutom den nemera traditionella dominansen av kongressens båda hus, guvernörsresidens och delstatslegislaturer också efter åtta års paus komma tillbaka till Vita Huset. Samtidigt stod det republikanska partiet splittrat och kanske något regeringstrött.

Man kunde sålunda förutse att detta väldiga opinionsmässiga gap skulle komma att slutas högst väsentligt, när det republikanska konventet ägt rum och detta parti skulle komma att sluta leden kring sin utsedde kandidat. Dessutom var det ju att vänta, att Carter allteftersom han skulle komma att precisera sig, måste mista popularitet: definitionsmässigt måste han allteftersom han tog ställning i kontroversiella frågor, stöta bort grupper.

En sådan förutsägelse visade sig vara sann. Ford hämtade in poäng efter poäng. Avgörande för Carters lycka i valet blev inte osannolikt de tre stora TV-debatterna eller snarare gemensamma presskonferenser – som ordnades på Fords initiativ. Det gav Carter en chans att bli mer känd bland folk ute i landet, att bli etablerad som en seriös presidentkandidat. Carter var enligt de flestas utsago inte så lyckad i en första debatt, men vann de övriga två klart.

Det är således möjligt att Ford gjorde ett misstag när han inbjöd till dessa debatter. Men i det läge detta skedde behövde Ford all publicitet han kunde få. Det var inte heller ett orimligt antagande att hans ställning skulle gynna honom i debatterna. Det momentum, som Ford haft alltsedan konventet i augusti, bröts bl. a. av den blamage han blev upphovsman till i den andra TV-debatten när han förnekade att Sovjet utövade någon dominans i Östeuropa och samtidigt påstod att det inte skulle bli någon sådan dominans under hans adminis-

tration. Detta hade många väljare inte minst de av öst-europeisk börd svårt att svälja.

Det är av intresse att notera att vicepresidentkandidaterna denna gång tycks ha spelat en stor roll för kampanjen och valets utgång. Carters medkandidat Walter Mondale visade sig vara en stor tillgång för Carter, inte minst i norr. På samma sätt var väl Robert Dole en tillgång för Ford i mellanvästern, men en nackdel i många andra stater då han så tydligt framstod som huvudet kortare än Mondale.

III. Valresultatet

En effekt av Watergateaffären förväntades av många – inte minst opinionsundersökarna – vara att valdeltagandet skulle sjunka under femtio procent. Det blev nu inte fallet. Uppslutningen kom att ligga kring knappa 54 procent vilket är en låg siffra, men inte anmärkningsvärt låg. Valdeltagandet har sedan 1912 fluktuerat mellan dryga 60 och knappa 50 procent efter att från 1876, då det var dryga 80 procent, till 1912 sjunkit hela tiden. Valdeltagandet 1976 var således lågt. Men det kan inte sägas ha varit exceptionellt lågt eller ens egentliga innebära någon bestämd, mera långsiktig trend, i motsats till vad som ofta sägs. Att valdeltagandet överhuvudtaget är så lågt är ju en gammal stridsfråga, inte minst inom amerikansk statsvetenskap, där de konservativa hävdade att det är bra att valdeltagandet inte är högt. Endast de som bryr sig om den politiska processen tillräckligt för att rösta bör göra detta. Övriga väljare måste vara ointresserade av sina samhälliga rättigheter och skyldigheter och lätta offer för demagoger. På samma sätt hävdar vänstersinnade, att en höjning av röstandelen skulle öka de mera radikala rösternas läger i USA. Vad det låga deltagandet sedan beror på kan bara antydast: landets storlek, tvåpartisystemet som inte *kan* ta alla rösters intressen under sina vingars skugga, valmaskinernas allt mindre säkra kontroll över de invandrades preferenser, etc. etc.

När det gäller en analys av valresultatet bör den börja med följande resonemang.

Det sägs nu på många håll att Gerald Ford gjorde en fenomenal valkampanj, att han *nästan* klarade Jimmy Carter. Det är sant att t. ex. några tusen röster i några delstater där Carters viktoria var knapp, hade kunnat svänga om hela utgången. Men det omvända är också sant: några tiotusental strategiskt placerade röster hade enligt vanliga kriterier kunnat ge Carter en storseger (den blev i procent inte så liten i alla fall, 51–48 med 1 procent för Eugene McCarthy). Exempelen visar främst risken för felslut av att i efterhand möblera om i resultattabellerna efter behag.

Men vad som framför allt är sant är följande. Jämte Herbert Hoover är Gerald Ford den ende sittande pre-

sident som under 1900-talet nekats återval, till på köpet mot en för mindre än ett år sedan så gott som helt okänd förutvarande guvernör från den djupa södern. Ford var dessutom oerhört nära att som förste sittande president sedan Chester Arthur 1884 bli nekad nominering av sitt eget parti. Därtill höll han på att bli överkörd av den ytterst konservativa 65-åriga California-guvernören Ronald Reagan.

Dessa förhållanden är välkända. De dras här fram bara för att antyda, att många av de dryga femtio procent av de röstberättigade som röstat, tydligen ansett Gerald Ford vara en interimistisk president. Han hade gjort sitt genom att städa efter Nixon, men han var inte en man på vilken vare sig partiet eller väljarna ville satsa för framtiden. Att han ändå kom så nära en seger beror nog främst på två saker: dels "the incumbency", dvs. de fördelar innehavet av ämbetet ger – och de är inte få – dels det faktum att inte heller Carter dittills lyckats väcka någon entusiasm.

Fords försvarare skulle säkert säga, att Ford ju blivit president genom en serie oförutsedda händelser, att han aldrig strävat efter ämbetet och att han därför inte hade någon vision av framtiden. James Naughton säger i *New York Times* den 14 november: "He took office when we didn't need to look into the future but assure ourselves we had one". Men, som en annan observatör uttrycker det: "goodness and decency in the Presidency were not enough". Väljarna ville ha något mera.

Ser man närmare på valresultatet kan det – som Louis Bean gör (*Christian Science Monitor* 18 november) – konstateras att fördelningen av stater mellan de båda partierna visar en förvånande likhet med samma karta vid 1960 års val. Kennedys seger över Nixon var avsevärt knappare i röstetal, men något bredare i termer av elektorsröster. Ser man landet indelat i regioner kan konstateras att i de 16 västliga delstater Ford vann fick Carter 44 % och Kennedy (mot Nixon), som också vann dem, 45 %. Både Ford och Nixon fick 47 % i 10 nordöstliga stater. Av 12 stater i nordöst som Carter vann fick han 52 och Kennedy i samma stater 53 %. Carter fick slutligen 57 % av rösterna i 10 vunna sydstater, medan Kennedy fick nöja sig med 55 i samma stater. Också i övrigt är koalitionen syd-nordöst för den vinnande demokraten slående i kontrast med den förlorande republikanens väst och nordväst. Likheter i valutgången kan föranleda många frågor: kan en förhållandevis okänd kandidat som Carter och Kennedy och med en i mångas ögon alltför stark religiös identifikation (baptism resp. katolicism) kanske med en uppsyn av maktsträvare bara räkna på gamla säkra demokratiska fästen i norr och söder? Det kan ha sitt intresse att påpeka att sedan 1876 har bara tre presidentval gett ett knappare utslag i termer av elektorsröster: 1876(1), 1884(37) och 1916(23). Carter fick således 297 mot Fords 248. 1960 var relationen 303 för Kennedy och 232 för Nixon.

Många analytiker har påpekat att Carters mål var att uppliva den gamla demokratiska koalitionen från Roosevelts tid: svarta, fackföreningsanslutna arbetare, intellektuella och liberaler i norr. Häri lyckades Carter. Men denna koalition, som 1932–1944 räckte till för att vinna ett val, hade 1976 krympt till dryga 40 %. Folkomflyttningar och sociala förändringar har lett till detta förhållande. Carter var alltså tvungen att söka stöd utanför koalitionen.

Det är likafullt klart att han inte skulle kunnat vinna utan det massiva stöd som dels de färgade, dels fackföreningsrörelsen åstadkommit. De färgade har till över 94 % stött den nyvalde presidenten, och AFL-CIO hade en omfattande kampanj på gång i de industririk staterna i nordöst, Pennsylvania och Ohio främst. Men även i en del andra stater har de svarta tydligen åstadkommit åtskilligt som i Texas, Missouri, Maryland osv. Han fick i alla fall nästan lika massivt stöd som Lyndon Johnson 1964, och då var ju ändå situationen på rösträttsområdet i högsta grad akut. Vad som är fullt klart är att Carter brutit den tendens till republikanska inbrytningar i den gamla södern, som påbörjades under Eisenhower och, med avbrott för Kennedy-Johnson, fortsattes under Nixon.

Man kan naturligtvis fråga sig hur det skulle ha gått om inte 1968 års stora politiska sensation, Eugene McCarthy, åter ställt upp, denna gång som oberoende. Han drog röster från Carter – det torde vara oomstritt. Kanske drog även Carters föregångare som guvernör i Georgia, den starkt konservativa Lester Maddox, som nu ställde upp för American Independence Party (som 1968 hade George Wallace som presidentkandidat) röster från Carter. Med deras röster skulle Carter ha vunnit ytterligare fem stater med 36 elektorsröster.

Intressant är att Carters röstetal i allmänhet i de flesta stater varit lägre än hans partis på andra nivåer (senatorer, representanthusledamöter, guvernörer etc.). Det demokratiska partiet ökade sitt antal senatorer med en och relationen är nu 62–38 till demokraternas förmån (varav en s. k. independent). I representanthuset har demokraterna nu 292 ledamöter mot 148 republikaner vilket ger en majoritet av nästan 2 till 1. Av delstaterna styr nu demokraternas guvernörer 37, republikanernas bara 12; en stat styrs av en oberoende. I 36 av delstatslegislaturerna dominerar båda husen av demokrater. I nio delstater är kontrollen delad och i Nebraska, som bara har en kammare, är legislaturen icke partipolitisk. Det är en förkrossande majoritet för det demokratiska partiet, om alltså inte för presidenten Jimmy Carter. Republikanernas ställning har nu hos väljarna blivit så svag att de sedvanliga domedagsprofeterna börjat höra av sig, och förutspått partiets ändalykt. Det är nog att blåsa litet för snabbt i denna basun, om man tror denna utveckling vara om hörnet.

När det sedan gäller intressanta namn bland senatorer

och guvernörer kan följande anmälas: bland senator-svalen kan nämnas att f.d. FN-ambassadören Daniel Moynihan vann en klar seger i New York över sittande James Buckley (vald gemensamt av republikanerna och statens konservativa parti). Sittande senatorm Robert Taft av den klassiska republikanska familjen från Ohio, klarade inte förre senatorm Howard Metzenbaum, som alltså får återvända till Capitol Hill, där han suttit ett kort tag tidigare som av sin då demokratiska delstatsguvernör utnämnd senator. Republikanerna vann två överraskande segrar, då den nu sjuttioårige förre semantikprofessorn och rektorn för University of Southern California, S.I. Hayakawa, vann över sittande demokraten John Tunney i Californien och Indianapolis borgmästare Richard Lugar slog den mångårige demokratiska innehavaren Vance Hartke.

Överhuvudtaget var det en betydande omsättning i senaten på grund av att flera inte ställde upp till omval – såväl demokraternas majoritetsledare Mike Mansfield som republikanernas minoritetsledare Hugh Scott från Pennsylvania hörde till dem – till följd av oväntade nederlag, kommer denna församling att innehålla 17 nya namn.

När det gäller guvernörsvälerna kan nämnas att nationen fick sin andra kvinnliga guvernör (vid sidan av Connecticuts Ella Grasso) i staten Washingtons Dixie Lee Ray, f. d. ordförande i amerikanska atomenergikommissionen. Den enda överraskande utgången var den i Missouri, där sittande republikanen Christopher Bond, en av detta partis yngre stjärnor, oväntat fick ge sig mot demokraten Joseph Teasdale. I West Virginia får familjen Rockefeller en ny guvernör genom John Rockefeller IV, som vann mycket klart över republikanen Cecil Underwood; tidigare har ju vicepresidenten Nelson Rockefeller varit mångårig guvernör i New York och hans nu framlidne bror Winthrop i Arkansas. I allt vann demokraterna fyra guvernörplatser (Missouri, North Carolina, Washington och West Virginia) och förlorade tre (Delaware, Illinois och Vermont).

IV. Valets innebörd och utsikter för kommande år

Enligt de flesta tecken borde president Ford ha vunnit valet: han var känd, allmänt omtyckt, hade den sittande presidentens alla fördelar osv. Men han vann ändå inte, mest till följd av att många tydligen uppfattade hans presidentgärning som alltför otydlig för de problem, såväl in- som utrikespolitiska, som nu konfronterar USA.

Det demokratiska partiet behåller sitt starka grepp om väljarna på de allra flesta nivåer. Allt tal om nya majoriteter etc. som var gängse konversationsämne under 1970-talets första år, är borta. Däremot består det svår-förutsebara elementet som presidentvalsnivån utgör: där kan vad som helst i princip hända. Många talar i USA

om åttaårscyklar, vilket således innebär att administrationerna ändras vart åttonde år. Mycket ligger det i ett sådant konstaterande. Då en president väl välts vill det mycket till att han skall kastas ur sadeln redan efter en period, då han har så många fördelar framför sin motståndare: makten, namnkunnigheten etc. Gerald Ford är alltså ett undantag om man ser det från hans personliga utvecklingspunkt. Men Ford kan också ses som en förlängning av den Nixonska presidenturen, då han ju efterträdde denne under pågående ämbetsperiod. Dessutom var således inte Ford vald av folket, inte ens till vicepresidenturen; det bör ha legat honom i fatet.

Och republikanernas utsikter? De bör inte vara fullt så mörka som många kommentatorer nu påstår även om kretsarna kring Reagan fortsätter sin verksamhet och risken för sprickor kvarstår. Därmed är inte sagt att man redan i 1978 års mellanval kan förutse en republikansk återkomst med kraftigt ökad representation i senat och representanthus. För att detta parti skall kunna göra en come-back av samma slag som 1966, då man efter det allvarliga nederlaget 1964 i representanthuset vann 47 platser, fordras att något allvarligt händer den Carterska administrationen. Visserligen har denna att emotse besvärliga år, inte minst ekonomiskt. Men att dessa skulle ha ackumulerats så till den grad redan 1978 lär inte många bedömare tro: det året var det med all sannolikhet Vietnamkriget som orsakade republikanernas storseger i mellanvalet. Ser man på historiska föregångare finns det som Louis Bean skriver (Christian Science Monitor den 16 december 1976) anledning att anta att demokraterna under "normala" förhållanden kommer att förlora någonting mellan fem (1962) och tolv (1970) platser i valet till representanthuset 1978, snarare än de 25–30 platser en något längre historisk genomsnittstrend visar.

Det förefaller således som om det mesta trots allt består i amerikansk politik. Norman Nie, Sydney Verba och John Petrocik har nyligen gett ut en uppföljning av Angus Campbells m. fl. nu klassiska "The American Voter" (1960). I denna studie påstås det att de amerikanska väljarna under senare år, sedan Campbells och hans kollegers studie slutfördes, har blivit mera ideologiskt medvetna och ämnesorienterade. Vietnam och 1960-talets rasproblem ryckte upp de gamla politiska koalitioner; några nya koalitioner har inte bildats ännu. Antalet tillfrågade som uppger sig vara oberoende (den tredje kategorin vid sidan av demokrater och republikaner som amerikaner kan registrera sig som) har stadigt stigit, samtidigt som kategorin republikaner nu således är nere i dryga 20 %.

Nie, Verba och Petrocik har haft en del otur, när de publicerade sin bok just 1976. Deras observationer är säkerligen riktiga – men bara till en viss punkt. Det är obestridligt att väljarna – men främst bara på pre-

sidentvalsnivån – blivit mera nyckfulla, att den grupp som rör sig mellan de båda huvudpartierna blivit större. Man har således kunnat bevittna samtidigt den paradoxala upplösningen av politiska lojaliteter och en aktivering av de röstandes intresse. Hand i hand med denna utveckling har som författarna påpekar, de republikanska aktivisterna blivit mera konservativa än partiets väljare i allmänhet och demokraternas aktivister mera liberala än detta partis genomsnittsväljare. Och i jämförelse med de resultat som nåddes med Campbells och andras bok, liksom än mera med Paul Lazarsfields "The People's Choice" (1950), har väljaren, blivit mera intresserade av sakfrågor. Men just 1976 var de sannolikt inte så intresserade av sakfrågor, som av kandidaternas personlighet och "image", av deras moraliska halt. Det är sannolikt en av orsakerna till Carters framgång i den demokratiska nomineringsprocessen liksom – fastän i mindre grad – i själva presidentvalet. Carter hade förstått att väljarna detta år efter Vietnam, Watergate och Fords

övergångspresidentur behövde moralisk integritet, en diskussion om väljarnas förhållande till statsmakten osv., som Elisabeth Drew refererar en demokratisk observatör (i New Yorker 31 maj 1976). Det var detta Carter talade om före nomineringen.

Jimmy Carter och hans administration kan nu enligt många mening räkna med 16 års oavbruten maktutövning. Efter Carters åtta år skulle följa åtta år med Mondale. Att Carter, förutsatt att inga grava olyckor inträffar under hans första fyra år, kan påräkna omval, är väl tämligen säkert. Men om den demokratiska administrationen därefter skall fortsätta beror väl i stor, kanske avgörande utsträckning, på hur USA:s- och världens – ekonomi utvecklas under hans presidentur: skall man komma ur "stagflationen" eller inte?

Washington i januari 1977
Mats Bergquist

Litteraturgranskningar

MAGNUS ISBERG – ANDERS WETTERGREN – JAN WIBBLE – BJÖRN WITTRÖCK: *Partierna inför valjarna. Svensk valpropaganda 1960–1966* Stockholm: Allmänna Förlaget 1974 (Stockholm Studies in Politics, 6.1974)

1. Inledning

Denna avhandling ventilerades vid Stockholms Universitet i juni 1974. Det kan således inte anses förhastat, att den nu recenseras i Statsvetenskaplig Tidskrift. Jag skulle vara glad om det kunde hävdas att tankeinsatsen vid utformandet av recensionen vore direkt proportionell mot den tid som gått, men så förhåller det sig tyvärr inte.

Avhandlingen är originell bl. a. i det avseendet, att den är en kollektiv produkt, bakom vilken står inte mindre än fyra författare. De ansvarar gemensamt för undersökningens allmänna uppbyggnad och den närmare fördelningen ser ut på följande sätt: Anders Wettergren har skrivit kapitlen 1 och 10 ("Målteori för partiets handlande" resp. "Partiernas valpropaganda till olika väljargrupper"), Björn Wittrock kapitlen 2 och 9 ("Undersökningens uppbyggnad och metodiska förutsättningar" resp. "Partiernas valpropaganda och de rörliga väljarna"), Magnus Isberg kapitlen 3 och 8 ("Väljares partival och partiets propaganda" resp. "Partiernas propaganda i sakfrågor") och Jan Wibble kapitlen 4, 5 och 6 ("Parti, politik, samhälle – en översikt av 1960-talets utveckling i Sverige", "Partiernas informationstillgång" samt "Partier och propaganda – en intervjuundersökning"). Sammanfattningen och kapitlet om den innehållsanalytiska tekniken har författarna skrivit gemensamt.

Vid disputationen fungerade jag som fakultetsopponent på Wettergrens och Wittrocks avsnitt samt som extraopponent på Isbergs avsnitt. Harry Forsell var opponent på Wibbles avsnitt och Bengt-Owe Birgersson på Isbergs. Den ingående diskussionen om dels undersökningarna av partiernas informationstillgång och intervjuundersökningen med ledande politiker, dels den

i avhandlingen använda innehållsanalysens allmänna uppläggning och detaljer sköttes således av Forsell respektive Birgersson, vilket nämnes här eftersom den följande recensionen har föga att säga på dessa punkter. Utan allt tvivel skulle emellertid politikerintervjuerna och den innehållsanalytiska metoden förtjäna en fortsatt granskning och diskussion.

Undersökningen har utarbetats inom ramen för den s. k. Partiforskningsgruppen, med stöd från Riksbanksfonden. Inom detta projekt, innefattande ett 15-tal deltagare från Stockholm, Göteborg, Lund, Uppsala och Umeå, har man vidare gjort ingående studier av de svenska partierna mellan valen 1966 och 1968 med tonvikt på 1968 års valrörelse¹ av partier och masskommunikation med tonvikt på valrörelsen 1970,² av de svenska partiapparaterna,³ "ståndpunktsproduktionen" inom partierna, relationerna mellan partieliter och partimedlemmar, etc.

Avhandlingen är på nära 500 sidor + bilagor. Den bygger på en mycket stor arbetsinsats och utgör det hittills enda exemplet i svensk politikforskning på en detaljerad studie av partipropagandas innehåll i en serie av allmänna val. Att fyra författare slår sig samman om en avhandling kan naturligtvis medföra vissa problem, t. ex. i form av svårigheter att integrera de olika avsnitten (mera om detta senare), men det har i föreliggande fall fr. a. gjort det möjligt att genomföra en sammanhängande undersökning av ett område, som givetvis är vida större än vad en enskild författare skulle kunna klara av; det har också inneburit en "pooling of resources" vad gäller insikter i vetenskapsteori, politologisk teori, forskningsteknik och empiriska insikter, vilket sammantaget gör avhandlingen högst lärorik. En nackdel med en sådan avhandling skall måhända nämnas, fastän den är av mindre betydelse: givet reglerna för svenska doktorsdisputationer blir genomförandet av en sådan disputation komplicerad för såväl författare som opponenter. Granskningen i detta fall skedde väsentligen som en serie av fyra disputationer i följd, varvid respektive författare fick svara för sina avsnitt; vissa avsnitt förekom dock där flera författare var inblandade i diskussionen. Det hela varade, om jag minns rätt, unge-

fär i 9 timmar, vilket också medförde vissa problem för diskussionsdeltagare bland publiken. En arg kritiker talade om en "strömhoppdisputation", en inte särskilt lyckad bild eftersom det inte ställdes lägre krav på strömhopparnas individuella prestationer än om de hade utfört enskilda hopp. – Vid en vägning av för- och nackdelar med en kollektiv avhandling av detta slag menar jag att fördelarna här klart har övervägt.

Min allmänna bedömning av avhandlingen är att den utgör en imponerande prestation och ett väsentligt bidrag till den nordiska politikforskningen. Den kan inte förbigås av någon, som är intresserad av skandinavisk partiforskning, och den innehåller dessutom ett originellt bidrag till utvecklandet av teknikerna med kvantitativ innehållsanalys.

Den följande recensionen bygger väsentligen på min muntliga opposition och följer den vanliga opponenttendensen att ta upp det som kan te sig diskutabelt; det blir således oproportionellt mycket av ifrågasättande och kritik. Detta skall emellertid inte undanskymma mitt positiva helhetsintryck.

2. En "målteori" för partiers handlande

Den allmänna ramen för författarnas analys är ett demokratiskt flerpartisystem: det finns tre eller flera partier, vilka utser kandidater i de allmänna valen; bland dessa kandidater utser väljarna representanter till parlamentet i allmänna, regelbundna val med lika rösträtt; det råder en fri opinionsbildning; regeringsbildning sker enligt parlamentarismens principer (5).

Inom ramen för detta system antas det allmänna partimålet för varje parti vara:

Partierna strävar efter att nå positioner som maximerar deras möjligheter att påverka de beslut som fattas av parlament och regering (4).

Detta mål benämns *positionsmaximering*. Ur detta mål härleds två intermediära mål:

Partierna strävar efter röstmaximering.

Partier som ej kan nå egen majoritet på kort sikt strävar efter samarbete med andra partier (8).

Dessa båda mål, vilka kan betraktas som hypoteser (8) styr enligt författarna i hög grad deras empiriska undersökning.

I det inledande kapitlet förekommer också en utförlig diskussion om man bör räkna med ett särskilt *värderingsmål*, som i princip skulle kunna styra partiernas handlande, åtminstone i vissa fall (8–12). Författarna avvisar detta, huvudsakligen på pragmatiska grunder. Visserligen, skriver de, kan positionsmaximering ses som en förutsättning för att ett parti skall kunna förverkliga sina värderingar (undantag finns, eftersom dessa värderingar kan förverkligas av andra partier), och visserligen skulle det öka "realismen" i modellen, om

man arbetade med ett sådant mål, men författarna tror inte att det skulle ha ökat modellens förklaringsförmåga. Skälen till detta är de många operationella problem som uppstår, då man skall precisera ett värderingssystem, ge det ett konkret innehåll, bestämma vägningsregler i fall av konflikt mellan olika i systemet ingående värderingar, precisera vilka direktiv värderingssystemet ger för handlandet i konkreta fall, precisera vad som skulle hända i fall av oenighet mellan ett partis beslutsfattare i värderingsfrågor (vilket skulle innebära ett nedbrytande av författarnas aktörsbegrepp och därmed övergång till en mindre aggregerad analysnivå); skulle man därtill försöka fastställa värderingar för ett parti med hjälp av dess publicerade program av olika slag, blir det svårt att bortse från att sådana program också avses fylla strategiska funktioner.

Alla dessa argument har naturligtvis en viss vikt, men jag har likväl svårt att värja mig för känslan av att författarna försöker bevisa lite för mycket och att de är lite väl benägna att hemfalla åt "operationalistiska" argument, vilka, om uttrycket tillåtes i detta sammanhang, närmast fungerar som en "ideologisk överbyggnad på en arbetsekonomisk bas".

För det första hänför sig en del av författarnas argument (vilket de också medger) även till strategiska mål (om än kanske med mindre styrka).

För det andra förefaller det vara en sund princip att man inte alltför lätt skall acceptera operationalistiska argument av detta slag; risken är annars att de specifika empiriska frågeställningarna och de åsyftade förklaringarna inte kan värderas i sin kontext.

För det tredje är det inte lätt att vara konsekvent då man i partistudier avvisar ett speciellt värderingsmål för partier. Det är exempelvis en risk att ett begrepp som "trovärdighet" (vilket författarna använder sig av) kan bli svåranalyserat ifall man inte förutsätter värderingsmål. Författarna laborerar också med ett antagande, som ligger mycket nära Riker's idé om "minimal vinnande koalition" (7). Poängen i "minimal" är ju, att vinnarna skall dela ett "byte", och ju fler vinnare, desto mindre andel för var och en av dem. Detta kan analyseras antingen i individtermer (som Downs tangerar i ett avsnitt av sin modell) eller också i termer av program (ju mera bargaining inom en koalition, desto större kompromisser, dvs. desto större avsteg från deklarerade primära preferenser hos olika koalitionsdeltagare). Denna mekanism är välkänd från bl. a. genuina flerpartisystem, och det kan leda till att flitiga koalitionsbildare till sist tenderar att upphöja kompromisser och samarbete till något som liknar en "ideologi".

Författarna kan naturligtvis på dessa invändningar svara, att allt detta är välkänt och att de inte förnekar förekomsten av värderingsmål, men att de medvetet valt att bortse från sådana. I deras text förekommer ofta ut-

tryck som "I denna undersökning beaktas inte . . . (8 f), "I undersökningen utgår vi . . . från att . . . (13). Naturligtvis måste varje författare göra sina stipulativa avgränsningar vid empiriska undersökningar, men det är långtifrån oproblematiskt ifall dessa avgränsningar också skall styra teorins utformning. Problemet accentueras ifall man som författarna har ambitionen att framställa en teori med rimlig grad av "realism" (jfr. det följande och fn. 8).

Problemet måste emellertid värderas i samband med författarnas teoretiska apparat i övrigt, speciellt vad gäller "mål". Tag det intermediära målet "samarbete". Då ett parti inte har uppnått egen majoritet eller inte förväntas kunna göra det inom överskådlig tid, sägs det eftersträva "samarbete" som en näst bästa möjlighet att kunna förverkliga åtminstone något av det allmänna partimålet, dvs. att komma i regeringsställning. Enligt författarna är ett samarbete från fall till fall (via kompromisser och kohandel) mindre värdefullt för ett parti än ett samarbete i fast form: det senare sägs ge ökade möjligheter att leda till regeringsställning (7). Detta antagande är naturligtvis godtyckligt och bortser bl. a. från möjligheten av minoritetsregering, som håller sig kvar med hjälp av "hoppande majoriteter" (paradexempel: de båda Ekman-regeringar 1926–28 resp. 1930–32). Det bortser också från åsikterna hos vissa strateger inom de icke-socialistiska partierna, vilka ansett att de tre partierna sannolikt når större sammanlagt röstetal om de inte samarbetar alltför nära än om de gör det (jag återkommer till frågan om "strategiska doktriner"). Vidare bortser författarna i sitt resonemang från sådana partier, vilka primärt vill verka som "utpressarpartier" gentemot andra partier (jfr. Downs' resonemang om detta).⁴ – Kontentan av detta är att målet "samarbete" blivit alltför snävt definierat; även om detta inte får några allvarigare konsekvenser för den fortsatta undersökningen så är det onödigt att formulera sig slarvigt i det författarna benämner en "teori" för partibeteende i flerpartisystem.

I förbigående sagt förefaller också själva termen "samarbete" dålig i sin obestämdhet (jag föredrar naturligtvis min egen term "maximering av parlamentariskt inflytande", som därtill betecknar ett vidare begrepp).⁵

Låt oss gå över till avhandlingens nyckelbegrepp 'röstmaximering', vilket definieras ". . . att vinna så många röster att det ger en parlamentarisk majoritet som underlag för regeringsbildning" (6, jfr. 7).

Detta är en utomordentligt excentrisk definition av 'röstmaximering'. Den avviker från definitionerna hos några av de författare, som flitigt citeras i avhandlingen (Downs, Molin, Sjöblom),⁶ vilket naturligtvis i och för sig inte är ett avgörande argument mot definitionen men väl vore ett skäl för författarna att motivera avvikelserna (vilket de inte gör).

Ett mål är "en bild av ett önskat framtida tillstånd". Endast det parti som eftersträvar egen majoritet skulle alltså ha röstmaximering som mål medan röstmaximering som resultat endast föreligger för det parti som fått egen parlamentsmajoritet.

Definitionen i det teoretiska avsnittet återkommer på flera ställen i avhandlingen (t. ex. 7, 148, 375, 431). Helt centralt är naturligtvis att den ligger till grund för avhandlingens huvudfrågeställning:

I vilken utsträckning kan partiernas mål i valkampanjer förklara deras handlande inför väljarna? (XIII).

vilket senare specificeras till

Denna undersökning inriktas på partiernas handlande i valrörelser och där endast på en bestämd del av handlandet, närmare bestämt den propaganda partierna riktar till väljarkåren och som är centralt producerad. I denna bestämda typ av situation antar vi att röstmaximering är det enda mål som självständigt styr partiernas handlande. Övriga mål antas i denna situation endast påverka betingelserna för partiernas förverkligande av målet röstmaximering. (12)

Givet författarnas definition av röstmaximering blir den specificerade huvudfrågeställningen uppenbart orimlig. Om man följer den, skulle konsekvensen bli att endast ett av de partier, vilkas propaganda undersöks, nämligen socialdemokraterna, skulle kunna utgöra undersökningsobjektet – det enda parti som under den studerade perioden (1960–66) kunde tänkas eftersträva röstmaximering enligt författarnas definition och som också vid ett tillfälle (1962) uppnådde en sådan röstmaximering.

Skall vi ta författarnas definition av 'röstmaximering' på allvar, blir konsekvensen vidare att ett parti inte samtidigt kan eftersträva de båda 'intermediära' målen röstmaximering och samarbete – vilket framgår av definitionen på 'samarbete': "Partier som ej kan nå röstmaximering på kort sikt strävar efter samarbete med andra partier" (8). För uppläggningsen av den empiriska studien skulle resultatet av dessa definitioner bli att man prövar huruvida socialdemokraterna eftersträvar röstmaximering och huruvida de övriga partiernas propagandautformning kan förklaras med strävanden efter en eller annan form av samarbete. Så står det inte i avhandlingens specificerade huvudfrågeställning, vilket naturligtvis beror på att författarna inte tillämpar sin orimliga definition av målet "röstmaximering".

Den för mig rimliga definitionen på målet "röstmaximering" lyder: "ett partis strävan att i allmänna val få så många röster som möjligt". Det kan med rätta sägas vara en obestämd formulering, men resonemanget stannar naturligtvis inte där. Uttrycket "som möjligt" pekar på att ett parti i en viss situation ställer upp en mer eller mindre preciserad "aspirationsnivå" med hänsyn till väljarstöd i ett visst val. Exempel på sådana aspi-

rationsnivåer kan vara: att bibehålla röstandelen från föregående val, att öka röstandelen så och så mycket, att försöka öka sin röstandel inom vissa bestämda väljargrupper, att vinna så och så många mandat i de och de valkretsarna – etc. Detta är helt väsentligt för förståelsen av ett partis allmänna strategi och dess bestämda handlande i en bestämd valrörelse. Om man t. ex. tror att något annat parti än socialdemokraterna inriktade sig på att få mer än 50 % av rösterna i de val författarna undersöker, måste dessa övriga partiers handlande te sig direkt bisart. Som det heter hos March-Simon: "aspirations tend to adjust to achievement . . ." (ett påstående som ibland har betecknats som en av samhällsvetenskapernas mera lugubra insikter).⁷

Det som här framhållits är naturligtvis i det närmaste trivialt och det är självfallet inte okänt för författarna. Fenomenet aspirationsnivå framhåller de själva dess emellanåt och naturligtvis håller de inte i sin empiriska undersökning fast vid sin definition – om de gjorde det, skulle de i konsekvensens namn tvingas att avstå från sin empiriska undersökning (de skulle tvingas säga att villkoren för deras teori inte förelåg i deras empiriska material) för att istället inrikta den på ett *tvåpartisystem* – för vilket deras definition skulle kunna vara avpassad.

Sammanfattningsvis vill jag säga att det teoretiska inledningskapitlet "Målteori för partiers handlande" enligt min mening är avhandlingens svagaste kapitel. Dessbättre spelar dess svagheter knappast någon avgörande roll för den fortsatta undersökningen.

3. Undersökningens uppbyggnad och metodiska förutsättningar

Kapitel 2 behandlar undersökningens uppbyggnad och metodiska förutsättningar. Det är ett avancerat kapitel byggt på stora insikter i modern vetenskapsteori med relevans för samhällsvetenskaperna.

Författarna menar sig ha formulerat en teori i bokens första kapitel. Denna bygger på vissa förutsättningar beträffande typen av samhälle, regim och partisystem: dessa utgör villkor för teorins giltighet, eller, om man så vill, teorins parametrar. Huvudfrågeställningen är att pröva antagandet att partier röstmaximerar. Schematiskt presenteras förfaringsättet på följande sätt:

"Från påståenden om att

- (i) de (ovan) angivna allmänna villkoren för teorins giltighet är uppfyllda och om att
- (ii) ett givet parti kan sägas ha målet röstmaximering och om att
- (iii) ett givet parti kan sägas uppfatta utförandet av vissa bestämda handlingar som en förutsättning för att dessa mål skall kunna förverkligas, och om att
- (iv) partier, som befinner sig i situationer där de allmänna villkoren för teorins giltighet är uppfyllda och som kan sägas ha målet röstmaximering och kan sägas ha uppfattningen att utförandet av vissa bestämda handlingar

är en förutsättning för att detta mål skall kunna förverkligas, utför dessa bestämda handlingar härleder vi påståenden som säger att (v) det givna partiet utför dessa handlingar, dvs. uppvisar ett bestämt handlande i sin propaganda" (24).

Slutledningar från påståenden av typ (i)–(iv) till ett påstående av typ (v) benämner författarna en *prognostisk slutledning* (25). I andra fall är det emellertid endast möjligt att i efterhand finna förklaringar till det faktiska propagandabeteendet.

Materialet för författarnas empiriska undersökning utgörs i huvudsak av centralt från partierna producerat propagandamaterial i de fyra valrörelserna 1960, 1962, 1964 och 1966. Emellertid har författarna också dragit in bakgrundsmaterial i form av ekonomiska, sociala och politiska data, och vidare har de genomfört en intervjuundersökning med ett drygt 20-tal ledande svenska politiker, vilka var aktiva under den studerande perioden såsom partiledare, partisekreterare etc. Tillsammans med den omständigheten att innehållsanalysen sker i aktörernas termer (mera om detta senare), innebär detta att avhandlingen får ett ganska starkt "fenomenologiskt" inslag; författarna avvisar också metodologiska påståenden från Downs och Friedman om att en modells grad av "realism" är ligkiltig och att det enda centrala skulle vara dess prediktiva värde (25 ff).⁸

Vad betyder nu dessa antaganden och detta material för avhandlingens uppläggning? I en känd uppsats särskiljer Arend Lijphart fyra grundmetoder inom samhällsvetenskaperna: den experimentella metoden, den statistiska metoden, den komparativa metoden samt case-study-metoden. I samband med den sista metoden diskuterar han följande typer av case-studies:

- a-teoretiska case-studies
- teori-bekräftande case-studies
- teori-vederläggande case-studies
- teori-genererande case-studies
- interpretativa case-studies
- studiet av avvikande cases.⁹

Om vi bortser från den första typen såsom ointressant, torde man med fog kunna reducera de återstående typerna till tre grundtyper: teori-testande studier, teori-genererande studier och interpretativa studier (studiet av avvikande fall kan falla in under vilken som helst av dessa tre).

Innebörden av "teori-testning" och "teori-generering" torde inte kräva några kommentarer. En "interpretativ" studie är en studie, där man intresserar sig för det specifika fenomen man valt att studera, och vari man försöker förstå och förklara detta fenomen så långt som möjligt och med användande av alla analysmetoder, förklaringstyper, etc. som kan vara instrumentella för detta ändamål. Det övervägande antalet politikveten-

skapliga studier (i den mån de inte är a-teoretiska) har en interpretativ inriktning, även om detta ibland döljes av terminologin.¹⁰ Dessa tre typer av inriktning kan väl förekomma i en och samma studie, och gör det ibland också, men det kan ha sina risker att blanda dem eftersom var och en av dem kan antas kräva sin speciella forskningsuppläggnings.

Vilken typ av studie skall föreliggande avhandling sägas utgöra eller utgöra den en blandning av två eller rent av tre inriktningar? Det sista svarsalternativet får väl sägas vara det rimligaste. Dels försöker författarna via tekniken med prognostisk slutledning att testa en generell hypotes om att partiets propagandabeteende kan förklaras med deras strävan efter röstmaximering (mera om denna test längre fram), dels upptas en mycket stor del av deras bok av en interpretation av den studerade perioden, dels används ibland dessa interpretationer för att formulera empiriska generaliseringar eller rent av teoretiska satser. Det bör framhållas att kombinationen av dessa inriktningar ingalunda är problematisk; jag skall diskutera saken såväl för dess principiella vikt som för den betydelse den har för förståelsen av föreliggande avhandling.

Låt oss t.v. bortse från rimligheten av tanken att testa "röstmaximeringsteori". Vilken design skulle en sådan teoritestande studie ha, ideellt sett? Det vanliga svaret skulle vara, att man innanför de villkor teorin drar upp förutsätter ett tillräckligt antal observationer, som inte bör vara "skeva", t. ex. inte bara vara hämtade från ett visst bestämt partisystem utan från så många partisystem som möjligt. Ett annat önskemål skulle vara att observationsobjekten är så "standardiserade" som möjligt; det skulle exempelvis kunna tänkas vara olämpligt att lägga samman observationer från såväl riksväl som kommunalval som folkomröstningar. Ett tredje och mycket besvärligt krav är att observationsobjekten i möjligaste mån är "diskreta", dvs. fristående från varandra, dvs. att vi inte har anledning att betrakta dem som en kumulativ sekvens. Konkret uttryckt betyder detta att vi inte skall ha anledning att betrakta ett partis handlande i en valrörelse såsom betingat av dess erfarenheter från närmast föregående valrörelse eller valrörelser. Detta krav kan naturligtvis kallas "realistiskt" men om man inte ställer upp det kan man tvingas att formulera en synnerligen komplicerad "röstmaximeringsteori" genom att i den bygga in något slags "inlärningsmekanism" av generellt slag; och skulle den inte vara av generellt slag, tenderar undersökningen säkerligen i riktning mot en interpretativ studie.

Vad är det nu som utgör observationsobjekten i föreliggande avhandling? Det rimligaste svaret är väl "en valrörelse" eller möjligen "ett parti i en valrörelse"; med författarnas uppläggnings får vi då 4 eller alternativt 20 observationsobjekt (jfr 324). Dock kan man naturligtvis

också säga att varje valrörelse innehåller ett antal "röstmaximeringssituationer", fördelade på exempelvis olika faser av valrörelsen (vilka författarna inte differentierat) olika sakfrågor, olika partirelationer, olika parti-/grupprelationer, olika propagandasituationer (t.ex. offensiva eller defensiva situationer) – och dessa senare specificeringar har författarna utfört. Däremot begränsas deras teoritestning självfallet av den omständigheten att deras material är hämtat från ett och samma politiska system och från en begränsad tidsrymd – å andra sidan bygger deras teori eller teoriskiss på en vid beläsenhet i existerande partiteoretisk litteratur.

Som jag tidigare framhållit följer författarna i den empiriska undersökningen naturligtvis inte sin egen definition av "röstmaximering" – eftersom denna definition endast är tillämplig på ett tvåpartisystem. Likväl kan man fråga sig: hur meningsfullt är det att testa antagandet (eller hypotesen eller t. o. m. "teori") att "partier utformar sin propaganda i valrörelser i syfte att nå röstmaximering" (= så många röster som möjligt)? Kan vi inte – *allt annat lika* – postulera att så är fallet?¹¹ I så fall har vi anledning att noga granska författarnas tidigare citerade deklamationer om tekniken med prognostisk slutledning i kombination med tolkning av propagandabeteende ex. post samt deklamationen (tidigare citerad): "I denna bestämda typ av situation (dvs. utsändande av centralt producerad propaganda till väljarna i valrörelser, inskjutet GS) antar vi att röstmaximering är det enda mål som självständigt styr partiernas handlande. Övriga mål antas i denna situation endast påverka propagandan genom att påverka betingelserna för partiernas förverkligande av målet röstmaximering". (12)

Den sista meningen i detta citat måste vara felformulerad. För det första är det egendomligt att det talas om "övriga mål", när författarna endast räknar med ett annat mål, "samarbete med övriga partier" (ty "positionsmaximering" är ett överordnat mål, från vilket målen "röstmaximering" och "samarbete" härleds, och författarna har avvisat att räkna med något slags värderingsmål). För det andra, och viktigare, kan det inte vara tal om "förverkligande av målet röstmaximering" (min kurs.) som påverkas av ett eller flera andra mål utan om *aspirationsnivån* vad gäller målet röstmaximering (= så många röster som möjligt) och det till aspirationsnivån mer eller mindre avpassade handlandet (propagandabeteendet).^{12a}

Om man nu för ett resonemang av denna senare typ, vilka konsekvenser får det för formulerandet av problem i empiriska studier av partiets propagandabeteende?

För det första: om vi inte kan uppställa "vägningsregler" för de olika målen för ett parti i olika situationer, då saknar vi i varje strikt bemärkelse en *teori* om partiets propagandabeteende och vi kan följaktligen inte genomföra någon strikt teoritestande studie. Vi kan däremot

genomföra en interpretativ studie och bl. a. med dess hjälp försöks generera (åtminstone skissartat) en teori om propagandabeteende.

För det andra: det informativa värdet av sådana resultat ligger naturligtvis först och främst i fastställandet av vilka faktorer som i vilka situationer verkar som "constraints" på strävan till röstmaximering samt i fastställandet av vilka tekniker beträffande propagandautformning som olika partier med olika "constraints" använder sig av. "Röstmaximering" fungerar alltså snarast som ett slags axiom i teorin; från detta härleds ett antal hypoteser, vilka testas i undersökningen.

Jag vill nu påstå att dessa konsekvenser i hög grad präglar författarnas faktiska genomförande av den empiriska undersökningen, vilket med andra ord betyder att deras faktiska problemställningar är avsevärt mera komplicerade än vad deras explicita problemformulering anger.

Jag har också hävdad, att undersökningen inte primärt är teoritestande utan primärt interpretativ men att det också i den finns starka inslag av en teori-genererande ambition. Givet nuvarande forskningsläge inom studiet av partibeteende är det också svårt att se hur det skulle kunna förhålla sig annorlunda.

Detta får också konsekvenser för vad som skulle kunna vara en optimal design för undersökningen. Ett huvudproblem i en interpretativ studie av propagandabeteende är uppenbarligen att försöka någotsånär fastlägga deras aspirationsnivåer i olika valrörelser, i föreliggande fall aspirationsnivåerna vad gäller röstmaximering och samarbete med andra partier (här alltså inte uppfattade som två mål som utesluter varandra). Om "samarbete" i detta avseende har författarna en hel del att säga men egendomligt nog inte om aspirationsnivå vad gäller röstmaximering. Detta sista sammanhänger bl. a. med deras val av material.

Författarna använder sig, som tidigare nämnts, väsentligen av fyra materialtyper. Det största och viktigaste materialet är propagandamaterialet från valrörelserna. Det andra materialet är intervjumaterialet från de aktiva politikerna; resultaten från denna undersökning åberopas ofta i samband med tolkningen av propagandaundersökningen. För det tredje meddelas i kap. 4 en mängd data om 1960-talets politiska, ekonomiska och sociala utveckling i Sverige; det är ett ganska utpräglat bakgrundskapitel, som dock endast i begränsad utsträckning "aktiveras" i propagandaundersökningen. För det fjärde genomförs i kap. 5 en undersökning av "partiernas informationstillgång", en undersökning fr. a. av de metoder partierna använder sig av för att införskaffa information; i kapitlets inledning betonas att "avsikten med delundersökningen inte är att uppskatta i vilken utsträckning en viss typ av information påverkat partierna i deras val av handlingsalternativ" (s. 111). Så sker knappast

heller i propagandaundersökningen, förmodligen beroende på att kapitel 5 i hög grad sysslar med *formerna* för informationsinsamling och med *typerna* av information men inte med informationens *innehåll*. Således refereras varken i kap. 4 eller 5 opinionsundersökningarnas *resultat* under den studerade perioden – vilket annars borde vara ett material med vars hjälp man kunde göra vissa antaganden om de olika partiernas aspirationsnivåer avseende röstmaximering.

Följande schema kan bidra till att förklara var författarna lägger huvudvikten. Låt oss skilja mellan "information" och "kommunikation" och något hemmahjort definiera "information" såsom "inkommande meddelanden", "inputs", och kommunikation såsom utgående meddelande, outputs.^{12b} Man inhämtar således information och man avger kommunikation; båda processerna innebär vissa kostnader i form av tid, ansträngningar och ev. pengar. Vi skiljer vidare mellan väljare och partier.

	informationskostnader	kommunikationskostnader
partier	1	2
väljare	3	4

I cell 1 har vi partiernas kostnader för att skaffa sig information om väljarnas preferenser, om övriga partier, om olika sakfrågor, etc.

I cell 2 har vi partiernas kostnader för att förmedla sin propaganda (eller sina "upplysningar", ifall man föredrar den termen).

I cell 3 har vi väljarnas kostnader för att skaffa sig information om olika partiståndpunkter, olika sakfrågor, etc.

I cell 4 har vi väljarnas kostnader för att förmedla sina krav till partierna och till andra delar av det politiska systemet.

Allmänt kan vi nu anta att följande två samband gäller, allt annat lika:

– ju högre partiernas informationskostnader, desto högre väljarnas kommunikationskostnader.

– ju högre väljarnas informationskostnader, desto högre partiernas kommunikationskostnader.

Då har vi emellertid i huvudsak resonerat i termer av "knapphet på kanaler" i informations-/kommunikationssystemet. Vi kan också ändra på denna förutsättning och anta att väljarnas respektive partiernas problem mera härrör sig från "information overload" och "communication overload"; problemet är då inte knapphet på upplysningar utan att ur mängden av upplysningar sortera ut vad man på diverse grunder uppfattar som "adekvata meddelanden"; man får rota i högar av verbala föredrag. I ett system med många partier

och/eller en disparat artikulering av olika väljarkrav blir då förenklings- och selektionsmekanismerna centrala för såväl väljare som partier.

Avhandlingen utgör en partistudie, och det är därför naturligt att cellerna 3 och 4 inte ägnas någon stor uppmärksamhet. Som nämnts uppmärksammas i hög grad cell 1. Däremot har författarna föga att säga om problemet i cell 2, vilket är märkligt, eftersom detta torde vara en väsentlig determinant för fastläggandet av aspirationsnivån och därmed för propagandans utformning.¹³

I försöken att bestämma partiernas aspirationsnivåer hade tre andra materialtyper förmodligen kunnat vara användbara: partiernas valtolkningar, material från deras valplanering, samt material belysande deras "strategiska doktriner". Det kan naturligtvis sägas, att dessa tre materialtyper endast tilldelas är offentligt tillgängliga, men erfarenheterna från en annan grupp inom partiforskningsprojektet, som studerat bl. a. 1968 års valrörelse och partiernas planering inför den, visar att hindren inte är alltför svårforcerade.

Tag de "partistategiska doktrinerna" som exempel. Viktiga komponenter i dessa under den studerade perioden var ställningstaganden till exempelvis följande frågor: Skulle den ökande andelen av löntagare i om valmanskåren automatiskt bli till förmån för socialdemokraterna eller skulle löntagarna automatiskt "förborgerligas" (partipolitiskt sett) i takt med stigande välstånd? Skulle de tre icke-socialistiska partierna vinna en större gemensam andel av valmanskåren genom ett nära samarbete eller genom att vart och ett av dem betonade sina "märkesfrågor"? Vilken skulle ge den största socialdemokratiska väljarandelen: att försöka vinna över röster från övriga partier eller att vinna latent sympatisörer via en mobilisering av "soffliggare"? Etc. Alla hör exemplifierade ståndpunkter tycks ha haft sina anhängare. Med allt erkännande av att det kan vara svårt att avgöra partirepresentativiteten i meningsyttringar ang. sådana "doktriner", så råder det inget tvivel om materialets betydelse för tolkning av valstrategier: det gör uppenbarligen en avsevärd skillnad för valpropagandans utformning inom ett parti ifall man ansluter sig till det ena eller det andra alternativet i de angivna frågorna.

Vad som här sagts om olika materialtyper och deras användning kan ses som en illustration till det allmänna resonemanget om olika typer av optimal design för olika typer av studier. Det är mitt intryck, att författarna själva varit osäkra i detta avseende: de har haft den ursprungliga ambitionen att genomföra en strikt teori-testande studie, som emellertid efterhand mer och mer glidit över till att bli en interpretativ studie (vilket bl. a. framgår mycket tydligt av avhandlingens sammanfattning).

Författarna har genomfört ett gigantiskt kollektivt arbete,

samtidigt som reglerna för svenska doktorsavhandlingar medför att varje avhandlingsförfattare måste "individualisera" sig; detta kan vara förklaringen till att avhandlingen inte alltid är så väl integrerad och att vissa "bakgrundskapitel" inte alltid är så relevanta för huvudundersökningen om valpropagandan som önskvärt vore eller att de inte används i den utsträckning som vore möjlig vid tolkningen av resultaten.

Som ytterligare exempel på detta kan nämnas kapitel 3 "Väljarnas partival och partiernas propaganda". Kapitlet är en utomordentligt skickligt skriven översikt av den internationella väljarsforskningens resultat och kan som översikt i hög grad rekommenderas. Dess användbarhet för huvudundersökningen är dock tveksam: det är svårt att dra några slutsatser om partibeteende i propagandafrågor på grundval av de i kapitlet redovisade resultaten: dels är dessa resultat som bekant osäkra ifall man försöker att generalisera dem, dels är det frågan om i vilken utsträckning de varit kända för partistategerna, dels begränsas redovisningen, egendomligt nog, till den osäkraste relationen, nämligen den mellan partipropaganda och väljarnas attityder, medan de mera handfasta resultaten om samband mellan sociala bakgrundsförhållanden och partiröstning utelämnas (jfr. s. 44, fn. 3). Jag skulle tro att det hade varit mera givande med ett kapitel som redovisade forskningen om olika propagandateknikers genomslagskraft, olika kanalers effektivitet, o. likn. Som det nu är står kapitlet väsentligen som en exkurs, om än en ytterst välgjord sådan.

Ett exempel på en central sak, som nämns i kapitlets avslutning men sedan lämnas åt sidan, är den s. k. tvåstegshypotesen (s. 70). Författarna har naturligtvis skäl för detta utelämnande, såväl utifrån sina teoretiska utgångspunkter som med hänsyn till sitt val av material. De behandlar inte den "interna arenan" i sin teoriskiss och räknar inte heller med ett partimål av typ "partisammanhållning"; inte heller har de i någon större utsträckning diskuterat partiorganisationernas roll som instrument; i sitt materialurval har de utelämnat sådan propaganda, som endast utsänds internt och vars innehåll är avsett "för vidare befordran". En kritiker kan dock vara frestad att ställa frågan huruvida inte partiledningarnas utformning av valpropagandan i hög grad bestäms av hänsynstagande till intern opinion inom partiet, till graden av partisammanhållning i olika frågor samt till bedömningar av partiorganisationens effektivitet såsom propagandainstrument.¹⁴

4. Propagandamaterial och innehållsanalys

Tre huvudgrupper av material har blivit föremål för innehållsanalys i avhandlingen: 1) broschyrer och andra trycksaker, 2) program av presentationstyp i radio och TV, 3) program av debatttyp i radio och TV. Endast

sådan propaganda som producerats av partiernas centrala organ eller av enskilda företrädare för dessa har studerats. Vidare har krävts, att presentationen av ståndpunkter och partier skall vara riktad till alla väljare eller till grupper av "vanliga" väljare, samt att den presentation av ståndpunkter och partier som företas, skall vara utformad av partierna själva. Således har inte medtagits material, som går "internt" inom partierna eller program, där t. ex. journalister vid radio/TV eller tidningar bestämmer innehållet (213 ff).

För studiet av detta material har författarna utarbetat en egen innehållsanalytisk teknik. Av utrymmesskäl är det här endast möjligt att referera några av dess huvuddrag. Utgångspunkten är att man är intresserad av tre typer av påståenden i en given text: påståenden från ett partis sida 1) om en viss grupp, 2) om ett visst faktiskt eller möjligt samhällsförhållande, 3) om ett eller flera partier. Förutsättningen för att ett påstående skall registreras är att det består av en värdering eller ett påstående från ett partis sida om en grupp, ett samhällsförhållande eller ett parti (221).

I författarnas terminologi utgörs påståenden om dessa kategorier "strukturkategorier", vilka indelas i tre grupper: föremål för en värdering eller ett påstående benämns *socialt objekt* om det utgörs av ett faktiskt eller tänkt samhällsförhållande eller grupp; *agerande enhetsobjekt* om det utgörs av ett parti eller en grupp av partier; *partibeskrivningsobjekt* i de fall då en beskrivning av partier sker i termer av vissa särskilda värdeord eller egenskaper som har att göra med partiernas vilja och förmåga att genomföra sin politik (221). Författarna är vidare intresserade av att registrera den samtida förekomsten av olika strukturkategorier i de påståenden som registreras; detta innebär att de använder sig av en syntaktisk princip för bestämning av samtidig förekomst.

Författarna har därefter utarbetat en mycket sofistikerad metod för analys av strukturella karakteristika hos de grundenheter, som registreras. Vad gäller de sociala objekten har man i stort sett använt sig av de beteckningar, som förekommer i partipropagandan; det är alltså "källornas språk". Strukturkategorin "agerande enhet" är lätt bestämd: den består av de fem svenska rikspartierna under den studerade perioden.

"De "sociala objektens" antal blir naturligtvis stort med författarnas metod – i en enda valrörelse kan de komma att uppgå till mellan 1 500 och 2 000 stycken. Emellertid har författarna genom vissa kombinationsmetoder reducerat deras antal till drygt 700 stycken för alla de fyra valrörelserna tillsammans (241 f).

Även detta skulle emellertid innebära ett alltför stort antal för att redovisningen skulle kunna motsvara rimliga krav på överskådlighet. I kap. 8, "Partiernas valpropaganda i sakfrågor", diskuteras detta problem och man bestämmer sig för att endast redovisa de mest fre-

kventa kategorierna, vilkas gemensamma andel av helheten socialt objekt uppgår till c:a 20 procent av materialet. Resultatet blir att för 1960 års valrörelse redovisas 10 objekt, för 1962 års valrörelse 19 objekt, för 1964 års valrörelse 12 objekt och för 1966 års valrörelse 9 objekt (257). Dessa tal ger alltså ett grovt mått på graden av koncentration/splittring i de olika valrörelserna vad gäller propagandan i sakfrågor.¹⁵

Det finns skäl att här något dröja vid konsekvenserna av författarnas metod. Genom att kategorierna för de sociala objekten i stort sett hämtats från materialet och dess språk, riskerar man naturligtvis åtminstone två ting: dels att de blir svåra att använda i komparativa sammanhang – om man vill jämföra med valrörelser från andra perioder eller med valrörelser i andra länder; dels att indelningsgrunderna blir högst skiftande. Om man bortser från "grupper" kan man i princip tänka sig en enhetlig indelningsgrund ifall man med sakfrågor menar olika områden av politiken, och indelningen kan då i princip också motsvara kraven på distinkta kategorigränser och uttömmande kategorier. Men bland de sociala objekten förekommer inte bara indelningar efter olika sakområden av typ skatter, bostäder, pensioner, utan även mera abstrakta termer som välstånd, demokrati, framsteg, trygghet, nationellt oberoende, etc., och t. o. m. termer som "aktivitet". Det kan diskuteras huruvida denna konsekvens är acceptabel, av tidigare nämnda skäl. Det kan också diskuteras vilka konsekvenser den stora uppsplittringen på olika kategorier får när klassifikationssystemet är "horisontellt" och inte hierarkiskt, dvs. det blir omöjligt att aggregera de olika kategorierna. Detta i kombination med den onekligen drastiska åtgärden att begränsa redovisningen till de kategorierna, som sammantaget utgör endast c:a 20 procent av kodningarna inom kategorin pr valrörelse, inger läsaren en känsla av att alltför stor noggrannhet har kombinerats med alltför långtgående förenklingar. Uppsplittningens vådor illustreras också av en uppgift om att antalet ståndpunkter, som endast förekom i en grundenhet i ett partis propaganda (alltså endast kodades en gång pr valrörelse), utgjorde inte mindre än 58 % av den totala andelen i 1964 års valrörelse (261).

Författarna diskuterar i olika sammanhang problem av detta slag och betonar, att det gäller att finna en metod som kombinerar en överskådlig redovisning med minsta möjliga "informationsförluster". Den senare termen kan emellertid beteckna olika ting och behöver inte syfta på detaljering: det är visserligen en informationsförlust då man inte ser träden för bara skog, men sak samma gäller då man inte ser skogen för bara träd. Jag tror, kort sagt, att tekniken har lett till en alltför långtgående detaljering, som väl kan tänkas skymma vissa sammanhang, som skulle ha framkommit vid en mera aggregerad (och alltså mindre förfinad) metod. Idealet

är naturligtvis om man kan kombinera detaljering och översiktlighet genom en kategoriuppdelning på olika nivåer, så att man kan aggregera eller disaggregera stoffet alltefter behov. Men detta är mycket svårt att åstadkomma, vilket också andra innehållsanalytiska studier av partipropaganda har visat.

Författarnas metod har lett till att även frekvenserna för de olika redovisade sociala objekten genomgående blivit mycket låga. Ser vi på den sammanfattande tabellen i kapitel 8 (tabell 1, s. 259), finner vi att den högsta andelen någon sakfråga uppnår i de fyra valrörelserna totalt är 6,2 % ("inflation", 1966 års valrörelse), den näst högsta 3,9 % ("skatter", "ATP", i valrörelsen 1960). Detta illustrerar den oerhörda betydelsen av kategoriindelningen för resultaten. Tag som exempel talen för 1964 års valrörelse: de sex mest frekventa sakfrågorna har följande andelar: bostäder 2,9 %, AP-fond 2,5 %, inflation 1,8 %, ATP 1,8 %, folkpension 1,8 %, högerns ATP-förslag 1,5 %. Som författaren framhåller i sin kommentar kan fyra av dessa objekt sammanföras under rubriken pensionsfrågor, nämligen AP-fond, ATP, folkpension och högerns ATP-förslag – vilka tillsammans utgör 7,6 % av det totala antalet sociala objekt i valrörelsen. Men problemet begränsar sig inte till frågan om uppsplittring utan gäller också frågan om tolkning: de fyra frågorna kan betecknas som pensionsfrågor men åtminstone tre av dem kan också ses ur en annan aspekt, nämligen som en fråga om inflytande över kapitalmarknaden.¹⁶ – Jag nämner detta bara för att illustrera tolkningsproblemen; det är i övrigt mitt intryck att författarna i sina tolkningar av frekvenserna från innehållsanalysen för en mycket nyanserad och insiktsfull diskussion.

All kvantitativ innehållsanalys vilar naturligtvis på grundantagandet, att med ju större frekvens en symbol, ståndpunkt, etc. förekommer i ett material, desto större vikt tillmäter sändaren den. Detta antagande kan sedan modifieras på många sätt, t. ex. med hänsyn till typen av situation, frågors svårighetsgrad, i vilken utsträckning sändaren själv bestämmer urvalet, etc.

Det hade varit av värde ifall författarna mera ingående diskuterat detta problem i relation till partiernas kommunikationskostnader: partiernas sändningstid i radio/TV är begränsad, deras ekonomiska resurser vad gäller broschyrer (etc.) likaså, de måste ta hänsyn till väljarnas informationskostnader och inte överbelasta väljarna, etc. Som bekant leder sådana begränsningar ofta till att partipropagandan utformas i stil med kommersiell propaganda (t. ex. urvalseffekter, identifikationssymboler, "uppmärksamhetsstimuli", etc.) Mera konkret i detta sammanhang innebär det att man ofta framför "paketargument", dvs. försöker antyda många och stora ting med hjälp av kondenserade symboler. Detta kan vara

en högst väsentlig omständighet att beakta vid tolkningen av vissa symboler.

Som exempel på detta kan nämnas författarnas tolkning av den frekvens varmed bostadsfrågan förekommer i den socialdemokratiska valpropagandan. Det rådde bostadsbrist; socialdemokraterna hade suttit länge i regeringsställning och kunde av de övriga partierna betecknas som ansvariga för bostadsbristen; socialdemokraterna borde då inte vara särskilt intresserade av att få denna fråga diskuterad i valrörelserna. Likväl gör man det – temat spelar en stor roll i partiets propaganda. En av de tolkningar författarna antyder (s. 335 f) är att socialdemokraterna tvingats diskutera denna fråga p. g. a. de övriga partiernas initiativ. En annan, och enligt min mening betydligt troligare tolkning, är att bostadsfrågan av socialdemokraterna kunde användas som exempel på behovet av "ett starkt samhälle", alltså en stor offentlig sektor, ett genomgående tema i partiets propaganda (Jfr. 295, fn. 29). Andra övergripande frågor av liknande karaktär, där också andra partier ägnat sig åt "paketargument" är miljöfrågor och lokaliseringsfrågor. Det hela erinrar om ett grundantagande i den s. k. "garbage-can-modellen": en aktör har en övergripande lösning till hands och söker områden där denna lösning kan tillämpas.¹⁷

I kapitel 8 redovisas också resultat av en annan metod, som författarna har utarbetat, enligt vilken man försöker koppla mål och medel i partiernas propaganda (280 ff.) Detta registreras med hjälp av kategorin "koppling", vilket är en relation mellan två grundenheter, som i propagandatexten motsvaras av ett påstående om att ett visst förhållande orsakar ett annat. Metoden tillåter bl. a. en skattning av den betydelse ett parti ägnar åt en ståndpunkt som mål resp. medel. Bakom detta ligger tanken, att ju flera mål ett parti i olika textsammanhang utpekar för ett medel, desto viktigare är detta medel för partiet. På samma sätt med målen: ju flera medel som i olika textsammanhang sägs leda till ett visst mål, desto viktigare är detta mål för partiet. Resultaten av denna undersökning redovisas därefter valrörelse för valrörelse, parti för parti. Som ett exempel på ett resultat kan nämnas att det i de fyra valrörelserna föreligger en avsevärd skillnad mellan högern och kommunisterna i detta avseende: högern inriktar sin medelorienterade propaganda på ett fåtal ståndpunkter, medan den målorienterade är mera splittrad; kommunisternas inriktning är den motsatta: antalet redovisade målståndpunkter är genomgående färre än antalet medelståndpunkter. Övriga partiets propagandainriktning skiftar i detta avseende mellan valrörelserna (286).

Kapitlet avslutas med en analys av partierna agerande i två sakfrågor, nämligen frågan om omsättningsskatten (sådan den behandlades i valpropagandan 1960) samt frågan om inflation (vilken ägde aktualitet under hela

den studerade perioden) (299 ff).

Dessa analyser förefaller att vara mycket givande och kan naturligtvis föranleda frågan: Hade det varit bättre ifall författarna, i stället för att gå igenom hela det gigantiska propagandamaterialet för alla partier under fyra valrörelser (varefter de i stort sett endast använder 20 procent av detta material), i stället hade koncentrerat sig om ett antal s. a. s. "strategiska frågor" av den typ som här angetts? Det är inte omöjligt att detta lett till mera "informativa" resultat – vi hade visserligen förlorat den helhetsbild av de olika partiernas propagandabeteende i de olika valrörelserna, som den använda innehållsanalytiska metoden ger, men vi hade kanske fått en bättre testning av vilka mål som väger tyngst i olika situationer för partierna. En given invändning mot det senare förslaget är naturligtvis att resultatet i hög grad hade varit beroende av urvalet och att vi lätt hade kunnat få, eller åtminstone tendera mot, ett cirkulärt test. Denna risk skall emellertid vägas mot de nackdelar den betydande uppsplittringen av författarnas innehållskategorier för de sociala objekten fått. Därtill kommer att författarna i de här omtalade två frågorna förmår göra en mera nyanserad analys, som bl. a. tillgodoser några av de invändningar, som tidigare riktats mot studiens allmänna utformning: de använder således SIFO-siffror i sin tolkning, och bakgrundmaterial i form av konsumentprisindex och liknande dras in i analysen.

Låt mig i detta sammanhang än en gång återvända till frågan om studiens huvudsakliga karaktär. Om den verkligen vore "teori-testande" är författarnas val av det totala propagandamaterialet givetvis att föredra framför ett antal case-studies. Om den däremot primärt är interpretativ eller teori-genererande är svaret inte lika givet – då är det möjligt att intensivstudier av vissa strategiska fall vore att föredra, med ett mindre totalmaterial men med flera typer av material.

5. Behovet av explicita hypoteser

Jag har tidigare gett uttryck åt åsikten att undersökningen ganska snart glider över från att vara en teori-testande studie till att primärt bli en interpretativ. Likväl är det klart att det på sina ställen i avhandlingen ställs upp explicita hypoteser, vilka sedan testas. Mest markant är detta i avhandlingens kapitel 10, det kanske bästa av de empiriska kapitlen. Eftersom författarna arbetar på en hög ambitionsnivå stiger också läsarens prentioner och man frågar sig varför de hypoteser, som förekommer i avhandlingen, inte genomgående görs explicita och därefter sammanställs och jämförs för att granska i vad mån de ter sig förenliga, informativa, etc. I kapitel 3, som visserligen endast är ett bakgrundskapitel, redovisas ett antal resultat från i första hand valjarforskningen; dessa resultat borde åtminstone till-

dels kunna formuleras som direkta hypoteser. I andra sammanhang förekommer i texten generaliseringar, tumregler, etc. (ibland vaga), vilka utan att bli strikt formulerade används för interpretation av resultaten. Några exempel från kapitel 8, "Partiernas propaganda i sakfrågor":

- "... ett regeringsparti måste måna sig mera om kontinuiteten i sin propaganda än ett oppositionsparti" (291).
- "aldrig ändra ett vinnande lag" (291).
- "(de) borgerliga partierna (borde) i större utsträckning än de socialistiska föredra en 'enkel' propaganda i frågan om omsättningsskatt" (författaren motiverar detta och beskriver det som en hypotes – s. 307 – vilket alltså är "en hypotes i det enskilda fallet", som dock rimligen borde kunna generaliseras, med anknytning till kategorier som "regeringsställning", "oppositionsställning", "kontinuitet", etc.)
- "Anhängarna av regeringspartiet tenderar att 'avskärma' de drag i samhället som kan betecknas som negativa och istället framhäva som betydelse för partiinställningen sådana frågor, där samhällsutvecklingen kan uppfattas som positiv" (314).
- "... opinionssituationen kan ha tett sig gynnsam för röstmaximering på grund av att stora skaror av väljare var odeciderade i sin uppfattning om partiskillnader" (317).
- (det kan vara) "för sent" för ett regeringsparti att påverka partiets trovärdighet hos väljarna i en valrörelse... (318).
- "Att partierna i sin mest konkreta valpropaganda främst tar upp frågor med anknytning till de materiella betingelserna för väljarnas tillvaro, förefaller naturligt från röstmaximeringssynpunkt" (330).

Detta är en samling av inte särskilt systematiskt valda exempel på hypoteser eller empiriska generaliseringar (eller iakttagelser i enskilda fall som emellertid borde kunna generaliseras). De används i tolkningen av materialet utan att de *ställs upp* explicit som hypoteser, samtidigt som de illustrerar en genomgående ambition att försöka tolka materialet i generella kategorier illustrerar de en relativ planlöshet i delar av framställningen, inte minst i kontrast mot det mera systematiska förfarings sättet i kapitel 10. De kan alla mer eller mindre ses som härledda ur röstmaximeringsaxiomet; det är alltså dessa härledningarna som testas, naturligtvis inte axiomet som sådant. Med en systematisk sammanställning och granskning av sådana härledningarna skall vi kanske stått inför en teori eller ett teoriutkast med informativt värde. Som det nu är ger de i alltför hög grad bilden av ad-hoc-förklaringar.

Annorlunda uttryckt innebär detta en otillräcklig integration mellan å ena sidan de hypoteser, vilka utletts genom "prognostisk slutledning" och de hypoteser, som

användes för att tolka materialet *ex post* – men tolkningar *ex post* behöver givetvis inte vara *ad hoc*.

Här aktualiseras också frågan om de förklaringsmöjligheter som ligger i författarnas uppsättning av mål. Om vi endast räknar med röstmaximering som ett självständigt mål i valrörelserna innebär detta självfallet en begränsning i de interpretativa möjligheterna och ev. risk för tolkningar av tvivelaktig karaktär. Tag som exempel tolkningen av partiernas agerande ang. kristendomsämnets ställning på gymnasiet 1963–64, den fråga som gav upphovet till bildandet av KDS: över 2 miljoner människor skrev under en petition med en protest mot kristendomsämnets försvagning, men likväl spelar frågan en ytterst obetydlig roll i de fem undersökta partiernas propaganda i valrörelsen 1964. Författarnas tolkning är att de fem partierna ville tåga ihjäl frågan, eftersom dess aktualisering endast kunde gagna KDS och riskera att skada de fyra stora partierna (330 f). Givet författarnas målantagande är detta förmodligen den enda rimliga tolkningen. Men antag att man dessutom räknat med målet "partisammanshållning" och ställt upp hypotesen: "I frågor med stark intern oenighet inom ett parti tenderar frågorna att negligeras i partiets centralt utformade propaganda". Huruvida detta i föreliggande fall kunnat utgöra grunden för en rimlig tolkning vet jag inte, men det illustrerar de tolkningsmässiga bindningar författarna har underkastat sig; därigenom går de sällan in på alternativa tolkningar, vilket rimligtvis varit av betydelse för prövningen av validiteten i deras grundantagande.

6. Avslutning

Som förhoppningsvis har framgått är "Partierna inför väljarna" en utomordentligt innehållsrik och lärorik bok. Det har här inte varit möjligt att ta upp mer än några problem och några avsnitt i den. Om de kritiska synpunkterna har dominerat, så beror detta dels på institutionella faktorer (opponentrollen) och dels på att författarna i hög grad väcker läsarens pretentioner. Författarna har väckt en mängd intressanta problem beträffande partiforskningens teoretiska status (fr.a. i kap. 1 o. 2). De har genomfört en intressant intervjuundersökning med ledande svenska politiker (kap. 6, här ej diskuterad). De har utformat en högst sofistikerad teknik för innehållsanalys – man kan ha sina tvivel om värdet av vissa av dess tillämpningar men den ter sig i hög grad tankeväckande och är sannolikt till stor del användbar också för annat material än valpropaganda. De har genomfört en grundlig undersökning av valpropagandan i fyra valrörelser och därigenom också gett ett väsentligt bidrag till 1960-talets svenska politiska historia. Det är min övertygelse att boken kommer att visa

sig högst fruktbar för den fortsatta partiforskningen.

Gunnar Sjöblom

Noter

- ¹ Lars Bengtsson, Socialdemokraterna mellan valen 1966 och 1968 (lic.-avhandl., Lund 1973, manus); Jan-Åse Wickleus, Högerpartiet mellan valen 1966 och 1968 (lic.-avhandl., Stockholm 1972, duplic.); Paula Uddman, Partistategier. Centerpartiet mellan valen 1966 och 1968 (lic.-avhandl., Lund 1973, duplic.)
- ² Kai Kronvall, Politisk masskommunikation i ett flerpartisystem. Sverige – en fallstudie (dr.-avhandl., Studentlitteratur, Lund 1975); jfr. även Kai Kronvall m. fl., Partipressen idag (Studentlitteratur, Lund 1971).
- ³ Kay-Vilhelm Winqvist, Jan-Åse Wickleus, Paula Uddman, Lars Bengtsson, Berndt-Ola Lundström, Svenska partiapparater. De politiska partiernas organisatoriska uppbyggnad (Aldus, Stockholm 1972); jfr. även Lars Bengtsson, Sammanställning av fakta rörande vissa väljargrupper 1958–1968 (Lund 1969, duplic.)
- ⁴ Anthony Downs, An Economic Theory of Democracy (Harper & Row, New York 1957), fr.a. kap. 8, 114 ff.
- ⁵ Gunnar Sjöblom, Party Strategies in a Multiparty System (Studentlitteratur, Lund 1968), 79 ff.
- ⁶ Downs, a.a., s. 159; Björn Molin, Tjänstepensionsfrågan. En studie i svensk partipolitik (Akademiförlaget, Göteborg 1965), s. 145; Sjöblom, a.a., s. 81.
- ⁷ James G. March, Herbert A. Simon, Organizations (Wiley, 1958), s. 120.
- ⁸ I sammanfattningen, s. 477, har författarna i sin kritik av Downs och Friedman i detta avseende eskalerat till följande vilseledande påstående: "Ibland framhålls t. o. m. bristande realism som en påtaglig förtjänst hos en teori". Att en egenskap är likgiltig är ju inte liktydigt med att dess frånvaro skulle vara en förtjänst; det i sammanhanget väsentliga är naturligtvis att de båda för Downs och Friedman väsentliga egenskaperna hos en teori är dess relativa enkelhet och dess förmåga att ge upphov till prediktioner.
- ⁹ Arend Lijphart, Comparative Politics and the Comparative Method (American Political Science Review, vol. 65:1970:3:682–693), passim.
- ¹⁰ Jfr. min artikel The Cumulation Problem in Political Science. An Essay on Research Strategies (European Journal of Political Research, vol. 5:1977:1:1–32), s. 5 f, 16.
- ¹¹ Jfr. Karl Molins recension av föreliggande avhandling, Historisk Tidskrift 1976:2:240–245, fr.a. s.245
- ^{12a} Jag skulle för min del vilja uttrycka saken på följande sätt: ett partis aspirationsnivå vad gäller röstmaximering skall analyseras med hjälp av dess röstandelar i tidigare val, dess aktuella opinionssiffror, dess värderingssystem, dess faktiska eller önskade relationer till ett eller flera av de övriga partierna, graden av partisammanshållning bland medlemmarna, samt partiets relativa resurser (vad gäller arbetskraft, pengar och tillgång till kommunikationsnät); dessa fak-

- torer verkar som constraints vid fastställande av aspirationsnivån för röstmaximering.
- ^{12b} Observera här avvikelsen från vanligt språkbruk. När exempelvis politiker förklarar sina misslyckanden med frasen "det har brutit i informationen", kan detta normalt inte tolkas som en bekännelse om egen okunnighet.
- ¹³ Däremot diskuteras utförligt, fr.a. i kap. 9, vilka väljare som kan vara påverkbara för ett parti. Resursfrågan vad gäller kommunikationsinsatser skymtar ibland, t. ex. när en av de intervjuade partistategerna hävdar att "de svagt sympatiserande väljarna" knappast påverkas av propaganda: "... det är att elda för kråkorna ..." (s. 155).
- ¹⁴ Jfr. resonemangen i avhandlingen s. 214 f.
- ¹⁵ Författarna har också registrerat inställningen till de sociala objekten med hjälp av en uppsättning "verbala attribut", av typ: vara tillfredsställande, öka/minska, vara positiv till/vara negativ till, etc. (245 ff). Ibland får de förkortningar, som används i texten, nästan karaktären av en satanisk parodi på nysvenskan från skolöverstyrelsen: Vara positiv till Aktivitet (259, 265), Vara positiv till Framtid (275), Vara positiv till Framsteg (269). Tagna ur sitt sammanhang kan dessa förkortningar också bli vilseledande (vilket författarna själva påpekar, t. ex. 296, 319), så t. ex. i uttrycket Öka Inflation. Språket kan vara vanskligt, jfr. slogans av typ "Mot nya, djärva Mål", "Mot bättre vetande" (förekommer dock ej i avhandlingen).
- ¹⁶ Den aspekt (eller huvudaspekt) man anlägger vid en tolkning är självfallet av avgörande vikt; jfr. t. ex. Molin, a.a., där tjänstepensionsfrågan väsentligen ses ur ett fördelningspolitiskt perspektiv (jfr. *ibid.*, s. 1) – striden kunde också ses som en strid om makten över en väsentlig del av kapitalmarknaden. Jfr. också Hans Wieslander, I nedrustningens tecken (Gleerups, Lund 1966), där försvarsfrågan i Sverige under 1920-talet analyseras i relation till vissa gruppintressen och gruppaktiviteter. (*ibid.*, s. XI).
- ¹⁷ Se t. ex. Johan P. Olsen, Public Policy-Making and Theories of Organizational Choice (Scandinavian Political Studies, vol. 7/1972:45–62)

ERIK J. KNUDTZON: *Knut Wicksells tryckta skrifter 1868-1950*. Utg av Torun Hedlund-Nyström, Lund: Gleerups 1976.

Knut Wicksell blev först känd genom sina åsikter i samlevnadsfrågor. Hans nymalthusianska ståndpunkt i befolkningsfrågan och hans uppfattning om prostitutionen och äktenskapet möttes av en häftig reaktion i 1880-talets Sverige. Han behöll under hela sitt liv en radikal och självständig profil. Hans livliga intresse för sociala problem och hans vänsterliberala samhällssyn förde honom så småningom över till nationalekonomiska stü-

dier. Wicksell förblev emellertid engagerad i den allmänpolitiska debatten även sedan han etablerat sig som vetenskapsman genom banbrytande insatser bland annat inom penningteorin.

Omfånget av Wicksells produktion både som vetenskapsman och som allmänpolitisk debattör framgår av en nyligen utkommen bibliografi av Erik J. Knudtzon. Författaren, för övrigt fosterson till Wicksell, påbörjade sitt arbete under 1950-talet. Efter hans bortgång har manuskriptet redigerats och utgivits av Torun Hedlund-Nyström. Hon har slopat den kronologiska ordning som Knudtzon ursprungligen valt och ersatt den med en uppdelning efter ämnesområde, vilket otvivelaktigt gör boken mer lättillgänglig.

De 889 titlarna i bibliografin ger en utmärkt belysning av Wicksells verksamhet. Nationalekonomi tar självfallet det största utrymmet med bland annat 84 artiklar i dagspressen under åren 1884-1924. Ett stort antal av dessa skrevs under den livliga penningpolitiska debatten mot bakgrund av första världskrigets inflationsutveckling. Wicksell var då en energisk och konsekvent förespråkare för en återgång till 1914 års prisnivå och en stabilisering av priserna kring detta läge. Han hade dock svårigheter att övertyga sina kolleger, politikerna och riksbanken om det lämpliga med en sådan ekonomisk politik. Det är imponerande att följa hur Wicksell samtidigt arbetade på flera plan: som forskare i vetenskapliga tidskrifter och böcker, som medarbetare i statliga utredningar, som föreläsare, och som flitig skribent i dagspressen.

Wicksell var intresserad av många områden; förutom under ekonomi sorterar hans tryckta skrifter under bland annat befolkningsfrågan, sociala frågor, rösträttsfrågan, utrikespolitik och försvar, juridiska spörsmål, kvinnofrågan, matematik, religionsfrihet och bibelkritik, unionsproblemet och försvarsfrågan. Wicksells inlägg gav ofta upphov till genmälen. Han var alltid ivrig att bemöta sina vedersakare och försvara sina idéer. Följaktligen är åtskilliga artiklar repliker och kommentarer till kritiker och meningsmotståndare.

Mycket av det material som presenteras här är känt från *Ekonomisk Tidskrift*, *Nationalekonomiska Föreningens Förhandlingar*, genom Torsten Gårdlunds biografi och Anders Östlinds arbete om den svenska samhälls-ekonomi 1914-1922. En uttömmande granskning av allt som Wicksell har skrivit, publicerat i mindre kända källor, främst då i dagspressen, ger inte stoff till någon nytolkning av hans insats. Bibliografin är däremot en utmärkt och efterlängtat vägledning för den som önskar bli förtrogen med Wicksells idéer och följa utvecklingen av hans åsikter inom den ekonomiska forskningen och samhällsdebatten.

Lars Jonung

KAI KRONVALL: *Politisk masskommunikation i ett flerpartisystem. Sverige – en fallstudie*. Lund: Studentlitteratur 1975.

Kai Kronvall, som har varit verksam inom Partiforskningsgruppen, har tidigare utgivit en studie av parti-pressen i Sverige (Lund 1971). I sin avhandling, *Politisk masskommunikation i ett flerpartisystem*, har han velat följa upp en forskningslinje som utvecklas inom denna forskningsgrupp, nämligen att studera partiernas uppträdande i valrörelserna, främst på grundval av innehållet i deras valpropaganda.

De teoretiska utgångspunkterna för denna forskningsinriktning är numera väl etablerade i svensk statskunskap. Pionjärbeten på detta område är självfallet Björn Molins avhandling om tjänstepensionsfrågan (Tjänstepensionsfrågan, Lund 1965) och Gunnar Sjöbloms teoretiska studie av partistategier i ett flerpartisystem (*Party Strategies in a Multiparty System*, Lund 1968). Denna forskningsinriktning inom Partiforskningsgruppen har resulterat i ett antal avhandlingar. I det arbete, *Partierna inför väljarna* (Stockholm 1974), vilket bestod av Anders Wettergrens, Jan Wibbles, Björn Wittrocks och min egen doktorsavhandling, studeras bl a valpropagandan i 1960-66 års valrörelser. Beträffande 1968 års valrörelse har framlagts tre licentiatavhandlingar som behandlar resp dåvarande högerpartiets, centerpartiets och socialdemokraternas partistategier (Jan-Åse Wickléus, Högerpartiet mellan valen 1966 och 1968 (stencil), Stockholm 1972, Paula Uddman, Partistategier. Centerpartiet mellan valen 1966 och 1968 (stencil), Lund 1973, Lars Bengtsson, Socialdemokratiska partiet mellan valen 1966 och 1968 (stencil), Lund 1973). Till dessa grupper av avhandlingar läggs nu Kronvalls avhandling om 1970 års valrörelse. Man skulle önska att de luckor som finns för två av partierna i fråga om 1968 års valrörelse kan täppas till. Därigenom skulle det finnas en svit av intressanta data om centrala aspekter på svensk partipolitik under perioden 1960-70.

Även om de teoretiska och metodiska grundvalarna är likartade, är dessa undersökningar inte identiska till uppläggning och genomförande. Varje författare eller grupp av författare har velat skapa sig en individuell profil. Som framgår redan av titeln på avhandlingen har Kronvall velat betona masskommunikationsperspektivet. Konkret tar det sig bl a uttryck i att masskommunikationsprocessen och partiernas roll i denna ges en ingående och intressant beskrivning (kap 2 s. 45-75).

I avhandlingens inledande kapitel (s. 9-44) har författaren samlat de teoretiska och metodiska överväganden som haft betydelse för undersökningens uppläggning. Det kommunikationsteoretiska perspektivet diskuteras

i de två inledande avsnitten av detta kapitel. Det centrala avsnittet i kapitel 1 är emellertid det tredje med rubriken 'Hjälpmedel för analys av partipropaganda'. I detta avsnitt är aktörsperspektivet det dominerande. Författaren vill dra en gräns mellan å ena sidan studier av partiers strategiska beteende där syftet är att dra slutsatser om generella strategier bl a med hjälp av innehållet i propagandan och, å andra sidan, mera renodlade propagandastudier som inte avser partiers allmänna strategier utan som begränsar sig till deras strategier i propagandan. För denna gränsdragning finner han stöd i det schema för propagandaanalys som amerikanen Alexander George utarbetade i sin sammanfattande och utvärderande studie av de inferenstekniker som användes av den amerikanska underrättelsetjänsten under andra världskriget (*Propaganda Analysis*, Evanstone 1959).

Vad Kronvall vill utföra är en renodlad propagandastudie, inte en undersökning av partiers strategiska beteende i stort. Huvudsyftet för avhandling är m a o att dra slutsatser om partiernas propagandamål och propagandastrategier genom en analys av deras faktiska propagandabeteende. Författaren ställer upp tre analysdimensioner, som benämns sakområdespolitiserings-, partipolitiserings- och gruppreferenser. Till varje analysdimension knyts ett propagandamål, nämligen sakområdesprofilering, partiattityd och gruppreferensprofilering. Målet sakområdesprofilering kopplas dessutom till de två övriga analysdimensionerna. Mot varje analysdimension svarar vidare en innehållsvariabel: mot dimensionen sakområdespolitiserings svarar variabeln propagandans sakinnehåll, mot partipolitiserings propagandans innehåll av partireferenser och mot gruppreferensdimensionen propagandans innehåll av gruppreferenser.

Denna begreppsapparat beskrivs självfallet mer ingående i avhandlingen men är enligt min mening ändå otillräckligt utvecklad och förankrad i allmänare teoretiska överväganden. Det gäller framför allt målbegreppen.

Med ett mål brukar vanligen avses ett framtida, önskvärt tillstånd. Ett målbegrepp bör formuleras så att man genom mätoperationer kan fastställa huruvida, ev i vilken utsträckning målet förverkligats. Som målen sakområdes- (i avhandlingen kallat M1) och gruppreferensprofilering (M2) är formulerade uppfyller de detta krav. Med målet partiattityd (M3) avses "rent allmänt sättet på vilket ett parti med hjälp av positiva, neutrala och negativa referenser uttalar sympati och antipati, alternativt markerar sammanhållning och distans gentemot konkurrerande partier" (s. 29). Denna definition har uppenbarligen inte de kännetecken som bör utmärka målbegrepp.

Författaren har medvetet givit partiattitydmålet en anorolunda karaktär och motiverar det på följande sätt: "Självklart är att alla partier mer eller mindre tydligt

uppvisar någon profil med avseende på omnämmanden av konkurrerande partier. Partiattityd får därför ges en betydligt öppnare, mindre exakt definition än M1 och M2". Som jag uppfattar detta resonemang ligger poängen i att en definition av partiattitydmålet i profilerings-termer skulle vara empiriskt ointressant. Men är verkligen påståendet att alla partier (generellt eller bara i Sverige?) profilerar sig i detta hänseende en självklarhet? För detta första är det inte utan vidare givet, att partier skiljer sig åt när det gäller graden av partipolitisering i propagandan, dvs uttryckt i operationella termer, i fråga om frekvensen av omnämmanden av andra partier i propagandan. Som författaren visar finns här visserligen en skillnad mellan de svenska partierna, som inte skall överdrivas: S och Vpk tycks i genomsnitt vara mer benägna än de borgerliga partierna att referera till andra partier (jfr tab 4:22, s. 162). Denna skillnad förefaller mig dock ingalunda självklar. Det är för det andra inte alls otänkbart att ett partis omnämmanden av andra partier fördelas tämligen jämt mellan dessa partier. Så skulle kunna vara fallet med partier som saknar en etablerad position i ett mera fast utbildat mönster av partirelationer, t ex KDS, som inte ingår i undersökningen, eller det danska Framstegspartiet.

Min slutsats blir att definitionen av partiattitydmålet inte bara är inadekvat som måldefinition utan också att avvikelser från en adekvat måldefinition är onödiga.

Kring det centrala begreppet profilering förs egentligen inga resonemang. Därför kvarstår vissa viktiga frågor obesvarade. Den mest grundläggande är förstås: varför bör partiernas mål i propagandan vara att profilera sig? I avhandlingen framstår partiets önskan om profilering närmast som ett yttersta antagande som inte närmare behöver motiveras. I framställningen skymtar visserligen mål av mer överordnad karaktär såsom "att åstadkomma en maximalt positiv attityd gentemot partiet hos objekten för påverkan, väljarna" (s. 24). Men inget försök görs att utreda den eventuella förbindelsen mellan ett överordnat mål och profileringsmålen.

Varifrån kommer då föreställningen om profilering som mål för partiernas propaganda? Möjligen är det fråga om ett enkelt men fruktbart deskriptivt grepp, nämligen att studera likheter och skillnader i partiernas propaganda, som givits sken av högre teoretisk dignitet genom att formuleras i termer av mål. – En annan, möjlig förklaring är att författaren – utan att uttryckligen nämna det – varit påverkad av debatten om orsakerna till folkpartiets tillbakagång i 1973 års val, vilken av många ju ansågs bero på partiets "profillöshet". Bakom denna debatt ligger sannolikt den allmänna föreställningen, att endast genom att presentera en så individuellt utformad propaganda som möjligt kan ett parti väcka uppmärksamhet och dra till sig väljare. Denna tankegång har väl en del som talar för sig men den tas som sagt inte upp i avhandlingen.

För att fastställa partiernas profilering när det gäller sakområden och grupper har författaren konstruerat ett mått, som bygger på en rangordning av de fem undersökta partierna med hänsyn till den uppmärksamhet som de ägnat åt ett visst sakområde eller en viss grupp i propagandan. En sådan rangordning görs för var och en av de tre materialgrupper som ingår i undersökningen: 1) partimaterial – såväl sådant som spritts bland väljare som det interna materialet –, 2) radio- och TV-material 3) TT:s nyhetstelegram med partipolitiskt innehåll. Platserna i rangordningen åsätts numeriska värden från +2 till -2 där +2 markerar första, ± 0 mellersta och -2 sista platsen i rangordningen. Värdena för resp parti i de tre rangordningarna adderas till ett index som alltså går från +6 till -6. Värden på +4 och däröver betraktas som positivt signifikanta och värden på -4 och därunder som negativt signifikanta. Det betyder att t ex för positivt signifikans krävs att partiet har minst en första plats och ingen fjärde eller femte plats i de tre rangordningarna. Ett positivt signifikant värde antas vara ett uttryck för ett partis strävan efter positiv profilering, ett negativt för ett partis strävan efter negativ profilering gentemot övriga partier i fråga om ett visst sakområde eller en viss grupp. Vissa resonemang förs (s. 27, 28, 34) om och i vilken utsträckning sådana slutsatser är berättigade.

På det hela taget har användningen av detta mått i dataanalysen utfallit väl. Det ger visserligen en starkt komprimerad men samtidigt överskådlig bild av vilka sakområden och grupper som betonades i de olika partiernas propaganda inför valet 1970. De viktigare nyanser som går förlorade i tabeller och sammanställningar "återuppstår" i författarens omsorgsfulla kommentarer. Överhuvudtaget ger analysen av data om sakområden och gruppreferenser ett gediget intryck.

Lika positivt blir inte slutintrycket av granskningen av författarens empiriska analyser av partiattitydmålet. Vid innehållsanalysen har ett visst partis omnämmande av andra partier klassificerats som positiv, neutral eller negativ. För att få ett sammanfattande mått på partiets inställning till ett visst annat parti använder författaren den av Janis och Fadner konstruerade sk imbalanskoefficienten. Men han applicerar den på ett ytterst diskutabelt sätt. Imbalanskoefficienten, C_i , beräknas enligt formeln $C_p = p^2 - pn$ då $p > n$. Då $p < n$ beräknas koefficienten enligt formeln $C_n = pn - n^2$. (p) står för positivt material, i detta sammanhang antalet positiva referenser och (n) för negativt material, antalet negativa referenser. (r) står för relevant material och (t) för totalt material. Vid en tillämpning av formeln i det aktuella fallet kan det inte vara rimligt att, som författaren gör, betrakta totalt material som identiskt med relevant material. I stället borde som (t) införas ett mått på den totala omfattningen av ett visst partis propaganda, lämpligen antalet stycken. Ett stycke utgör nämligen undersök-

ningens kodningsenhet. Först härigenom ger koefficienten uttryck inte bara åt fördelningen mellan positiva, neutrala och negativa omnämmanden av ett visst parti – som i författarens version – utan också åt frekvensen av referenser till partiet.

Ett exempel skall ges på hur missvisande resultaten kan bli med det beräkningssätt som används i avhandlingen. I tabell 4:23 (s.164-165) anges bl a imbalanskoefficienter för S:s referenser till de övriga partierna och till vissa partikombinationer. Alla värden är starkt negativa. Om vi bortser från koefficienterna för partikombinationerna, rangordnar sig partierna från starkaste till svagaste negativa värden på följande sätt: M, Vpk, Fp, C. Ser man emellertid till det absoluta antalet referenser till dessa partier, finner man att referenserna till M, Fp och C är mångdubbelt fler än till Vpk. Vad som återspeglas i de i tabellen angivna värdena på koefficienterna är alltså det förhållandet att det relativa antalet negativa omnämmanden av Vpk är större än samma slags referenser till Fp och C, däremot inte att referenserna till Vpk är väsentligt ovanligare än omnämmandena av M, Fp och C. Om man räknar om koefficienterna med användande av ett ungefärligt uttryck för omfattningen av det totala materialet, får man rangordningen M, Fp, C, Vpk.

Författaren använder i fortsättningen sina koefficientvärden för en jämförelse med resultatet av de undersökningar av partirelationer i valpropagandan 1960-66 som finns i Partierna inför väljarna (s. 364-370). Utgångspunkten för jämförelsen med resultaten där är en av författaren konstruerad genomsnittsbild av motsättningarna mellan partierna i dessa valrörelser (tab 3:I, s. 85). I denna bild bakar han ihop resultaten av två helt olika typer av mätningar. Inte heller beaktar han att det föreligger vissa, ganska stora variationer i partirelationerna mellan de fyra undersökningstillfällena. Men ännu allvarigare är kanske att han ignorerar den avgörande skillnaden mellan undersökningarna i fråga om partirelationsmåttens konstruktion. I Partierna inför väljarna används enkla mått på frekvensen av bl a negativa partiomnämmanden i Kronvalls undersökning en "uttunnad" version i av imbalanskoefficienten, som enligt vad som nyss konstaterades enbart beaktar den relativa fördelningen mellan positiva, neutrala och negativa referenser.

En jämförelse som innehåller så många skevheter ger naturligtvis ingen god grund för slutsatser om förändringar i partirelationerna. I detta sammanhang är det inte möjligt att göra om alla beräkningarna så att jämförbarheten ökar. På en punkt skall emellertid författarens analys granskas, eftersom slutsatserna har ett visst allmänt intresse. Det gäller analysen av relationerna mellan S och Vpk.

Om man först ser till S:s relation till Vpk, så hävdas

det i avhandlingen (s. 168) att S "stramat upp gränsen" till Vpk. Från att ha varit det parti till vilket S haft den genomsnittligt minst negativa inställningen under 1960-66 års valrörelse skulle Vpk i 1970 års valrörelse ha flyttat upp till en andraposition, närmast efter M. Som redan tidigare konstaterats är denna slutsats resultatet av ett annat slags dataanalys än i Partierna inför väljarna. Görs en analys av samma slag blir som vi redan sett resultatet att Vpk stannar kvar på sin fjärde plats i rangordningen av de fyra motståndspartierna. Ett annat resultat hade för övrigt varit närmast sensationellt med tanke på att S:s relation till Vpk inte förändrades vid ett enda tillfälle under 1960-66 års valrörelser enligt båda de typer av mätningar som företas i Partierna inför väljarna (se tab 5-6, s. 364).

Beträffande Vpk:s attityd till S sägs i avhandlingen (s. 168), att den undergått en tydlig skärpning. Motsättningen till S i valpropagandan 1970 är starkare än till något annat parti, medan motsättningen i genomsnitt under 1960-66 års valrörelser var mindre uttalad i förhållande till S än till de borgerliga partierna. Denna slutsats synes i huvudsak vara riktig. Den står sig även om utgångspunkterna för jämförelsen görs mer likvärda. Det bör emellertid framhållas att Vpk:s attityd till S varierade något under de fyra undersökta valrörelserna på 1960-talet. Frekvensen av negativa omnämmanden av S var således relativt sett större i 1960 och 1964 års valpropaganda. Dessa variationer sätts i sammanfattningen av Partierna inför väljarna (s. 485) i samband med sammanhållningen på den borgerliga sidan och med styrkan i socialdemokraternas ställning. Ett enat borgerligt block och en relativt svag socialdemokratisk ställning – som var fallet i 1966 års valrörelse – tenderar att minska Vpk:s benägenhet att öppet kritisera S. Borgerlig splittring och en stark socialdemokrati – som var fallet i 1964 års valrörelse – skulle däremot minska Vpk:s hämningar att polemisera med S. Valrörelsen 1970 liknade väl mer 1964 än 1966, i varje fall när det gäller styrkan i S:s position. Både 1964 och 1970 hade partiet bl a vid närmast föregående val haft betydande framgångar. Resultatet av undersökningen av valpropagandan 1970 ger därför ett visst ytterligare stöd för den tankegång som förs fram i Partierna inför väljarna.

Kronvall anför vissa andra förklaringar till förändringen i Vpk:s inställning (s. 225 f). Förändringen skulle enligt honom kunna "ha sin grund i den programmatiska skärpning från K:s sida gentemot S, som ägt rum från och med 1967 års partiprogram". En annan omständighet som framhålls är det nya valsystemet som började tillämpas vid 1970 års val: "I denna valrörelse kämpade K för sin parlamentariska existens och hade definitivt inte råd att låta röster gå förlorade till S genom en oklar hållning till detta parti". Det kan ligga något i båda dessa förklaringsförsök. Det senare är utan tvekan

intressantare eftersom det utpekar en konkret institutionell förändring av stadigvarande slag som orsak.

Kronvalls undersökning kan allmänt karakteriseras som en kvantitativ studie av innehållet i partiets politik. Avslutningsvis skall göras ett försök att med utgångspunkt från en enkel systematisering av detta forskningsområde placera in hans undersökning på detta område och samtidigt peka på vissa utvecklingsmöjligheter.

Det primära syftet med de flesta innehållsanalyser av partipolitik har varit att göra en deskription. Men därutöver har det ofta funnits en mer eller mindre uttalad strävan att dra teoretiska slutsatser. Undersökningarna kan grovt indelas i tre grupper, som kan knytas till olika analysnivåer i det politiska systemet. I en grupp av undersökningar behandlas partierna som aktörer, som låter sitt uppträdande styras av olika slags målföreställningar, ofta av strategisk, icke-programmatisk natur. Exempel på sådana undersökningar kan främst hämtas från nordisk statskunskap, där denna forskningsinriktning ju har en stark förankring. Hit hör bl a Björn Molins undersökning av tjänstepensionsfrågan, där press- och radiomaterial innehållsanalyserats. Ett exempel på en undersökning från ett annat område, som väsentligen har denna inriktning, är Dag Anckars studie av partipolitiska pressopinioner kring ett antal händelser i finländsk utrikespolitik 1955-1963 (Partiopinioner och utrikespolitik, Åbo 1971).

I en annan typ av undersökningar används kvantitativ innehållsanalys av partipolitik för att fastsätta grundläggande skiljelinjer i partisystemet. Sådana dimensionsanalyser återfinns – om vi fortfarande håller oss till nordisk statskunskap – i Olavi Borgs studier av finländska partiets principprogram (se främst *Basic Dimensions of Finnish Party Ideologies: A Factor Analytical Study*, SPS vol. 1/1966, s. 94-117). I en annan, nyligen publicerad artikel redovisar Sigmund Grönmo en undersökning av skiljelinjer i norsk partipropaganda inför stortingsvalen 1969 och 1973. Undersökningen bygger på innehållsanalys av de program som partierna ger ut före varje val (Skiljelinjer i partipolitikken 1969-1973, *Tidskrift för Samfunnsforskning* 1975, s. 119-153). I båda de nu nämnda undersökningarna används faktoranalys för att fastställa partisystemets dimensioner. Någon svensk undersökning av liknande slag har mig veterligen inte gjorts.

En tredje typ av undersökningar där partipolitik innehållsanalyserats med kvantitativa metoder avser partiernas funktioner i det politiska systemet. Till denna kategori kan man räkna Nils Elvanders studie av skattepolitiken under efterkrigstiden, som bl a innehåller omfattande undersökningar av den svenska pressens behandling av skattefrågorna (Svensk skattepolitik 1945-1970, 1972). Går man utanför Nordens gränser kan man

peka på Namenwirth's och Lasswell's undersökning av de amerikanska partiernas valprogram vid presidentvalet i mitten av 1800-talet och under de senaste tjugo åren. De uppehåller sig främst vid frågan om hur och varför värderingarna har förändrats i det amerikanska samhället (*The Changing Language of American Values: A Computer Study of Selected Party Platforms*, 1970).

Som redan framgått hör Kronvalls avhandling, liksom övriga tidigare nämnda undersökningar inom Partiforskningsgruppen, i huvudsak hemma i den förstnämnda gruppen av undersökningar. Något tungt vägande bidrag till teoribildningen kring partibeteende i valrörelser lämnar författaren emellertid inte. Med begreppet profilering har han velat lansera en ny utgångspunkt för forskningen om partipropaganda. Enligt min mening har han dock inte lyckats påvisa begreppets teoretiska fruktbarhet. Avhandlingens styrka ligger i stället i den fasta och konsekvent genomförda dispositionen och i de huvudsakligen framgångsrika försöken att smälta ned en omfattande datamassa till hanterliga och överskådliga proportioner.

Författaren tangerar emellertid också frågeställningar, som rör partisystemets karaktär. I avhandlingen refereras undersökningar av konfliktdimensioner i den svenska väljarkåren (s. 80 ff) och i analysen av data om partiernas omnämmanden av olika grupper, främst företagare och anställda, förs vissa resonemang med anknytning till dimensionsbegreppen (s. 196). Det skulle onekligen vara intressant om han gick vidare på denna väg. Med tillämpning av den faktoranalysteknik som använts av Borg och Grönmo, borde t ex olika sakområden kunna sammanföras till dimensioner, som kunde utnyttjas för en beskrivning av konfliktlinjer i det svenska partisystemet.

För övrigt borde tiden nu vara mogen för att genomföra en större undersökning, baserad på innehållet i partiernas valpropaganda, av förändringar i skiljelinjerna i partisystemet under en längre tidsperiod, åtminstone från tiden för det nuvarande partisystemets etablering kring 1920. I metodiskt hänseende skulle ett sådant forskningsprojekt kunna dra nytta av de erfarenheter från arbete med kvantitativ innehållsanalys av partipropaganda som gjorts av Kronvall och andra forskare inom Partiforskningsgruppen. När det gäller dataanalysen har, som nyss framhölls, vissa tekniker använts av Borg och Grönmo. Inte minst viktigt är slutligen att det finns en undersökning, Leif Lewins ekologiska studie av den svenska väljarkåren 1887-1968 (*The Swedish Electorate*, Uppsala 1972), som bl a behandlar liknande frågeställningar på grundval av ett annat slags material. De möjligheter till jämförelser som här öppnar sig skulle utan tvekan kunna utnyttjas för att skapa en fördjupad bild av det svenska partisystemets utveckling.

Magnus Isberg

BIRGITTA ODÉN: *Lauritz Weibull och forskarsamhället*. Lund: Liber Läromedel 1975.

Året 1911 är ett av de stora i svensk vetenskapshistoria. Då gick Axel Hägerström i sin installationsföreläsning *Om moraliska föreställningars sanning* till storms mot tron på objektiva värden och lanserade den första icke-kognitiva metaetiska värdeteorin. Då publicerade också Lauritz Weibull sitt banbrytande arbete *Kritiska undersökningar till Nordens historia omkring år 1000*. Bägge dessa verk förebådade vad som i Thomas Kuhns terminologi skulle kunna kallas paradigmskiftet i vetenskapen.

För generationer av svenska humanister har Weibulls namn framför allt varit knutet till den källkritiska metodens genombrott. I ett år 1964 publicerat arbete om källkritik och vetenskapssyn i svensk historisk forskning lanserade emellertid Rolf Torstendahl ett annat betraktelsesätt. Weibulls insats gällde en ny vetenskapssyn, inte ett nytt förhållande till källmaterialet. Det nya var "en empiristisk kunskapsteori i positivistisk anda". Weibull avvisade andra slutsatser än dem, som på logiska grunder kunde dras ur fastställda fakta.

Torstendahls arbete var koncentrerat på två moment, källkritik och vetenskapssyn, vilka han följde med stor konsekvens. Problemformuleringar, relationer till tidigare forskning, val av källor, fastställande av fakta och historiesyn hade han inte någon anledning att beröra. Han utelämnade också föreställningarnas sociala, psykologiska, politiska eller metodologiska förutsättningar liksom spridningen av de weibullska innovationerna. Dessa frågor har nu i stället fått en mycket intresseväckande behandling av lundahistorikern Birgitta Odén i *Lauritz Weibull och forskarsamhället*.

Birgitta Odén tillhör den nya svenska generation av historiker, som ej blott i grunden behärskar källkritikens redskap utan även drivs av ett vetenskapsteoretiskt intresse av att arbeta med klara begrepp, uttryckligt angivna hypoteser och klara kriterier för vad som är orsakssamband eller vad som krävs för att bestyrka eller falsifiera en hypotes. Hennes analys av förhållandet mellan det begynnande nittonhundratalets intellektuella miljö och teoretiska och metodiska element i Lauritz Weibulls vetenskapliga undersökningar är i hög grad präglad av denna vetenskapsteoretiska inriktning. För den som önskar få uppslag till hur en litet mera strikt prövning av samband mellan idéer och omgivning bör gå till är hennes bok en frisk källa att ösa ur. Hennes sätt att gå till verket tycks mig förebåda något nytt inom svensk historisk idéforskning och idéhistoria.

Birgitta Odéns beroendeprövning – genetiska idéanalyser eller funktionella idéanalyser för att använda en inom statskunskapen mer vanlig terminologi – utgår från någ-

ra intressanta allmänna resonemang om påverkan och kausala föreställningar. Från Göran Hermeréns klagörande arbete *Artistic and Literary Influence* (utgivet på Princeton University Press 1975) har hon hämtat idén, att kausala förklaringar rörande influenser bör analyseras som kontrafaktiska konditionala satser. Detta innebär, att påståenden om till exempel att en författare påverkats av en annan tänkares idéer måste kunna formuleras så, att den givande parten är en nödvändig betingelse eller ett moment i en nödvändig betingelse för den lånande parten. Jag tolkar detta så, att Birgitta Odén skulle kunna tänka sig att formulera en rad hypoteser enligt följande mall: Om Lauritz Weibull inte hade kommit i kontakt med den danske språkmannen Edwin Jessens arbeten, så skulle han inte ha kunnat skriva *Kritiska undersökningar*. Detta är onekligen ett mycket starkt krav. Så vitt jag förstår kommer allt sökande efter tillräckliga betingelser att uppges. Motiveringen tycks vara, att endast påståenden om nödvändiga betingelser kan ledas i bevis; det är fruktlöst att leta efter tillräckliga inspirationskällor, ty de är så många, att hela företaget flyter ut i allmänt lösliga resonemang.

Men är inte detta redskap onödigt grovt för det subtila filigranarbete, som här onekligen är på sin plats? Att sökande efter sannolikheter utesluts gör inte så mycket, eftersom sannolikhetskalkyl inte förefaller tillämpbar på en så unik företeelse som *Kritiska undersökningar*. Men vore det inte intressant att kunna tala om grader av inflytande i stället för att tvingas konstatera, att antingen rör det sig om inflytande eller om något annat? Om man inte arbetade med en dikotomi, skulle man exempelvis kunna se Weibulls arbete som en komplex helhet bestående av ett större antal element; man skulle kunna ta reda på om han påverkats *mer* av en författare än av en annan.

Från Hermerén och i viss mån Sven Tägil har Birgitta Odén övertagit uppslaget, att vissa villkor måste vara uppfyllda för att man överhuvudtaget skall kunna tala om influens eller påverkan. Tyvärr mynnar hennes resonemang om de olika kraven inte ut i någon klagörande summering av hennes egen ståndpunkt. Följande ting torde kunna sägas framgå av hennes framställning:

- 1 tidskravet; påverkan bör rent tidsmässigt ha kunnat äga rum;
- 2 kontaktkravet; möjligheten till kontakt bör rent fysiskt ha kunnat föreligga; dessutom bör man kunna bevisa, att kontakt verkligen också har ägt rum;
- 3 likhetskravet; det måste föreligga olika slags likheter mellan de två verk som jämföres;
- 4 unicitetskravet; man måste kunna avgöra om påverkan verkligen emanerat från ett enda håll eller om det möjligen skulle kunna härledas ur andra källor (jag är inte riktigt säker på hur långt Birgitta Odén är beredd att gå på denna punkt);

5 förändringskravet; man bör kunna fastställa om något ändrat sig som följd av påverkan från något annat;

De två första utgör tillsammans vad som brukar kallas yttre, de tre sista inre kriterier på påverkan.

Jag har inte lyckats få helt klart för mig, hur dessa fem krav på påverkan förhåller sig till målsättningen att kausala förklaringar skall analyseras i termer av kontrafaktiska konditionala satser. Jag utgår emellertid ifrån att de förra utgör en specificering av den senare. Om de fem kraven inte är uppfyllda, så skulle det således inte röra sig om någon nödvändig betingelse och därmed ingen (påvisbar) påverkan.

På ett ställe i boken klandrar Birgitta Odén vissa av sina föregångare inom den spirande Weibullforskningen; de har utgått från alltför okomplicerade föreställningar om individens förhållande till inflytelser från omgivningen, hävdar hon. Många tycks ha tagit för givet, att närvaro i en miljö alltid skulle innebära en positiv påverkan, ett accepterande av de budskap, som förmedlas av gruppen. Mot detta ställer Birgitta Odén det i mitt tycke mer nyanserade hirschmanska synsättet, att en individ kan reagera på åtminstone tre olika sätt i en social omgivning: genom att lämna gemenskapen, genom att protestera i avsikt att förändra den eller genom att godta den.

Men frågan är nu om en kör bestående av tre så vitt skilda sångbegåvningar som Albert Hirschman, Göran Hermerén och Sven Tägil verkligen redan på detta stadium är så samsjungen och välljudande, som dirigenten Birgitta Odén uppenbarligen anser. Kan till exempel krav (3) på likhet, som hon för övrigt tycker är den viktigaste förutsättningen för att kunna fastställa beroende (154), verkligen förenas med resonemangen om att påverkan nödvändigtvis inte behöver innebära ett accepterande utan även ett utträde eller en protest? Att likhet är ett centralt kriterium på beroende i betydelsen accepterande är lätt att förstå. Men hur kan det vara ett indicium på utträde eller protest? Det förefaller mig som om beroende i bemärkelsen accepterande fordrar en uppsättning kriterier (och det är den som sammanfattas i de odénska fem punkterna), under det att beroende i bemärkelsen protest eller utträde fordrar andra. Här har Birgitta Odén snuddat vid ett problemområde, som det vore intressant att få utrett.

Vad har då Birgitta Odén funnit ut om Lauritz Weibull och forskarsamhället? I den första halvan av hennes bok framträder bilden av en ung forskare, som är ovanligt bunden till faderns, historikern Martin Weibulls, intresseinriktning och livsgärning. Han motarbetas av den humanistiska fakulteten i Lund och förvägras docenttjänst. I stället slår han sig på arkivbanan. Genom resor, läsning och brevväxling kommer han i Stockholm, Köpenhamn, Lübeck och Paris i kontakt med radikala

rörelser inom dåtidens arkivväsen, arkeologi, litteraturvetenskap och historiska forskning. Som statsvetare lägger man exempelvis märke till hans intresse för Edward Freeman och den jämförande metoden; Freemans bok från 1873 om jämförande politik räknas ju som en av den jämförande forskningens klassiker. Men man noterar också hans märkliga ointresse för de framväxande samhällsvetenskaperna.

Så kommer bombnedslaget genom publiceringen av *Kritiska undersökningar*. I värderingen av detta arbete ansluter sig Odén i stort sett till Torstendahls uppfattning och hävdar, att Weibulls insats i första hand inte gällde ett avfärdande av den i efterhand tillkomna norskisländska sagodiktningen och en återgång till samtidskällorna. Det hade forskare gjort långt före honom. Det nya var hans *argumentering för* detta avfärdande, hans grundsyn. Genom att se de isländska sagorna som resultat av efterhandskonstruktion och traditionsutveckling i en muntlig berättarkultur kom Weibull att avfärda en materialgrupp, som tidigare ansetts fullt användbar, om icke i sig själv så dock i kombination med andra källor. Genom att ställa mycket stränga krav på regler för teoribyggnad och rekonstruktion raserade han äldre forskares hypotetiska tankebyggnader och sannolikhetsresonemang. Det är dessa två grundläggande element i Weibulls arbete som utgör innovationen, fastslår Odén i en sammanfattning.

Om man sätter in *Kritiska undersökningar* i den internationella miljö vari arbetet kom till, framstår det enligt Odén inte som någon produkt av tillfälliga kontakter med enskilda forskare. Visserligen torde Weibull ha känt till Edwin Jessens källkritiska synpunkter på den isländska sagans bristande tillförlitlighet, även om det saknas bevis för att han själv tagit del av Jessens huvudarbete *Undersøgelser til Nordens Oldhistorie*. Men dessa metodprinciper var allmängods i sekelskiftets handböcker i metodlära. Utan att äga den minsta kännedom om Jessens arbeten skulle Weibull ändå ha kunnat finna källkritiska regler av den typ som han med konsekvens och skärpa tillämpade i *Kritiska undersökningar*.

Det finns heller inga belägg för att Weibull fått impulser från den franske romanisten Joseph Bédiers arbete *Les légendes épiques*. De få, vaga likheter som finns måste rimligen ha berott på att båda arbetade inom samma vetenskapsteoretiska ramar, den fransk-kritiska skolan.

Odén lanserar i stället den mer plausibla hypotesen att Weibull varit utsatt för "intellektuell korsbefruktning" i stort, ofta disciplinöverskridande kontaktnät. Fastän Odén inte drar den slutsatsen explicit skulle man kanske kunna säga, att det rör sig om ett "grupp påverkar individ"-förhållande. I *Kritiska undersökningar* ingår en rad olika drag hämtade från sekelskiftets europeiska forskning. Birgitta Odén sammanfattar: "Weibull utnyttjade den komparativa litteraturforskningens metod

och folkloristikens teori om traditionsutveckling och underminerade därmed effektivt de sena berättande källornas ställning som oberoende och trovärdiga vittnesbörd. Genom att Weibull accepterade den vetenskapsteoretiskt medvetna danska arkeologiens krav på bevis för identifikationer underminerades en hel tidigare forskargenerations försök att säkerställa de berättande källornas vittnesbörd. Genom att han anslöt sig till den kritiska filologins krav på 'direkt läsning' av texter – utan sidoblickar på stöd genom kombinationer – underminerades tolkningar, som länge ansetts säkra och oantastliga. Genom att kräva radikal källkritik, utvecklad inom tysk men skärpt inom fransk historiemetodik, demolerade Weibull huvudparten av de äldre rekonstruktionerna. Till slut: genom en kritisk, positivistisk vetenskapsteori minimerades sannolikhetsresonemangen till förmån för det 'konstaterbara' och säkra fakta tolkades sedan i syntesen utan sidoblickar på äldre forskning och deras beroende av de berättande källornas tolkningar". (214).

Jag skall här inte gå in på den besvärliga frågan om Birgitta Odén verkligen på ett tillfredsställande sätt lyckats bestyrka sin korsbefruktningshypotes på det strikta sätt, som hennes resonemang om kontrafaktiska villkorssatser och kriterier för beroende tycks förutsätta. Visserligen har alternativa hypoteser blivit falsifierade, men jag har en allmän onyanserad känsla av att ytterligare testningsförsök behövs innan huvudtesen kan säkerställas. Jag skall i stället ta upp ett par andra slående iakttagelser i hennes bok. Hon visar med vilken skepsis Weibulls huvudarbete mottogs i den vetenskapliga världen (diffusionen) och beskriver i detalj den dramatiska striden mellan Sven Tunberg, Lauritz Weibull och de sakkunniga vid tillsättandet av historieprofessuren i Lund 1918. I en scandiauppsats 1975 framhåller hon, att Weibull och hans vapenbroder Erik Arup anslöt sig till det notoriska tvivlet som vetenskapligt ideal. "Ingen som gått på ett weibullskt seminarium kan vara i tvivelsmål om att denna inställning fick en bestående effekt. Det är heller knappast en tillfällighet, att Karl Poppers tes om falsifiering som vetenskapens grundläggande element hälsades med igenkännande av teorimedvetna historiker inom den weibullska skolan." Hon understryker också en för många helt chockerande och oacceptabel konsekvens av Weibulls gränsdragning mellan vetenskap och annat: "det gällde att också ständigt erkänna, vilka problem som av brist på källor aldrig kunde behandlas".

När Torstendahls arbete kom ut 1964, stod Weibulls sol i zenit på den svenska historikerhimlen. Under senare år har emellertid – i sant weibullsk anda för övrigt – lärofaderns insatser börjat omvärderas.⁷ Torstendahls bok följdes upp av Göran B Nilssons uppslagsrika upp-

sats "Om det fortfarande behovet av källkritik", publicerad i *Historisk Tidskrift* 1971. Nilsson fäste där uppmärksamheten på Weibulls bristande intresse för begreppsutveckling, hypotesbildning och teoribyggande. I Weibulls intellektuella miljö var teori detsamma som metafysik och följaktligen förbjuden. Odén instämmer i denna kritiska synpunkt och poängterar, att Weibull var en "kritisk faktapositivist".

I detta sammanhang skulle man emellertid vilja uppmäna Birgitta Odén att ta ännu skarpare avstånd från sin andlige lärofader. Teoretiserande framstår nämligen ibland i hennes framställning som begränsat till en rekonstruktion eller en syntes, efter det att data samlats in (183, 204). Hon borde också ha betonat, att teorier eller hypoteser eller klassifikationsscheman är logiskt nödvändiga förutsättningar för att man skall kunna samla in data i syfte att testa något. Hon gör heller ingen skarp distinktion mellan teorins roll i upptäcktskedet och testskedet (context of discovery respectively context of justification). Det bör emellertid tilläggas att hon själv knappast arbetar som hon ibland har en tendens att lära ut. Tvärtom visar hennes egen undersökning, att begreppen och hypoteserna styr själva materialgenomgången. Hon har därmed kommit ett långt stycke på väg när det gäller att lösa uppgiften om teorins roll, som enligt hennes egna ord skulle komma att falla på "nästa generation forskare, utbildade vid de weibullska seminarierna". Man väntar med spänning på hennes nästa historiografiska arbete om forskarutbildningens resultat 1890-1970.

Evert Vedung

ARNE SVENSSON: *Den politiska saxen – En studie i Statens biografbyrås tillämpning av den utrikespolitiska censurnormen sedan 1914*. Stockholm: Heddengrens bokhandel 1976.

Arne Svenssons doktorsavhandling i ämnet filmvetenskap är den första i sitt slag enligt den nya forskarutbildningen. Den är till sin inriktning tvärvetenskaplig med förgreningar i såväl statskunskap som historia. Avhandlingen kom vid en tidpunkt, när filmcensurens existens åter blivit föremål för debatt.¹⁾ Man har påstått, att filmcensuren är obehövlig, ineffektiv och stridande mot vår yttrandefrihet. Den starkaste motiveringen för filmcensuren avskaffande har emellertid varit, att det inte finns några vetenskapliga undersökningar som klart anger, att en aggressivt våldspräglad film kan öka den normala åskådarens lust att själv gripa till våld.²⁾

När diskussionen var som hetast hösten 1971 i sam-

band med totalförbudet av Ken Russells "Djävlar", publicerade i censurchefen Erik Skoglund boken *Filmcensuren*. Den består av femton kapitel, i vilka författaren redogör för censurinstitutionens framväxt från 1911 fram till 1971.³⁾

Avhandlingens syfte

När det gäller den politiska filmcensuren från 1914 finns det ytterst litet vetenskapligt publicerat.⁴⁾ Så är även fallet vad angår politisk filmcensur i andra länder.⁵⁾

Sedan oktober 1914 finns det i biografförordningen en utrikespolitisk censurnorm, som anger, att Statens biografbyrå får inte godkänna film eller del av film, om dess offentliggörande kan skada vårt förhållande till andra länder. Arne Svenssons undersökning avsåg i början att avhandla i vad mån biografbyrå tillämpat den utrikespolitiska censurnormen under andra världskriget. Under arbetets gång kom avhandlingsuppgiften till att omfatta biografbyråns tillämpning av den utrikespolitiska censurnormen från 1914. Källmaterialet har bestått av 40.000 handlingar i olika arkiv bl a, Riksarkivets och Utrikesdepartementets, över 100.000 censurkort har författaren läst igenom. Därtill kommer dagstidningar, tidsskrifter och dagboksanteckningar (Gösta Bagges samling) jämte bearbetningar.

Huvudsyftet har varit att klarlägga hur täta kontakterna var mellan å ena sidan biografbyrå och å andra sidan UD och Statens informationsstyrelse (SIS). Som delproblem har Svensson undersökt i vad mån tillämpningen av den utrikespolitiska censurnormen blev beroende av krigsoflyckans växlingar, speciellt under krigets slutskede då allt mindre hänsyn togs till tyska intressen.⁶⁾

En fråga man ställer sig, när man värderar Svenssons problemformulering är, om författaren tolkat sin huvudhypotes entydigt. Problemställningens semantiska innehåll kan uppenbarligen delas upp på tre nivåer. Den överordnade nivån (1) har att göra med biografbyråns och UD:s och SIS:s officiella relationer. Till det kommer mellannivån (2), som avser om det förekom några inofficiella påtryckningar från regeringsorgan. Den underordnade nivån (3) till sist gäller huruvida det fanns andra vägar att politiskt stoppa kontroversiella filmer. Av särskilt intresse hade således varit att studera hur sambandet mellan 1, 2 och 3 sett ut.

Författaren kunde i ett inledningsavsnitt skisserat en teoretisk modell, i vilken han ritat in dessa relationer mellan myndigheter och andra förvaltningsorgan. I denna teoretiska modell kunde han ha preciserat sina underhypoteser. Även här har författaren haft semantiska formuleringsproblem. Om man utgår från antagandet "att den politiska censurnormen blev beroende av krigs-

olyckans - växlingar", måste man klart ange vad man menar med krigsolycka och växlingar. Ett andra antagande är att "detta kom att märkas i första hand i krigets slutskede". Även här måste man noga förklara vad man menar med verb som "märkas". Vad var det som märktes? Vilka uttryck tog det sig? Hur kan detta antagande relateras till huvudantagandet 1, 2 och 3? Samma fråga gäller förvisso påståendet att "man tog allt mindre hänsyn till tyska intressen" (s. 5). Vad menas här med begreppet "tyska intressen". Varför tog man mindre hänsyn? Vilka hänsyn hade man tagit tidigare? Hur påverkade - dessa "intressen" förhållandet mellan aktörerna biografbyrå, UD och SIS?

Överhuvudtaget är det nödvändigt att definiera de begrepp man använder. Termerna som sådana säger inget. Det är snarare våra emotionella föreställningar om ett begrepp som skapar innehållet. Därför hade det varit av stort värde för förståelsen av avhandlingen om författaren på ett tidigt skede förklarat begrepp, som i och för sig kan synas onödiga att definiera. Begrepp som utrikespolitisk censurnorm (s. 6), biografbyrå (s. 7), journalfilm (s. 10), propagandafilm (s. 15), autentiskt material (s. 17), "dokumentärfilm" (varför citationstecken) (s. 17) är ingalunda entydiga.

Deskriptiv framställning

Arne Svensson har i huvudsak utfört en kronologisk genomgång och ger en deskriptiv analytisk framställning. Han följer en empiristisk och positivistisk forskningslinje, en metod, som uppenbarligen har sina för- och nackdelar. Fördelarna är att författaren kan förkasta spekulativa produkter, dvs hypoteser, som senare inte empiriskt kan prövas. Men den empiristiska inriktningen ger, som Rolf Torstendahl säger, "en gräns för forskningen".⁷⁾ Många problemformuleringar måste förkastas som vetenskapligt värdelösa, och man måste rätta sina antaganden efter källmaterialet. Därvidlag kan det förefalla svårt att förstå, att Svensson inte begränsat och avgränsat sitt material till att enbart gälla den utrikespolitiska censurnormen under andra världskriget - det var trots allt hans ursprungliga avsikt. Avhandlingens tyngdpunkt ligger just här, och sidantalet (s. 69-s. 167) anger vilken vikt författaren lägger vid biografbyråns agerande under kriget. Avgränsningen hade dessutom gjort det möjligt för Svensson att dra slutsatser omkring sina resultat och därmed även besvara de frågor, som presenteras i inledningen. Avsaknaden av sammanfattningar och generella analyser av källmaterialet är anmärkningsvärd brist.

Själva insamlandet av data har förvisso skapat svårigheter för författaren i den meningen, att han önskat ta med så mycket material - som möjligt. Därtill kommer

givetvis urvalsproblematiken, man måste prioritera. Allt som allt har Svensson presenterat en stor och för framtida forskning i film, historia och statskunskap viktig datamängd.

Objektivitetsfrågan är ett annat problem. Arne Svensson är själv filmcensur vilket gör att han är, känslomässigt påverkad av sitt val av ämne. Det är i och för sig svårt att undvika påverkningar av skilda slag. I det här fallet måste man fråga sig om resultatet påverkats av författarens yrkesroll.

När det gäller forskningsresultaten har författaren en benägenhet att falla för frestelsen att tycka. Dessa värderingar, som är ofta förekommande, är till sin karaktär svepande och vetenskapligt diskutabla (sid 7, 17, 31-34, 39, 41, 50-53, 54-56, 59, 63, 69, 73, 76, 80, 83, 85, 86, 89, 95, 96, 98, 100, 102, 103-106, 110-114, 117, 119, 122, 124, 126, 129, 131-138, 148-150, 159, 161, 161, 175, 177). Ett exempel på okontrollerade påståenden är: "Utåt hävdade UD alltså fortfarande, att man inte kunde desavouera den svenska filmcensuren. Just denna passus i Bohemans PM är förstreckad i marginalen. En icke ointressant detalj i promemorian är, att Berg betecknas som tyskvän. Denna upplysning kan inom den krets av fyra personer, som diskuterade filmen inte gärna härstamma från någon annan än Bjurman" (s. 53). En misstanke av denna typ, måste förvisso bekräftas för att man skall kunna skriva den. Återkommande värdeomdömen är "tycks vara", "måste ha varit", "anledning att anta", "torde inte", "det är troligt", "förmodligen" o s v.

Varje tolkning av ett källmaterial och varje förklaring av ett orsakssammanhang innehåller personliga värderingar. Men dessa värderingar får inte brytas in i den beskrivande texten. I ett empiriskt material måste värderingar rensas bort. I en – sammanfattning, där man får fram sina synpunkter och slutsatser om resultaten, är det möjligt försvarbart att släppa fram värderingar.

Censurnormen

Arne Svenssons avhandling ger en uttömmande beskrivning av hur den utrikespolitiska censurnormen tillämpats från 1914. Utrikespolitiskt motiverande ingrepp gjordes redan i september 1914. Den tyske filmen "Ett inlägg i världskriget" granskades den 21 september 1914, man gjorde ett klipp. En vecka senare företogs ett klipp i den franska "Det ödelagda Belgien". Dessa två första censurklipp är typiska för biografbyråns arbetssätt. Censuråtgärder mot såväl texter som bilder förekommer. Angrepp mot fienden och politiska karikatyrer godkändes inte. Spel- och dokumentärfilm granskades lika Under åren 1914-18 totalförbjöds sammanlagt 17 filmer. Av dessa är 9 amerikanska, 3 franska, 2 engelska, 1 italiensk, 1 svensk och 1 okänt ursprung. Två av fil-

merna är av journalkaraktär och de övriga är spelfilmer. Av de censurerade filmerna handlar tio om spionage.

Någon omstörtande ändring av krigsårens censurtillämpning skedde inte efter första världskrigets slut. Lika litet som under själva kriget tillät statens biografbyrå 1919 filmer som behandlade politiskt känsliga händelser. 1929 förbjöds den engelska filmen "Dawn", som hade den svenska undertiteln "Ett historiskt dokument tillägnat minnet av Edith Cavell". Några år senare godkändes den av censuren (1931). I en privat anteckning av dåvarande censurchefen fil dr Gunnar Bjurman heter det (s. 39): *Den ursprungliga stumfilmen Edith Cavell förbjödo vi efter påtryckningar av ministären Lindman 1928. Ministären Ekman frigav filmen*". (kursiv av undertecknad, se författarens problemformulering).

Det nazistiska maktövertagandet i januari 1933 innebar, att man i Tyskland åter började utnyttja filmen som medel för propaganda⁸⁾ "Den tyska diplomatiska övervakningen av antityska filmer utomlands intensifierades". Statens biografbyrå bedrev politisk filmcensur under 30-talet efter de riktlinjer man tillämpat under första världskriget. Någon gång kunde det hända, att *filmcensurärenden fördes upp på högsta regeringsnivå, vilket innebar, att utrikesministern var inblandad*. Så var fallet med exempelvis den svenska komedin "Ryska snuvan", som godkändes den 22 februari 1937 (kursiv av undertecknad). *Från och med sommaren 1937 och ända fram till andra världskrigets upphörande förekom tyska diplomatiska aktioner hos UD i filmfrågor* (kursiv av undertecknad. Jmf problemformuleringen, hypotes-mellannivån (2). I slutet av 1937 och i början av 1938 är den tyska legationens bevakning av filmärenden extra energisk. *Tyskarna valde därtill andra kanaler än de rent diplomatiska i sina försök att stoppa för dem misshagliga filmer. Både i Internationella Filmkammaren och i kritikerorganisationen Fipresci krävde de åtgärder mot "hetsfilmer"*. (kursiv av undertecknad. Jmf problemformuleringen. Hypotes-den underordnade nivån (3).

Hjälporgan

Officiellt kunde UD inte vidta andra åtgärder än att överlämna klagomålen till Statens biografbyrå den 1 september 1939 ett ingripande i form av krav på censurklipp var omöjligt. Krigsutbrottet innebar ett ökat intresse för journal- och dokumentärfilm. Den insiktsfulla satsningen på dokumentärfilm som propagandainstrument kom att för Sveriges vidkommande leda fram till författningsändringar. Redan den 4 oktober 1939 vidarebefordrade Bjurman två skrivelser till Kungl. Maj:t. I den ena av dem begärde han, att utländska journalfilmier skulle granskas av Statens biografbyrå. Regeringen beslöt att följa Bjurmans förslag. Denne vidgade senare sina önskemål till att inte bara journaler utan all film och begärde

att "importförbud måste utfärdas för filmer, som i utlandet försetts med svenskt tal eller svenska texter" (s. 75).

Efter en skrivelse från ordföranden i Svenska Filmuthyrareföreningen, Carl P. York, där denne varnade för att det skulle komma att råda brist på svensk film på grund av att det skulle saknas filmateljeer, ändrade Bjurman sin begäran till regeringen till att beröra "endast filmjournaler, som i utlandet färdigställts med svenskt tal eller svenska texter" (s. 75). Ett inslag, som oftast klipptes i dessa journalfilmer, var de rörliga krigskartorna.

Från och med våren 1940 fick Statens biografbyrå ett hjälporgan vid sidan av UD. Genom beslut av den 26 januari 1940 inrättades Statens informationsstyrelse (SIS). I mars 1941 granskade Statens biografbyrå två tyska propagandafilmer, dels "Sieg im Westen" (Seger i väster), dels "Feldzug in Polen" (Blixtkrig). Deras godkännande i klippta upplagor ledde till en våldsamt debatt om den svenska filmcensurans politiska uppgift. USA:s inträde i kriget i december 1941 kom inte omedelbart märkas i Statens biografbyrås arbete. Granskningen av journal- och dokumentärfilm under 1942 och 1943 väckte ingen större uppmärksamhet. En bild av en nedfallen hakkorsflagga kunde föranleda klipp, så även beskyllningar mot fienden. Några filmer totalförbjöds som "March of Time", "The FBI Front", vars handling kretsar kring FBI:s avslöjande av tyska spioner. Vad angår spelfilm under perioden 1939-1945, gäller i princip samma censurbestämmelser. I februari 1941 granskades "Jud Suss", som förbjöds på grund av sitt "upphetsande och ytterligt antisemitiska innehåll" (s. 124). I oktober lämnade man in den omdiskuterade "Ich klage an" till översyn. Märkligt nog godkändes den utan klipp. Statens biografbyrå hade samlat medicinsk och psykiatrisk expertis som synade filmen. Man avgav ett utlåtande, i vilket man menade, att filmen enbart debatterade döds-hjälpsfrågan.

Kontakterna mellan UD och Statens biografbyrå var under andra världskriget mycket livliga. De allra flesta "känsliga" filmer granskades av representanter från UD, som därpå upprättade ett hemligt PM över filmen och i lämplig form lär Bjurman få ta del av informationen. Formellt hade Bjurman bestämmanderätten, men det inträffade - aldrig, att han inte följde UD:s förslag. (kursiv av undertecknad. Jmf problemformuleringen-hypotesen på den överordnade nivån (1).

Utåt förnekade UD bestämt alla sådana kontakter. De utländska legationernas representanter fick ständigt till svar, att Statens biografbyrå var en oberoende myndighet. Det var en princip man inte ville ge avkall på. Man erkände aldrig något samröre med Statens biografbyrå. På grund av detta hade UD fria händer att handla. I

speciellt känsliga fall kunde man desavuera Statens biografbyrå för att dämpa de kritiska rösterna.

Den nazistiska propagandafilmen "Heimkehr" censurerades den 14 januari 1942. Under åren 1943 ökade kvantiteten censurförbjudna spelfilmer. I samtliga fall drabbades filmer från den allierade sidan. Ingen tysk film blev föremål för censuringripanden. "Efter USA:s inträde i kriget gjorde Hollywood värtjänst genom att producera propagandafilmer på löpande band och det var dessa som 1943 började nå vårt land. I Tyskland däremot hade produktionen minskat och på grund av visst inhemskt publikmotstånd mot propaganda hade de tyska filmerna fått en mera eskapistisk inriktning" (s. 139).

1943-44 görs svenska ockupationsfilmer med spetsen riktad mot Nazityskland. Först kom "Det brinner en eld". Därpå följde Per Lindbergs "Excellensen", som är baserad på Bertil Malmbergs drama och med Lorens Marmstedt som producent, en film, som av den tyska opinionen betraktades som en "hetsfilm". När Tredje Riket fallit sönder våren 1945, blev censuren mildare i sin bedömning av antinazistiska spel- och dokumentärfilmer (kursiv av undertecknad. Jmf författarens delproblem). I oktober 1945 godkändes till exempel Chaplins "Diktatorn". I mars samma år hade Howards "Pimpernel Smith" tillåtits, en version, som var 610 meter längre än den som förbjöds i november 1943.

Tiden efter andra världskriget har varit relativt lugn för Statens biografbyrå, vad gäller tillämpningen av den utrikespolitiska censurnormen. Filmer, som tidigare ansågs omöjliga på grund av sitt politiska innehåll, släpptes. Det in- och utrikespolitiska klimatet hårdnade i slutet av 40-talet med "det kalla kriget". Den växande misstron mellan stormakterna ökade efter händelserna i Tjeckoslovakien 1948, Berlinblockaden, Koreakriget och revolten i Ungern 1956. Allt detta kom givetvis att påverka den politiska filmsaxen. Den sista gång biografbyrå av hänsyn till den utrikespolitiska censurnormen beordrade klipp i en film var den 15 oktober 1962. Man gjorde ett 24 cm långt ingrepp i "The Manchurian Candidate" (Hjärntvätt). Genom detta klipp avlägsnades en närbild av ett blodbestänkt Stalinporträtt.

Sammanfattning

Då man skall sammanfatta vad Arne Svensson kommit fram till, kan man lämpligast bedöma helheten ur två perspektiv, dels författarens förhållande till forskningsprocessen, dels hans resultat. Vad angår det förra ligger avhandlingens brister i Svenssons svårigheter att klart och entydigt formulera de hypoteser han testar. Författaren tar alltför lätt på uppgiften att förklara och dra slutsatser omkring det material han arbetar med. Brist-

fälligheten i problemformulering, vagheten i förklaringen av begrepp och definitioner, återkommande svepande formuleringar och värderingar i texten liksom avsaknaden av förklarande sammanfattningar efter varje avsnitt är minusposter.

På plussidan ligger Svenssons breda kronologiska översikt av den politiska censurnormens betydelse under olika perioder av svenskt samhällsliv från 1914, ett pionjärbete författaren har all heder av. Till det kommer en överskådlig disposition och en god språkform. Av särskilt intresse är att Svensson har lagt fram ett råmaterial, som kan leda fram till ytterligare forskning kring den politiska filmcensuren, inte minst komparativa studier.

Kaj Wickbom

Noter:

- ¹ *Filmtidskriften Chaplin nr 5 1975. Olle Grönstedts uppsats Filmcensur 1974-75 s. 245-262.*
- ² *Furhammar, Leif: Filmpåverkan. Norstedts, Stockholm 1964, sid 99-115. Jmf. med Holmén, Grethe: Filmcensur eller ej, SvD den 29 januari 1968. Censurutredningens betänkande: Filmen-censur och ansvar, SOU 1969:14, Kapitel 7 s. 34-35. Jansson Claes: Censurattityder, Pedagogiska institutionen vid Stockholms universitet, 1969, s. 4-9.*
- ³ *Skoglund, Erik: Filmcensuren. Norstedts/Pan 1971, s. 7-14, även avsnitt 5, s. 75-84.*
- ⁴ *Furhammar-Isaksson: Politik och Film, s. 7. Skoglund, Erik: Filmcensuren s. 59-66, 71-73, 99-100, 123-130, 204-220, 245-246. Filmutredningens slutbetänkande 1968, del 4, SOU 1973:53, Samhället och Filmen, s. 36-38, 58-62, 101, 102-104.*
- ⁵ *Furhammar, Leif: Filmen i Nazityskland. Om filmcensuren i Tredje riket, SvD den 11 januari 1964. Furhammar-Isaksson: Politik och film s. 7-130. Evensmo, Sigurd: Vold i Filmene. Gyldendal Norsk Forlag, Oslo 1969, s. 103-104.*
- ⁶ *Skoglund, Erik förklarar i Filmcensuren s. 219: "Under krigsåren - då biografbyrån var representerad i statens informationsstyrelse - synes utrikesdepartementet ha funnit angeläget att informeras om filmärenden av ömtålig beskaffenhet. Efter krigshandlingarnas upphörande i Europa har UD emellertid konsekvent avböjt varje form av inblandning i censurfrågor och vid förekommande utländska demarcher i kontroversiella filmfall skjutit saken ifrån sig med hänvisning till "biografbyråns oavhängighet av regeringen" och byråns "självständiga" rätt att handha filmgranskningen enligt bestämmelserna i biograförordningen".*
- ⁷ *Torstendahl: Historia som vetenskap. s. 20-49.*
- ⁸ *Furhammar Leif: Filmen i Nazityskland, den 11 januari 1964. Här talar Furhammar om filmcensuren i Tredje Riket. Goebbels syftade till att höja och likrikta ungdomens smak. Under propagandaministeriet och Goebbels själv - han fick senare personlig censurrätt - sorterade en stor censurorganisation. Den förbjöd inte bara filmer, som kunde verka men-*

talhygieniskt skadliga, utan även sådana som sårade den förhärskande kostnärliga smaken. Till det kom, att-inga-filmer-kunde passera censuren, som kunde förefalla stötande på den nationalsocialistiska känslan. I en förordning av 1936 angående utländska filmer stadgade man, att en film kunde förbjudas, om det fanns någon skådespelare som tidigare varit med i filmer med antinazistisk tendens.

HÅKAN WIBERG: *Konfliktteori och fredsforskning.* Stockholm: Esselte Studium 1976.

Det bästa med Håkan Wibergs på många sätt imponerande lärobok är vad man kanske vågar kalla dess vetenskapliga anda. Mot bakgrund av den debatt som i vetenskapsliknande former förts på senare år om begreppet fred är det tilltalande att se Wiberg börja sin diskussion av fredsbegreppet med att erinra om att "en person som ... lyckas få en ny definition av ordet accepterad ... också lyckats få språket självt att s.a.s hylla som gott det som den nya definitionen betecknar" (s. 3). Även kapitlet om imperialism inleds med en påminnelse av detta slag (ss. 164-65). Kontrasten är slående mellan Wibergs semantiska varningar och Galtungs verbala manipulationer.

Men boken framstår som vetenskaplig också på ett mera grundläggande sätt: genom sin sökande, prövande karaktär. Här drivs få teser, här säges få fakta vara oomtvistliga. Freds- och konfliktforskningen presenteras som en sökprocess, som ett provisoriskt godtagande av hypoteser i avvaktan på bättre kunskap. "Om användningen av fakta - en varning" - så lyder en karakteristisk underrubrik. Just sådan vill man ha den akademiska läroboken. Jag kan inte tro annat än att Wiberg ovanligt väl lyckats ge även nybörjaren känslan av att befinna sig i den levande forskningens närhet - och känslan för vad vetenskapligt arbete går ut på.

Bokens första kapitel, "Fred och konflikt", ägnas främst åt en nyttig genomgång av freds- och konfliktbegreppen. Värt att notera är att ett begrepp som "strukturellt våld" inte lanseras för att formulera politiskt betonade ställningstaganden utan diskuteras som ett eventuellt, men inte med säkerhet, tjänligt hjälpmedel vid vetenskaplig analys. Den inte minst i detta sammanhang kritiska frågan om i vad mån det är meningsfullt utgå från existensen av objektiva intressen smusslas inte undan utan intar en central position i framställningen. Till det mindre lyckade i kapitlet hör jämförelsen mellan "internationell politik", "internationella relationer" och "freds- och konfliktforskning", i vilken Wiberg utgår från en klart anakronistisk syn på vad den syslar med som bedriver studier i "internationell politik".

Kapitel 2, om "konfliktbeteende", visar sig i allt väsentligt bestå av en klagörande översikt över aggressionsteorier. Kapitel 3, "Krig och deras orsaker", domineras av två ting: en sammanställning och diskussion av empiriska, i huvudsak kvantitativa, forskningsresultat beträffande det som David Singer kallar "the correlates of war", och en måhända väl knapphändig översikt över teorier om rustningsförlopp. Kapitel 4 har rubriken "Strategiska perspektiv" men handlar i huvudsak bara om spelteori. I kapitel 5, "Konfliktperspektiv och integrationsperspektiv", domineras framställningen av resonemang om Parsons, Dahrendorf, Marx och Coser. Kapitel 6 innehåller en intresseväckande diskussion av problem kring imperialismen men är kanske i väl hög grad präglad av Galtungs synsätt. Kapitel 7, kallat "Konfliktlösning och konfliktagerande", diskuterar i anslutning till begreppsanalysen i kapitel 1 vad som egentligen menas med att "lösa" en konflikt; det behandlar också transformeringen av intressekonflikter till målkonflikter samt ickevåldskamp och konfliktlösningsmetoder. Det avslutande kapitel 8, "Fredsforskningen och dess framtid", består främst av en presentation av freds- och konfliktforskningen i Sverige; Wiberg räknar till denna inte bara verksamheten vid de tre avdelningarna för freds- och konfliktforskning och vid SIPRI utan även annan universitetsforskning samt en del av den vetenskapliga verksamheten vid Utrikespolitiska institutet.

Denna disposition är inte invändningsfri. Någon klar struktur har boken inte. Somliga kapitel behandlar analysperspektiv (kap. 4 och 5) medan andra gäller problemområden (kap. 2, 3, 6 och 7). Att påpeka detta är inte att ägna sig åt onödigt estetiserande. Inte minst från pedagogisk synpunkt kan det vara viktigt att en boks grundläggande struktur är klar, konsekvent, logiskt korrekt. Det är inte Wibergs.

Ett mera fundamentalt problem med boken kommer man på spåren genom att studera dess namnregister. Följande personer får det största antalet hänvisningar:

J. Galtung 27
L.F. Richardson 24
L. Coser 18
K. Marx 16
P. Wallensteen 16
Q. Wright 12
A. Rapoport 11
V.I. Lenin 9
M.K. Gandhi 8
R. Dahrendorf 7
J.A. Hobson 7
J. Israel 7
G. Jervas 7
G. Sharp 7

Det tycks som om detta är en icke helt invalid indikator av vad man med Tom Harts terminologi kan kalla Håkan Wibergs kognitiva värld.¹⁾ Man skulle kun-

na småle åt den skandinaviska provinsialism frekvensfördelningen antyder, men en dylik förefaller försvarbar i ett arbete skrivet för svensk publik. Det intressanta med tabellen är något annat. Var finns, kan man t.ex. fråga, en statsvetenskaplig jätte som Karl Deutsch, vilken satsat en stor del av sitt liv på att nydana just forskningen om freds- och konfliktproblem? Det visar sig att mot ingående referat av bl. a Galtungs och Wallensteens författarskap svarar ett (1) omnämnande av Deutsch, nämligen som en av utgivarna av den första upplagan av *World Handbook of Political and Social Indicators*. Ja, det visar sig lätt att namnge mängder av välkända statsvetare vilka gjort betydande insatser för att öka vår kunskap om orsakerna till krig och betingelserna för fred men vilkas existens över huvud taget inte nämns i Wibergs bok: Claude, Haas, Hoffmann, Brecher, Waltz, Allison, Ole Holsti, Jervis . . .

Luckorna i namnregistret motsvaras av vad varje statsvetare måste uppfatta som anmärkningsvärda luckor i innehållet. Några exempel! Wiberg knappast ens nämner existensen av den forskningstradition, som söker förklara freds- och konfliktbeteende med utgångspunkt i analys av utrikespolitiska beslutsprocesser; ingenting sägs varken om organisationsteoretiskt betonade ansatser eller om analyser i mera psykologiska termer. Kapitel 4, "Strategiska perspektiv", är ofullständigt på ett annat sätt: det är inte rimligt att på två raljanta sidor avfärda hela den teoretiska debatten om strategisk avskräckning och stabilitet, en debatt som för övrigt i motsats till det mesta som genomgås i Wibergs bok haft betydelse för staternas faktiska politik. Och statsvetaren, som i en bok om fred och konflikter möter begreppet "integration", associerar i helt annan riktning än Wiberg: till en väletablerad och i hög grad fredsmedveten men av Wiberg icke nämnd forskningsriktning med namn som Deutsch, Haas, Etzioni och nu senast Nye.

Kanske är det statsvetenskaplig paranoia, men nog blir man nyfiken på hur Wiberg kommit fram till sina åsikter om vad som är centralt och vad som är perifert för en lärobok kallad "Konfliktteori och fredsforskning". På 1960-talet, då fredsforskningen sökte en identitet, lanserades diverse en smula bisarra argument för att denna nya aktivitet radikalt skilde sig från det redan etablerade, av freds- och konfliktproblem dominerade studiet av internationell politik: fredsforskaren använde modernare forskningsmetoder, hade explicitare, fredsvänligare och globalare värderingar, stod utanför etablissemangen, var tvärvetenskapligare m m. Såvitt jag kan finna använder Wiberg intet kriterium av detta slag för att göra en distinktion mellan freds- och konfliktforskning å ena sidan och annan forskning om fred och konflikter å den andra. Det är knappast på sådana grunder han fattat sina prioriteringsbeslut.

Mitt intryck är att det här hos Wiberg finns en spän-

ning mellan teori och praktik. Teorin är att till freds- och konfliktforskning räkna all forskning som har dylika studieobjekt. Praktiken är att låta framställningen domineras av vad som kommit att intressera en ganska snäv krets, "fredsforskningsrörelsen" (s. 258). Denna rörelse kan man inte identifiera genom analys av begrepp som fred och konflikt. Snarare bör man undersöka vem som citerar vem i vilken tidskrift, och vem som träffar vem vid vilken konferens. "Fredsforskningsrörelsen" är en socialt och kanske ideologiskt men inte ämnesmässigt avgränsbar, förmodligen liten del av dem som forskar om fred och konflikter. Det är om dess inspiratörer, debatter, författarskap Wiberg skrivit sin bok. I tabellen ovan är det väl bara Joachim Israels och Gunnar Jervas' närvaro som inte låter sig förklaras på detta sätt.

Det jag kritiserar är inte att boken har begränsningar. Jag vet ingen som skulle ha kunnat lösa den egentligen omöjliga uppgiften att skriva en lärobok om fredsforskning och konfliktteori bättre, med större kringsyn, än Håkan Wiberg. Han bör ha beröm för sin öppenhet och bredd snarare än kritik för sina begränsningar. Det jag är kritisk mot är att begränsningarna inte diskuteras och motiveras på något ordentligt sätt i boken. Som i annan fredsforskningslitteratur bibringas läsaren uppfattningen att det han tar del av är en översikt över hela området, när det han studerar bara är en på oredovisade grunder avgränsad del.

Detta är en nackdel med att använda boken som kurslitteratur. En annan är att den enligt vad såväl lärare som studenter sagt mig är i svåraste laget. Delvis kan detta sammanhålla med stilistiska och redaktionella brister, och särskilt med att framställningen ibland ter sig alltför kompakt. Någon gång får man intrycket att ett enligt förläggarens mening alltför långt manuskript måst nedbantats under brådska. Det är synd. Kommande upplagor bör bli utförligare.

Ty fler upplagor bör det bli. Det som är positivt med boken väger vida tyngre än det som är negativt. Studenterna inte bara klagat över att den är svår utan berömmar den också för att den är meningsfull. För egen del har jag funnit den mycket inspirerande att läsa. Särskilt kapitlen 1 (om freds- och konfliktbegreppen), 2 (om konfliktbeteende), 3 (om krig och krigsorsaker), 6 (om imperialism) och kanske 7 (om konfliktlösning och konfliktagerande) fyller ett tomrum. Behovet har länge varit stort av en elementär bok som inte handlar om freds- och konfliktforskningens målsättningar utan om dess resultat, och vars författare inte bara betraktar sina värderingar som något som skall realiseras med hjälp av boken utan även ser dem som en störning vars inflytande han har att motverka. Nu finns denna bok.

Kjell Goldmann

Not

¹ *The Cognitive World of Swedish Security Elites*. Stockholm: Esselte Studium 1976.

Genmäle till Bo H. Bjurulf

Det är enligt min mening angeläget att på några punkter bemöta Bo H. Bjurulfs recension av min avhandling "Regeringsbildningen i flerpartisystem" (StvT 1977:1). Utan att alltför mycket gå in på detaljer skall jag också klarlägga några missförstånd beträffande syftet med avhandlingen.

Inledningsvis vill jag ta upp BHB:s synpunkt att "knytningen till den teoretiska litteraturen saknas". Här vill jag påpeka att avsnitt 1.2 fyller den funktionen. Direkta referenser ges här till nio olika författare, som bidragit med teoretiska/metodiska studier på områden med anknytning till de problem min avhandling behandlar. Dessutom har jag gett ett antal indirekta referenser till studier som på olika sätt berör angränsande problemområden.

Vad som elementärt är väsentligt i samband med analysen av beslutsprocesserna är, att den styrs av utgångspunkten i parlamentarisk teori. Beslutsprocessen skall då inriktas på de olika aktörernas agerande och bidrag till beslutsunderlaget. Det senare sker med hjälp av sex hypotetiska beslutsprinciper, vilka formulerats med utgångspunkt från den s.k. parlamentariska principen att ett regeringsbildande parti skall ha parlamentets stöd eller tolerans.

De aktuella beslutsprinciperna är följande:

- 1 Dubbelriktade samarbetsmöjligheter föreligger
- 2 Partiet är största parti
- 3 Partiet har haft största valframgång
- 4 Majoritetsrekommendation föreligger
- 5 Blockmajoritet föreligger
- 6 Partiet spelar huvudroll vid den avgående regeringens fall

Dessa principers innebörd diskuteras utförligt i avhandlingen. Av avhandlingen framgår också tydligt att dessa principer på olika sätt kan föras tillbaka till den parlamentariska principen. I avsnitt 1.3.1 "Beslutsprinciperna och beslutsprocessen" förklaras sambandet mellan parlamentarisk teori, beslutsprinciper och beslutsprocess.

BHB:s andra huvudinvändning är att "styrningen av den empiriska genomgången är svag". Som tidigare framhållits är analysen av beslutsprinciperna styrd av en systematisk prövning av de operationaliseringar av den parlamentariska principen som de sex beslutsprinciperna utgör. Av detta följer också, att läsaren i kapitel 1 får klart för sig vad som utgör "de väsentliga dragen i regeringsbildningen". Således hålls inte läsaren i okun-

nighet om detta till kapitel 8, som BHB påstår på s. 70 i sin recension.

Vidare vill jag kort kommentera implikationerna av ett resonemang BHB för på s. 71. Han skriver där: "I sin analys av folkrepresentationens *stöd* strävar författaren efter att finna mönster av följande typ: Om omständigheterna A, B, C föreligger, så ger statschefen (alternativt, bör statschefen ge) uppdraget att bilda regering åt X. Denna strävan innebär, att Hermerén enbart söker indikatorer på *positivt stöd*. Faktorer som indikerar negativt stöd lämnas helt utanför. Enligt min (BHB:s) mening kräver en totalbild att även mönster av följande typ blir föremål för studium: Om omständigheterna A, B, C föreligger, så ger statschefen *inte* uppdraget att bilda regering åt X".

För det första kan inte "stöd" enligt vanligt, rimligt språkbruk vara antingen positivt eller negativt. Vad BHB troligen åsyftar är, att ett parti ibland *saknar* tillräckligt parlamentariskt *stöd* för att det skall få i uppdrag att bilda regering. Om en sådan undersökning (dvs av vad BHB kallar "negativt stöd") skulle genomföras, kan den inte baseras på den s.k parlamentariska principen utan på dess motsats. Syftet med min undersökning är emellertid att just ge en mera systematisk kunskap om hur och varför vissa partier får i uppdrag att bilda regering. Enligt min uppfattning är det på detta område ett primärt intresse att försöka förklara varför vissa partier får regeringsbildningsuppdrag – inte att förklara varför de inte får regeringsbildningsuppdrag.

Till sist skall jag här kort kommentera ett par av BHB:s detaljinvändningar. Han påstår att toleranskriteriet avförs utan närmare diskussion. Detta är emellertid inte korrekt. För att ett parti skall få uppdraget att bilda regering, krävs inte att det har egen majoritet, det räcker att det inte har en majoritet emot sig. (Jfr t.ex Hartling 1973, s. 46). I det senare fallet, som är det vanligaste, tolereras det aktuella partiet och senare den nya regeringen av en majoritet i parlamentet. Detta förhållande diskuteras bl a i kapitel 1.

BHB föreslår också att monarkens eller presidentens egen vilja (som den är dokumenterad i beslutsprocessen) skulle kunna föras in som en beslutsprincip. En sådan beslutsprincip har emellertid inget stöd i den parlamentariska grundprincipen, och den kan inte – som de övriga sex principerna – betraktas som en operationalisering av denna. Därför används den inte (jfr syftet med avhandlingen). För övrigt skall man inte underskatta de teoretiska och metodiska svårigheterna att verkligen fastställa vad den aktuella monarkens eller presidentens

vilja verkligen var på basis av den tillgängliga evidensen; uttryckt "dokumenterad i beslutsprocessen" döljer många problem.

Henrik Hermerén

Slutreplik till Henrik Hermerén

Hermerén tycks i genmålet helt ha glömt sin egen distinktion mellan *beslutsprocess*- och *beslutsprincip*analys. I avhandlingen skriver H: "Efter denna fixering av beslutsprocessens startpunkt och slutpunkt finns det skäl att närmare beskriva de aktörer som deltagit i beslutsprocessen och deras respektive roll i processen" (s 22). . . "Efter det att ramarna för beslutsprocessen och aktörerna kommenterats skall beslutsprincipernas inbördes relationer och funktion i beslutsprocessen preciseras nedan" (s 23).

Beträffande *beslutsprocessanalysen* finner jag i avsnitt 1.2 endast följande knytning till den teoretiska litteraturen: "En annan typ av forskningsinriktning representeras av de studier som på grundval av historiskt material inriktat sig på en beskrivning av tillkomsten av olika regeringar. Här ibland finns komparativa undersökningar, ländersmonografier och fallstudier¹³, vilka i olika utsträckning ger en grund för generaliseringar och förklaringsförsök" (H, s 10).

En redovisning av dessa "generaliseringar och förklaringsförsök" skulle ha fyllt funktionen att knyta *beslutsprocessanalysen* till den teoretiska litteraturen. En sådan redovisning hade även kunnat bilda underlag för en styrning av *beslutsprocessanalysen* som i sin nuvarande form helt tillhör den typ av forskningsinriktning . . . som på grundval av historiskt material inriktat sig på en beskrivning av tillkomsten av olika regeringar.

Däremot knyter H vad gäller *beslutsprincipanalysen* an till den teoretiska litteraturen. Enligt min mening bör man emellertid dessutom – om man har som primärt intresse att försöka förklara varför vissa partier får regeringsbildningsuppdrag – något diskutera möjliga förklaringar till att de inte får regeringsbildningsuppdrag.

Min huvudanmärkning mot *beslutsprincipanalysen* är emellertid författarens sätt att bearbeta och tolka siffermaterialet, vilket bl a leder till att beslutsprincip 3 anses vara en kandidat för uteslutning. Detta är allvarligt, eftersom principens mycket höga förklaringsvärde kan påvisas genom en enkel analys (jfr min recension s 71-72). Detta har Hermerén inte funnit anledning att kommentera.

Bo Bjurulf

Litteraturnotiser

ROBERT TOLF: *The Russian Rockefellers*. Stanford, Cal.: Hoover Institution Press 1976.

Under senare år har utvecklingen på det statistiska och "teoretiska" områdena starkt dominerat statsvetenskapen. Ofta har forskaren stannat vid de ytfenomen som siffermaterial utgör, liksom han allt mer har sökt finna olika slags modeller som kan förklara sambandet mellan de empiriska iakttagelserna.

Av någon anledning har empirin som sådan, dvs verkligheten sådan den låter sig beskrivas i allehanda dokument, kommit att hamna i skymundan. Ofta har argumentet varit att låta ekonomhistoriker och historiker behandla den empiriska utvecklingen; många statsvetare har ansett sig bättre skickade att förklara denna utveckling än att beskriva den.

Robert Tolf har under långa tider vistats i Skandinavien i amerikanska UD:s tjänst. Under sina år i Skandinavien råkade han av en händelse fästa ögonen på Nobelfamiljens öden och äventyr i Ryssland fram till oktoberrevolutionen 1917. Han upptäckte efter hand, att ingen kvalificerad källforskning hade utförts kring detta ämne, och han har nu författat en bok som på ett väldokumenterat sätt analyserar Nobelfamiljens ekonomiska och politiska roll i dåtidens Ryssland.

Vi vet att Nobel sysslade med dynamittillverkning i Bofors, oftast med anknytning till krigsbehov. Vad vi vet betydligt mindre om är att Nobelimperiets grundare Immanuel Nobel under förra halvan av 1800-talet började exploatera olika naturtillgångar i Ryssland. Man fastnade till slut för exploatering av oljan vid Kaspiska havet, och i slutet av 1800-talet var Nobel-imperiet världens ledande oljekoncern endast jämförbart med Rockefellerimperiets Standard Oil i USA. Nobel, Rockefeller och Rotschild bildade tillsammans gemensamt British Petrol. På grund av kapitalbrist och en efterbliven politisk organisation i Ryssland lyckades inte Nobel hålla positionerna, utan Rockefellerimperiet blev en allt allvarligare konkurrent.

Nobelimperiet famnade alla tänkbara delar av oljeindustrin; utvinningen, raffineringen, transporterna och försäljning liksom export. Ludwig Nobel (Immannuels son och Alfreds bror) kom också att få ett utomordentligt

stort inflytande över tsaren, som var en av Rysslands ledande kapitalägare. Under Nobels glansår dominerade familjen drygt 1/3 av Rysslands oljeindustri.

Boken kan synas överfull med tekniska detaljer, men författaren vill visa, att Nobel var ledande då det gällde att omsätta tekniska innovationer i praktisk produktion som tankers, pipelines, borrhälsborrteknik och raffinaderier. Boken klarlägger också att Nobel var ledande då det gällde personalpolitik, i ett land som vid denna tid var Europas ledande diktatur. Då det gäller den konkreta beskrivningen av Nobelimperiets utveckling ger boken, enligt min mening, allt vad man kan begära.

Tolf behandlar emellertid inte de politiska rörelserna i dåtidens Ryssland på ett tillfredsställande sätt. Han skildrar heller inte det tsaristiska förtrycket eller den provisoriska regeringens inkompetens på ett tillräckligt kvalificerat sätt. Orsakerna till 1905 och 1917 års revolutioner blir därför oklara för läsaren. Boken ger lätt intrycket att revolutionerna utfördes av ociviliserade banditer; klasskampen sätts inte in i ett relevant politiskt ekonomiskt sammanhang. Någonstans får man en känsla av att Tolf beklagar den annalkande utvecklingen i Ryssland.

Tolf har gått igenom mängder av arkiv för att få tillgång till tidigare okänt material, men boken hade vunnit på om Tolf hade givit den ekonomiska, sociala och politiska strukturen mer utrymme.

Paul Reichberg

International Social Science Journal XXVIII No. 2 (1976)

Rubricerat nummer av *ISSJ* har gjorts till temanummer: "The infernal cycle of armament" och innehåller en del intressanta forskningsresultat från senare tid. Det inleds med en översiktsartikel av SIPRI-direktören Frank Barnaby, där han påvisar utvecklingstendenserna under efterkrigstiden. Världen samlade rustningsutgifter fortsätter att gå upp och är fortfarande koncentrerade till några stormakter, men tillväxttakten är snabbare i andra

delar, framför allt i Tredje världen: de fyra störstas andel har under en tjuugoårsperiod sjunkit från 82 till 70 procent. Vad som tycks vara motorn i kapprustningen, FoU-sektorn, kan idag skattas till ungefär 25 miljarder dollar, och är ännu tyngre koncentrerad till några stormakter än militärutgifterna är. Ett fåtal andra länder har börjat bygga upp inhemsk produktion av tunga vapen – Indien, Israel, Sydafrika och Brasilien – och kan väntas följas av andra. Vapenhandeln med Tredje världen befinner sig i en explosionsartad tillväxt sedan något år: framför allt har oljerika länder nu råd att köpa väldiga arsenaler av västliga vapenindustrier som börjat få av-sättningssvårigheter hemma.

Ett par artiklar av Bönisch från DDR och Primakov från Sovjet behandlande avspänning och nedrustning illustrerar intressant hur fångna även strategiska tänkare i öst har blivit i den etablerade balasteologin, som legitimerar rustningarna i väst. Raimo Väyrynen vid fredsforskningsinstitutet i Tampere tar upp och utvecklar kritiskt analysmetoden att betrakta militär säkerhet som en kollektiv vara och den diskussion som förts häromkring av Russett och andra.

Asbjörn Eide från fredsforskningsinstitutet i Oslo ger en översikt över de olika typer av negativa konsekvenser som kapprustningens horisontella spridning har haft och fortsätter att ha i Tredje världen. Den viktigaste poängen i sammanhanget är att såväl vapenimport som inhemsk produktion (baserad på utländsk teknologi) tenderar att öka ländernas strukturella beroende av supermakterna och därmed ha effekter motsatta de avsedda. En artikel från rustningsforskningsinstitutet i Hamburg ger närmare data och utvecklingstendenser i detta avseende. Slutligen ger Marek Thee, redaktör för *Bulletin of Peace Proposals*, en översikt över de olika avtal rörande begränsning av militarisering, upprustning och krigsrisker som slutits på 1960- och 1970-talet, och försöker utvärdera dem. Även han kommer fram till att de haft begränsat värde, eftersom de inte på allvar angripit den motor till kapprustning som militär FoU utgör.

Håkan Wiberg

Medarbetare i StvT

Olof Petersson är forskarassistent i statskunskap i Uppsala

Bo Särilvik är professor i statskunskap vid University of Essex, Colchester
Sten Sparre Nilson är lektor vid Institutt for statsvitenskap i Oslo
Stefan Björklund och Ola Westin är universitetslektorer i statskunskap resp. pedagogik i Uppsala
Francesco Kjellberg är docent vid Institutt for statsvitenskap i Oslo
Docent Mats Bergquist arbetar f.n. vid Sveriges ambassad i Washington
Gunnar Sjöblom är professor i statskunskap i Köpenhamn
Lars Jonung är docent i nationalekonomi i Lund
Fil. dr Magnus Isberg är anställd inom konstitutionsutskottets kansli
Evert Vedung är docent i statskunskap i Uppsala
Kaj Wickbom är lärare, filmrecensent och filmforskare i Växjö
Docent Kjell Goldmann arbetar vid Utrikespolitiska institutet i Stockholm
Henrik Hermerén och Bo H. Bjurulf är båda verksamma vid statsvetenskapliga institutionen i Lund

Till redaktionen insända skrifter

Ahlgren, Stig, Insnöad. Rabén & Sjögren
Alsterdal, Alvar, Det möjligas konst
Axelsson, Reidun m fl., Partiliv i ständsriksdagen. Almqvist & Wiksell
Bergh, Trond, red., Vekst og Velstand. Universitetsforlaget, Oslo
Bergman, Lars, Radionämnden anser. Liber
Bolton, John R., The Legislative Veto. American Enterprise Institute
Commoner, Barry, Maktens armod. Aldus
Daly, J. C., ed., The Future of the United Nations. American Enterprise Institute
Emanuelsson, Ingemar, Utbildning för anpassade. Rabén & Sjögren
Friedman, Lawrence M., The Legal System. Russell Sage
Hedenius, Ingemar, Filosofien i ett föränderligt samhälle. Bonniers
Hillerström, Karsten-Redder, K. W., Ungdomsarbejdsløshed i Århus kommune. Socialforskningsinstituttet, Köpenhamn
Karvonen, Lauri, Mellanstatlig intervention. Tidningsbokhandeln, Åbo
McFarland, Andrew, Public Interest Lobbies. American Enterprise Institute
O'Muircheartaigh, C. A.-Payne, C., The Analysis of Survey Data. Vol. 1-2. John Wiley
Myhren, Kjell, Gjeldstrykk og skattetrykk. Universitetsforlaget, Oslo
Nord-Larsen, Mogens-Hultcrantz, Elisabeth, Sundhedsvæsenet. Socialforskningsinstituttet, Köpenhamn
Olsson, Åke, Anpassning eller förnyelse? Liber
Plejfel, Hilding, Carl Gustaf Mozart. Verbum
Plovsing, Jan, Boligforbedringer og beboerønsker. Socialforskningsinstituttet, Köpenhamn
Thieme, Werner, Verwaltungslehre. Carl Heymann
Wallace, Helen, ed., Policy-making in the European Communities. John Wiley

Prenumerera på Statsvetenskaplig Tidskrift för år 1977!

- Ordinarie abonnenter – sätt in 58:80 kr på postgiro nr 27 95 65-6

Studentabonnenter – tag kontakt med tidskriftens ombud vid de statsvetenskapliga institutionerna.

Åberopa alltid abonnentnumret i samband med abonnemang, distribution eller adressförändring (numret finns angivet på adresslappen på kuvertet).